

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2008:97
ISSN 1654-0247

Upphovsrätten i det generella intellektets era - en ideologikritisk analys av fyra svenska aktörer

ARWID LUND
RIKARD LARSSON

Creative Commons Erkännande-Dela Lika
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/se/>

Svensk titel: Upphovsrätten i det generella intellektets era
Engelsk titel: Copyright in the era of the general intellect
Författare: Rikard Larsson, Arwid Lund
Kollegium: Kollegium 1
Färdigställt: 2008
Handledare: Jan Nolin

Abstract:

This text examines the ideological positions, as they appear in texts of central importance, of four Swedish protagonists – Antipiratbyrån, Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, Creative Commons i Sverige and Piratbyrån – in copyright issues. The critical analysis is focusing on three themes – economy, culture and civic rights and responsibilities – and poses the questions of how the ideology of the protagonists relates to the changing processes between culture and economy in the society of today, and which interest of classes, understood in Marxist terms, they favour.

Before defining the theory and method of the inquiry the authors give their understanding of the changing processes between economy and culture. The current situation is understood in the light of historical materialism and the authors assert that the society has entered the era that Karl Marx gave the name of *the general intellect*. The annexation of the culture by the capitalistic logic is nevertheless counterbalanced by a production of culture among peers in gifteconomies based on the human playdrive.

Ideology is understood as the worldview of an individual or social group that relates to the interests that their social life generates. The ideology has a manifest and a latent part and you can discover these through textanalysis, reading between lines, and by examining the use of naturalisation and universalisation in the text.

Finally, the ideologies of the protagonists are compared and put in relation to the contemporary era of the general intellect and the protagonists ideological positions are criticised by the authors.

Nyckelord:

ideologi, ideologikritik, upphovsrätt, intellektuell egendom, immaterialrätt, allmänningar, historiematerialism, generella intellektet

1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Frågeställningen	6
1.3 Urval av aktörer och texter	7
2. Upphovsrätten – en bakgrund.....	10
2.1. Historisk bakgrund	10
2.2. Organisationer, avtal och lagar	12
2.3. Ideella och ekonomiska rättigheter i relation till upphovsmän och upphovsrättsinnehavare	14
2.4. Verket och dess höjd	15
2.5. Upphovsrättens varaktighet.....	16
2.6. Public domain och immateriella allmänningar	16
3. Teoretiska utgångspunkter och kontext.....	23
3.1 Den historiematerialistiska teorin.....	23
3.1.1 Klassbegreppet	24
3.1.1.1 Vår användning av klassbegreppet.....	25
3.1.2 Den vägledande principen om bas och överbyggnad	26
3.1.3 Det generella intellektets era	27
3.1.3.1 Det sociala arbetet byggt på lek.....	30
3.1.4 Förutsättningar för klasskampen och förutsättningarna som klasskampen skapar	32
3.1.4.1 Kapitalägarnas klasskamp	33
3.1.4.2 De sociala arbetarnas klasskamp	35
3.1.4.3 Gåva mot vara eller gåva och vara?.....	36
4. Teori och metod	39
4.1. Två ideologibegrepp.....	39
4.2. Liedmans neutrala ideologibegrepp	40
4.2.1. Manifest och latent ideologi	41
4.3. Vår ideologikritiska metod – första fasen av undersökningen	42
4.4. Vår ideologikritiska metod – andra fasen av undersökningen.....	43
4.5 Definitioner av undersökningens teman	44
4.5.1. Ekonomi	44
4.5.2. Kultur	44
4.5.3. Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	45
5. Analys	46
5.1 Antipiratbyrå	46
5.1.1 Ekonomi	46
Det privata ägandet.....	46
Upphovsrättsinnehavande företag	49
5.1.2 Kultur	49
5.1.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	51
5.2 KLYS	52
5.2.1 Ekonomi	53
Rättighetsinnehavarna	54
5.2.2 Kultur	57
Verk kontra information - kultursynen.....	57
Ett rikt kulturliv?	58
Namngivelsesrätten.....	59
5.2.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	60
Gränsen mot allmänningen - inskränkningarna	60
Reglering av allmänningen Internet	63
5.3 Creative Commons Sverige.....	64
5.3.1 Ekonomi	64
Kulturproduktionen	64
Ägande	66
5.3.2 Kultur	68
Den gemensamma kulturen	68
Kulturproduktionens villkor och synen på upphovsmannen	69
5.3.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	70
Alternativ eller komplement?.....	71
5.4. Piratbyrå	72
5.4.1. Ekonomi	72

Ägande och teknologisk utveckling	72
Populariseringen av produktionen	76
5.4.2 Kultur	77
De gråa allmänningarna	79
5.4.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	80
Mångfald i framtida system.....	81
6. Ideologikritisk analys utifrån kontext.....	83
6.1 Jämförelse av aktörer.....	84
Ekonomi	84
Kultur	86
Medborgerliga rättigheter och skyldigheter	87
6.2 Förhållandet till det generella intellektet och den populariserade kulturproduktionen.....	89
6.3 Vår ideologikritik utifrån den historiska kontexten.....	94
7. Sammanfattning	97
Litteraturförteckning	99
Otryckta källor	99
Tryckta källor och litteratur.....	99

1. Inledning

1.1 Bakgrund

En bärande tanke i denna uppsats är att inget tänkande, inte ens vetenskapen, undkommer tyst kunskap eller ideologiska element. Dessa kan vara av latent slag och man kan med Johan Asplund säga att forskningsprocessen aldrig kan göras explicit i sin helhet, vilket å andra sidan inte bör förhindra att man försöker att uttryckligen formulera det som uttryckligen kan formuleras.¹ Därför en kort resumé över denna uppsats förhistoria. Under skrivandets gång kommer vi sedan att i så hög grad som möjligt redovisa våra antaganden och bevekelsegrunder.

Idén till denna uppsats fick vi under våren 2006, då vi av olika skäl fördjupade oss i frågan om upphovsrätten, som året innan hade skärpts i en lagändring. I diskussioner oss emellan hade det precis börjat gå upp för oss vad som var speciellt med dessa digitala resurser: snabbheten och lättheten att framställa perfekta kopior av dem och distribuera dessa. Och med den insikten kom tanken att information i form av dessa digitala resurser inte förbrukas på samma sätt som fysiska produkter när de används eller vidaredistrueras. Tankar som ledde vidare till funderingar kring vilka konsekvenserna av detta självklara överflöd av digitala filer kunde bli.

Vi kände att det fanns en konflikt mellan den juridiskt skärpta och partipolitiskt uppbackade upphovsrätten och den nya informationsteknologins möjligheter. En spänning mellan att se den digitala resursen som lätt att dela på och som en vara. Begreppet intellektuell egendom blev därmed intressant för oss att granska. Frågan ställdes som vi förstod det på sin spets inför lagändringen år 2005, och framför allt i frågan om fildelning. Vi blev nyfikna på vad olika aktörer tyckte i frågan. Grovt sett tycktes det å ena sidan finnas de som betraktade frågan om intellektuell egendom och upphovsrätt som endast en ekonomisk och juridisk teknikalitet och självklarhet, medan det å den andra fanns de som betraktade upphovsrätten som ”contested terrain” och ifrågasatte dess ställning och konsekvenser.²

Under samma period upptäckte vi två diskussioner kopplade till kulturens värld. Den första påpekade att dagens samhälle befinner sig i en fas av ’cultural capitalism’ som karakteriseras av ett införlivande av kulturen i det kommersiella livet på helt nya sätt och med helt nya konsekvenser på en rad olika områden. Och den andra tog upp frågan om kulturbegreppets historiska utveckling.³ Vi anade samband mellan den första diskussionen och frågan om upphovsrätt, och undrade samtidigt om man kunde använda den andra diskussionen kring kulturbegreppet som ett analysverktyg för debatten på upphovsrätts- och fildelningsområdet. Eller tvärtom undersöka vilka kulturbegrepp aktörerna rörde sig med.

Sedan dess har vi tänkt om några gånger, men kommit tillbaka till samma grundidé. Förutom att vi idag har breddat och öppnat frågeställningen från att fokusera på kultursyn och förhållningssättet till kulturens sammansmältning med det ekonomiska livet hos aktörerna, till att gälla vilka ideologier som vi kan hitta i texterna hos de utvalda aktörerna. Kulturen blir till ett tema tillsammans med ekonomi- och demokratisynen i form av synen på medborgerliga

¹ Asplund, Johan **Teorier om framtiden** Stockholm: LiberFörlag 1979 s.148

² Söderberg, Johan “Copyleft vs. Copyright: a Marxist critique” i **First Monday: peer-reviewed journal on the Internet** 2002 http://www.firstmonday.org/issues/issue7_3/soderberg/ (2007-10-05).

³ McGuigan, Jim **Rethinking cultural policy** Maidenhead (England): Open university press 2004 s. 129-130; Frenander, Anders **Kulturpolitiken som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet** Hedemora: Gidlund 2005, passim.

rättigheter och skyldigheter. Alla tre är viktiga för att kunna fånga en bild av ideologins form hos de olika aktörer som ingår i vår undersökning.

1.2 Frågeställningen

I linje med den beskrivning som vi gett ovan kommer vi att argumentera för att det i samhället för närvarande pågår dels en ökad ekonomisk exploatering av kulturen och dels en reaktion på detta i form av en ökad populariserad kulturproduktion byggd på en lekfylld gåvoekonomi. Kulturen och människans tankar håller idag på att bli allt viktigare inte bara som komponent i de fysiska produktionsmedlen, utan även som ekonomisk produktivkraft och produkt i sig, samt som råvara för den kapitalistiska produktionen. Till detta kommer att den kraftiga utvecklingen inom informationsteknologins område har skapat nya förutsättningar och former för den populariserade kulturproduktionen inom gåvoekonomier. Vi menar att frågan om upphovsrätt befinner sig i centrum för dessa processer, eftersom den omfattar och består av ägande av, eller monopolrättigheter till, immateriella och kulturella ting, fenomen och skapelser.

Det går att förhålla sig på olika vis till denna utveckling i samhället och den kan förstås utifrån många olika intressen. För att få fram kunskap om dessa olika variationer i förhållningssätt har vi riktat in oss på olika organisationer som är aktiva inom det upphovsrättsliga området.

Med detta i åtanke har vi formulerat följande övergripande frågeställning. *Från vilka ideologiska positioner talar Antipiratbyrån, KLYS, Creative Commons – Sverige och Piratbyrån om upphovsrätt i termer av ekonomi, kultur, och medborgerliga rättigheter och skyldigheter? Hur relaterar dessa ideologier till de samtida processerna kring ekonomi och kultur? En påföljande fråga gäller vilka klassintressen, i marxistisk mening, som respektive ideologi ger uttryck för?*

Ekonomi, kultur och demokrati berör människans sätt att försörja sig, uttrycka sig och bygga ett gemensamt samhälle. Upphovsrätten påverkar dessa tre områden djupt och på många olika plan. Att leta efter ideologiska positioner kring upphovsrätten inom dessa områden faller sig därför naturligt för oss. Dessutom gör indelningen i teman det enklare att avgränsa och fördjupa den ideologikritiska analysen för att i ett nästa steg kunna jämföra de olika aktörernas relation till varufieringen av kulturen och motkrafterna mot denna utveckling.

På ett mer konkret plan menar vi att de utvalda aktörernas syn på upphovsrätt kan placeras in i spektrumet mellan polerna privatisering (varufiering) av kulturen och socialisering eller fri tillgång till densamma. Det går därmed att ställa frågor kring hur aktörerna ser på själva ägandet. Vilka argument har organisationerna för eller emot ägande av kultur? Vilken syn på kultur avslöjar deras argumentering kring upphovsrätten? Hur ser de på allmänhetens tillgång till kulturen? Hur ser de på kulturellt skapande jämfört med kapitalistiskt organiserad kulturproduktion? Hur ser de på utbytet av resurserna? Och vilket är syftet med detta utbyte?

Arbetsgången kommer att vara sådan att vi först ger en historisk bakgrund till upphovsrätsfrågan och sedan redogör för våra teoretiska utgångspunkter och syn på den historiska kontexten. Främst behandlas vår syn på centrala begrepp inom den historiematerialistiska teoribildningen som klass, bas och överbyggnad, den eventuella förekomsten av determinism i teorin. Vi introducerar även begreppet det generella intellektet. Därefter redogör vi för vår ideologikritiska metod och dess olika faser. I den första fasen av

undersökningen närläser vi sedan texter från de olika aktörerna för att kunna fastställa deras ideologiska positioner. I analysens andra fas jämför vi aktörernas ideologier i relation till kontexten, vilken framför allt karakteriseras av de processer kring ekonomi och kultur som beskrivits ovan. Aktörernas ideologi sammanfattas därefter och återkopplas till klassproblematiken genom att fokus riktas på vilka klassintressen som de gynnar. Slutligen kritiserar vi aktörernas ideologier utifrån vår förståelse och värdering av den historiska kontexten. Den ideologikritiska analysen genomförs med syfte att både begripliggöra och kritisera aktörernas ideologier.

1.3 Urval av aktörer och texter

Vid urvalet av aktörer har vi uteslutit ett flertal möjliga. Vår vilja och ambition har varit att täcka in ett så brett spektrum som möjligt av skilda uppfattningar och ståndpunkter ifråga om upphovsrätten. Detta för att belysa ämnet från flera olikartade perspektiv. Aktörerna har alltså inte valts på grund av sin storlek eller tyngd i samhällsdebatten. Däremot är deras antagna sociala position, den klasstruktur de representerar i egenskap av företrädare för medlemmar eller i rollen som självpåtagat språkrör, viktig för såväl urvalet som den efterföljande analysen. Det underliggande antagandet är att klasstrukturen som organisationen representerar har betydelse för vilka åsikter och ståndpunkter den intar.

En utgångspunkt för urvalet och en faktor som satt upphovsrätten i fokus för samhällsdebatten i Sverige under senare år är den lagändring i upphovsrättslagen som antogs av den svenska riksdagen i juni 2005. Lagändringens förhistoria står att finna i ett EU-direktiv från 2001 som i sin tur går tillbaka på ett direktiv från FN-organet World Intellectual Property Organisation, WIPO. Regeringens förslag till lagändringen presenterades i propositionen **Upphovsrätten i informationssamhället**. Dessförinnan hade förslaget i form av en departementskrivelse gått ut på remiss till ett drygt hundratal organisationer i samhället som regeringen ansåg berörda av frågan. Majoriteten av dessa är intresseorganisationer som representerar olika former av upphovsmän och upphovsrättsinnehavare; en mindre del utgörs av olika myndigheter, bibliotek, samt några få konsumentorganisationer.⁴

Av dessa hundratal organisationer har vi valt KLYS och Svenska Antipiratbyrån (APB). Detta val återspeglar regeringens urval av remissinstanser där en majoritet representerar gruppen upphovsmän och -rättsinnehavare. Inom denna grupp fanns många organisationer att välja mellan. Valet föll på KLYS eftersom de innefattar både litterära författare och konstnärer, det vill säga ett brett spektrum av upphovsmän. Jämförbara organisationer som valdes bort var bland annat Sveriges Författarförbund, Konstnärernas riksorganisation, Sveriges Arkitekter och Kompositörer av populärmusik. Vad gäller Antipiratbyrån har denna en annorlunda profil jämfört med KLYS i så måtto att den framförallt driver upphovsrätsfrågor å företags och kommersiella institutioners vägnar – exempelvis olika filmbolag. Anledningen till att vi valt ut dem är den rätt omfattande industri, med stora investeringar, som omgärdar det traditionella filmskapandet. Organisationer som valdes bort var till exempel SVT, TV 4, STIM och IFPI-svenska gruppen. De två senare organisationerna är aktiva inom musikområdet utifrån olika perspektiv. Det är en brist att en aktör från detta område inte finns med i undersökningen. Men av utrymmesskäl har vi sett oss tvungna att avstå från att ta med dem i studien. I viss mån kan Antipiratbyrån ändå sägas företräda ett liknande perspektiv som IFPI-svenska gruppen, eftersom det handlar om stora traditionella kulturindustrier i båda fallen.

⁴ **Upphovsrätten i informationssamhället: genomförande av direktiv 2001/29/EG** Stockholm: Regeringskansliet 2005 (Regeringens proposition 2004/05:110) s.529
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/06/99/92bcc1d9.pdf> (2007-04-04)

Men i detta urval saknas användarperspektivet, det allmännas intresse, eller konsumentintresset – alltså användaren av upphovsrättsskyddat material. I regeringens urval representeras denna synvinkel framförallt av biblioteks- och museivärlden. Vi anser att regeringens egen ståndpunkt i frågan om upphovsrätten, manifesterad i departementsskrivelsen, kan ha lett till att mer upphovsrättkritiska organisationer har fått det svårt att göra sina röster hörda i förfarandet. Vi anser det vara symptomatiskt att det just är bibliotek och museer som får stå för allmänhetens intressen när det gäller informationsförsörjningen. Biblioteken som i förlängningen är underställda staten och kommunerna och har att underställa sig dessas beslutade politik, som i detta fall var positiv till en förstärkt upphovsrättslag, är inte helt självständiga aktörer och radien för deras potentiella invändningar är begränsad.

Då vårt syfte är att belysa upphovsrätten ur många olika perspektiv fann vi det bättre att leta andra aktörer med intresse i frågan utanför regeringens eget urval. Som representanter för en mer alternativ syn på upphovsrätt och intellektuell egendom har vi således valt Creative Commons (CC), en internationell organisation som har utvecklat ett system av licensavtal vilket ger upphovsmannen rätt att välja bort vissa rättigheter i syfte att underlätta den allmänna tillgången till verket, samt Piratbyrån (PB), en opinionsbildande organisation som ofta har intagit en avvisande position gentemot upphovsrätten som sådan.

Alla dessa fyra är organisationer med tydliga agendor, och vi menar att de sammanfattar olika möjliga vägar som kan väljas på upphovsrättens område. Tillsammans täcker de också in olika fält – film, musik, litteratur och konst – där upphovsrätten och den intellektuella egendomen spelar en väsentlig roll.

Något bör också sägas om de texter som legat till grund för vår undersökning. Ett par av aktörerna har producerat ett otal texter vilka vi kunnat använda för att genomföra vår analys, medan andra gett oss betydligt färre att välja på. I fallet APB finns det till exempel få styrdokument eller annat offentligt material och vi har varit tvungna att vända oss dels till myndigheter för att kunna ta del av en separat skrivelse⁵ från dem till justitiedepartementet angående ändringen av upphovsrätten, eftersom de inte inkommit med något remissvar fast de var tillfrågade, och dels direkt till deras jurist och talesperson Henrik Pontén, som ställt ett antal debattartiklar till vårt förfogande med försäkran om att de utgör ett officiellt uttryck för organisationens syn på upphovsrätten. Endast en av dessa debattartiklarna har varit publicerad och enligt muntlig uppgift ska de ha skrivits någon gång under hösten 2006.⁶ I KLYS fall har vi begränsat oss till att studera deras remissyttrande (tillsammans med organisationen Copyswede) över **Ds 2003:35 Upphovsrätten i informationssamhället**, eftersom vi anser detta vara en central och innehållsrik text som direkt berör förslagen till förändringar av den svenska upphovsrättslagstiftningen. CC i Sverige i sin tur analyseras i fyra artiklar skrivna av dess projektledare Mathias Klang. Det handlar om korta presentationer, vilket passar vår uppgift att närläsa dokumenten. Tre av dem skrevs under 2005 innan lanseringen av CC i Sverige i december samma år, två av dessa skrevs redan på våren innan ändringen i URL. Den fjärde texten publicerades i början av 2006. När det gäller PB finns ett överflöd av texter som på olika vis är knutna till dem, och problemet här har istället varit att välja de mest relevanta. Den första är en sammanfattning av ett anförande som Piratbyråns Rasmus Fleischer höll den 22 mars 2005 för Centerpartiets riksdagsgrupp

⁵ Pontén, Henrik för Svenska Antipiratbyrån **Promemoria med anledning av Lagrådets yttrande över lagrådsremissen om Upphovsrätten i informationssamhället, genomförande av Direktiv 2001/29/EG m.m.** Stockholm 2005 Dnr: ju2003/5613/43

⁶ Telefonsamtal 12 september 2007 med Henrik Pontén, Antipiratbyrån.

med anledning av riksdagens då stundande beslut om ändringar i upphovsrättslagen.⁷ Vi kompletterar den texten med manuset till ett anförande av Rasmus Fleischer och Palle Torsson i Berlin i december 2005 på 22:a Chaos Communication Congress, 22C3.⁸

Alla de texter som vi undersökt har författats av individer, men då alla representerar olika organisationer och syftet med texterna är att föra ut organisationens åsikter går det enligt vår mening att tala om organisationens ideologiska positioner. I APB:s fall handlar det om debattartiklar ämnade för allmänheten.⁹ I KLYS fall utgör texten organisationens remissyttrande angående den nya upphovsrättslagen. I CC:s fall finns författarens artiklar att ladda ner på organisationens hemsida samtidigt som han är projektledare i Sverige för organisationen. Slutligen, i PB:s fall, en organisation av mer informell karaktär, utgör texterna manus för offentliga anföranden i organisationens namn.

⁷ Fleischer, Rasmus "Varför den skärpta upphovsrättslagen är en dum idé" i **Copy Me: samlade texter från Piratbyrå** red. Fleischer, Rasmus och Kaarto, Marcus 2005 Stockholm: Roh-nin s.20-26

⁸ Fleischer, Rasmus och Torsson, Palle **The Grey Commons - strategic considerations in the copyfight** (Manus till anförande hållet vid 22C3 i Berlin, December 2005 (2006-12-26))

http://www.flackattack.org/faw/index.php?title=The_Grey_Commons (2007-09-20) Att det handlar om ett manus, snarare än en transkription, bekräftas i telefonsamtal med Rasmus Fleischer 15/10 2007. Manuset sprids även från Piratbyråns hemsida i redigerad form.

⁹ Antipiratbyråns jurist och talesperson Henrik Pontén bekräftar i E-post till författarna den 26 mars 2007 att debattartiklarna kan ses som officiella uttryck för organisationens ståndpunkter.

2. Upphovsrätten – en bakgrund

2.1. Historisk bakgrund

Över nästan hela världen har under senare år frågan om upphovsrätt hamnat alltmer i fokus. Trots att begreppet under flera hundra år expanderat successivt – dramatiskt under de senaste trettio åren – till att omfatta allt fler företeelser under allt längre tid efter dessas skapande¹⁰ är det framförallt den så kallade fildelningen som gjort att debatten och diskussionen har varit intensiv. Å ena sidan hörs röster som menar att spridandet och tillgängliggörandet av upphovsrättskyddat material på detta sätt måste bekämpas, medan det å den andra hävdas att fildelning är en mer eller mindre naturlig del i samhällsutvecklingen, både i kulturellt, socialt och teknologiskt avseende; en naturlig del som förtjänar att både bejakas och utvecklas.

Implicit i det ovan nämnda finns också frågan om begreppet egendom inbakat, eller närmare bestämt: begreppet *immateriell* eller *intellektuell egendom*. Den ena sidan anser att en upphovsman äger och har rätt till någonting immateriellt i kraft av sitt privata skapande. Verkets karaktär skiljs i detta resonemang från dess fysiska uppenbarelser. Tendensen i samtiden tycks därutöver också vara att mer och mer likställa de olika formerna av egendom. Precis som det är självklart att jag äger och har rätt till en cykel jag nyss har köpt, på samma vis äger jag och har rätt till en sång jag har komponerat. Den andra sidan hävdar att det kulturella skapandet är kollektivt till sin karaktär och att det privata ägandet blir till en främmande form som pressas på det.

Ifråga om upphovsrätten tycks konflikten mellan de två polerna ha funnits sedan dess införande: å ena sidan upphovsmannens – samt upphovsrättsinnehavarens – rättigheter, och å den andra samhällets, det allmännas, olika intressen; intressen som inte alltid sammanfaller med den förstnämndas. Upphovsrättslagstiftningen har enligt vissa historiskt haft till uppgift att reglera förhållandet mellan den som innehar rätten till ett immateriellt något och det allmänna som på olika sätt kommer i kontakt med, och kan ha nytta eller glädje av, detta immateriella något.¹¹

Ett tidigt exempel på en sådan lagstiftning kan hämtas från England, där världens första upphovsrättslag, benämnd ”the statute of Anne”, inrättades år 1710.¹² Denna lag rörde litteratur, och gav författaren till en bok, eller rättare sagt den som förvaldade författarskapet oinskränkt rätt att trycka och publicera densamma. Denna rätt gällde endast under en begränsad tid. Efter fjorton år skulle upphovsrätten anses som utgången, och vem som helst som önskade och kunde hade rätt att publicera och trycka verket ifråga.¹³ Sett med dagens ögon var det en enkel och okomplicerad lag – det sades ingenting om kopiering, ingenting om förbud mot att dramatisera en prosatext, att spela eller sätta upp en dramatisk text (en pjäs) och så vidare. Allt som den reglerade var det faktum att någon hade oinskränkt rätt att trycka och publicera en bestämd bok under en bestämd tidsperiod.

Likväl kan frågan ställas: Varför infördes upphovsrätten? I 1600 och 1700-talets England hanterades bokförsäljningen av ett ganska ringa antal bokhandlare. Bakgrunden till detta förhållande står att finna i de religiösa konflikter som härjade England under 1500-talet.

¹⁰ Lessig, Lawrence, **Free culture: the nature and future of creativity** York: Penguin Press 2004 s. 87-88, 134-135.

¹¹ Friberg, Kristin **The Swedish Implementation of the InfoSoc Directive - Emphasis on the Exception for Private Use** Magisteruppsats Jönköping 2006 s.1

¹² Rose, Mark **Authors and owners – the invention of copyright** Cambridge: Harvard University Press 2002 s.4

¹³ Ibid. s.45

Dessa dispyter gav upphov till en mängd pamfletter och stridskrifter av skilda slag, vilka i sin tur strax medförde lagstiftning som förbjöd uppvisning och kätteri. 1556 upprättade så kungahuset bokhandlar- och tryckeriskrået för att begränsa rätten för vem som helst att kunna trycka och sälja böcker, precis som man beslöt att det som trycktes var tvunget att bära författarens och boktryckarens namn. Därigenom underlättades för kungen att kunna hålla ordning på sina undersåtar.¹⁴

Mot slutet av 1600-talet började detta statligt sanktionerade monopol allt mer ifrågasättas. Bokproduktionen och en kommersiell marknad för böcker expanderade kraftigt i takt med att ett nytt borgerskap intresserat av läsning föddes. De fåtal bokhandlare som fanns tjänade stora pengar på sin verksamhet, men statsmakten började sent omsider att tveka. Den oroade sig för att kontrollen och centraliseringen kring bokproduktionen skulle hämma de nya upplysningsvindarna och spridandet av kunskap, utbildning och vetande.¹⁵ Bokhandlarna, som inte längre var populära i samhället väntade sig att den rådande ordningen skulle förändras och försökte vrida utvecklingen till sin fördel genom att trycka på författarnas legitima och moraliska krav på rätten till sina verk: "The members of the Stationers Company knew that rights assigned to authors would eventually end up with them."¹⁶ Genom the statute of Anne fick de sin vilja igenom. Lagen byggde på den privata äganderätten och överlät rätten att kopiera, ändra i och överföra verk till upphovsmannen, som också kunde exkludera andra från att använda sig av verket.¹⁷ Statsmakten ansåg emellertid, som vi sett ovan, att det för en god samhällsutveckling och det allmännas bästa var nödvändigt att inskränka den tid under vilken upphovsrätten var giltig och skyddades.

Mark Rose påpekar att begreppet författare är en relativt ny företeelse som heller inte går att skilja från varufieringen av litteraturen. Det var enligt honom först med tryckpressens inträde som det blev möjligt att skilja mellan att skapa och att recitera ett poem. Innan det fördes en dikt vidare muntligt och tillskrevs i de flesta fall snart anonyma skapare. Men författaren kunde inte bli professionell på en gång. För det krävs en viss nivå på både produktion och konsumtion av tryckt material. På 1700-talet var England moget, och Statute of Anne var ett tecken på detta. Likväl skulle det dröja fram till mitten av 1700-talet tills ett professionellt författarskap blev ekonomiskt hållbart och socialt accepterat.¹⁸

Uppkomsten av upphovsrätten som en rättighet innebar att en ny form av monopol utvecklades där den ekonomiska exploatering skenbart låg i händerna på upphovsmannen men i praktiken kontrollerades av upphovsrättsinnehavarna i form av förläggare och liknande.

Sedan 1990-talet menar kritiker av upphovsrätten att vi befinner oss i en andra inhägnadsrörelse där hjärnans allmänning håller på att privatiseras. De menar att dagens intellektuella egendom inte utgör en kontinuerlig utveckling av rättigheterna inom upphovsrättens område. Dagens intellektuella egendom är ett projekt för att förvandla "formerly negotiated rights into private property rights."¹⁹ Idag handlar det mer om företagets intressen än att stödja konsternas och vetenskapens utveckling. Internet och modern

¹⁴ Söderberg 2002

¹⁵ Rose, Mark 2002 s.12

¹⁶ Söderberg, Johan, **Hacking capitalism: the free and open source software movement** New York: Routledge 2008b s. 79-80 (citatet på s. 79)

¹⁷ Ibid. 79-80.

¹⁸ Ibid. s.1ff

¹⁹ Wark, McKenzie "Information wants to be free (but is everywhere in chains)" i **Cultural Studies** Vol.20 nr.2-3 2006 s.171

informationsteknologi har gjort att människors vardagshandlingar i högre grad börjar regleras av upphovsrätten – med konsekvensen att en allt mindre del kan sägas utgöras av fri kultur.²⁰

2.2. Organisationer, avtal och lagar

1886 lades den internationella Bern-konventionen fram. Den behandlar skydd och rättigheter för författare och konstnärer. Konventionen har sedan uppdaterats och förändrats ett antal gånger, och sin senaste form fick den 1979 efter en konferens i Stockholm.²¹

Efter hand uppstod spänningar mellan olika stater som undertecknat konventionen; framförallt gällde detta mellan industri- och utvecklingsländer vilka hade olika syn på i vilken riktning den borde utvecklas. Flera utvecklingsländer menade att de regleringar som föreslogs skulle medföra negativa konsekvenser för deras möjlighet till utveckling av läskunnighet, kunskapsinhämtning och tillträde till en internationell gemenskap.²² Intressant i sammanhanget är att i stort sett identiska argument framfördes av de skandinaviska länderna i samband med framläggandet av den ursprungliga konventionen 1896, och då också låg till grund för dessas beslut att inte underteckna densamma. Det skulle dröja till 1907 innan de slutligen föll till föga och accepterade Bern-konventionen.²³

Eftersom det på grund av de nämnda motsättningarna ansågs som en omöjlighet att tillräckligt förändra och förnya konventionen, så beslutade ett flertal av de undertecknande länderna mot slutet av 1900-talet att flytta över flera frågor som rörde handel med intellektuell egendom till GATT (General Agreement on Tariffs and Trade); en organisation som sedan 1948 har sysselsatt sig med frågor som behandlar internationell handel med materiella varor.²⁴ Handelselementet ansågs vara så pass viktigt att det ansågs som rimligt att föra över även handeln med den intellektuella egendomen till denna organisation. Eva Hemmungs Wirtén menar att USA var en starkt pådrivande kraft i denna utveckling. Landet var en stor exportör av produkter som omfattades av intellektuella egendomsrättigheter, samtidigt som den inhemska marknaden var mättad. Lösningen var att hitta nya marknader, men då måste skyddet för den intellektuella egendomen stärkas på en global nivå.²⁵

En följd av dessa GATT-förhandlingar blev att den nya organisationen WTO (World Trade Organisation) skapades 1995; en organisation som kom att ersätta GATT och som förutom den traditionella handeln också intresserar sig för handel med intellektuell egendom.²⁶ Rent konkret slöts TRIPS-avtalet (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) samma år. Det utgör ett försök att på internationell nivå harmonisera lagar och förordningar kring immaterialrätt. Avtalet bygger i stor utsträckning på Bern-konventionen, men är mycket mer vittomfattande till sin karaktär och behandlar exempelvis också ämnen som bland annat

²⁰ Boyle, James "The second enclosure movement and the construction of the public domain" i **Law and contemporary problems** vol. 66 nr.1-2 2003 passim; Lessig 2004 s. 8f; Wold-Karlsén, Siv **From copyright/droit d'auteur to Intellectual Property Right/IPR** ej publicerat manuskript i författarnas ägo s. 3. Wolk-Karlsén är en politisk aktivist på biblioteksområdet och en flitig skribent i tidningen Bibliotek i samhälle.

²¹ World Intellectual Property Organization **Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works** 1979 http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html (2007-02-23)

²² Hemmungs Wirtén Eva **No trespassing** Toronto: University of Toronto Press 2004 s.55

²³ Ibid. s.55

²⁴ Friberg 2006 s.8f

²⁵ Hemmungs Wirtén, Eva "Life, liberty, and the relentless pursuit of ownership: the 'americanisation' of intellectual property rights" i **American studies in Scandinavia** Vol.35 2003 s.89

²⁶ World Trade Organization **Understanding the WTO – what is the World Trade Organisation?** http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm Genève 2007 (2007-02-19)

industridesign, varumärken och patent av olika slag. Därutöver innehåller avtalet bestämmelser och villkor för hur intellektuell egendom och brott mot upphovsrätten ska hanteras.²⁷ Just avsaknaden av detta sistnämnda förefaller ha varit en av de avgörande anledningarna till att Bern-konventionen inte längre ansågs kunna fullgöra sin funktion.²⁸ TRIPS-avtalet har en särställning inom WTO då det kan pålägga regeringar sanktioner om de inte agerar i enlighet med avtalets policy.²⁹

Grunderna till denna internationella standard har i sin tur hämtats från WIPO; en organisation som verkar för att öka respekten för, och tilltron till, intellektuell egendom världen över, liksom man strävar efter att motverka och förhindra försvagningar av den nu existerande immaterialrätten. Detta, hävdar man, skyddar och befrämjar kreativitet och framsteg, och är i sin förlängning nödvändigt för att motverka kunskapsklyftor i och mellan länder, fattigdom, samt möjliggöra ekonomisk utveckling.³⁰ Samma uppfattning går att återfinna hos WTO där TRIPS-avtalets artikel 7 slår fast att den intellektuella egendomen bör bidra till en liknande utveckling.³¹

Det är alltså följdriktigt att det 1996, året efter TRIPS-avtalets skapande, ingicks ett samarbetsavtal mellan WTO och WIPO med syftet att genom central koordinering underlätta och enklare möjliggöra för världens länder att tillsammans uppnå en policy på immaterialrättsens område.³² För svenskt vidkommande är det sedan år 1960 upphovsrättslagen, URL, som har reglerat frågor rörande immateriell rätt. Den 1 juli 2005 togs emellertid ett avgörande steg mot en skärpt upphovsrättslagstiftning i och med implementerandet av InfoSoc-direktivet. Detta är ett EU-direktiv som i sin tur bygger på de två internationella fördragen Copyright Treaty och Performances and Phonograms Treaty, tidigare antagna av WIPO. Det kan vara värt att understryka att EU redan ifrån starten strävade efter att anpassa InfoSoc till de ramar och riktlinjer som det internationella samfundet dragit upp.³³

I korthet innebär InfoSoc att bestämmelser införs för hur kopiering av upphovsskyddat material får ske; det ges också förslag på olika tekniska hjälpmedel som ska förhindra vidare spridning, till exempel kopieringsspärrar och krypteringar av upphovsrättsligt material; likaså föreslås att försök att kringgå eller på andra vis motverka dessa tekniska åtgärder ska anses olagliga och således straffbara.³⁴ Jämfört med URL har således betydande skärpningar genomförts. I enlighet med URL vore det till exempel lagligt för en tjänsteman att på arbetstid kopiera upp ett upphovsrättskyddat dokument för enskilt bruk, samtidigt som han passar på att göra en dito kopia åt en arbetskamrat, som också ska ha densamma för eget bruk. I och med implementerandet av InfoSoc är detta inte längre tillåtet; att göra en kopia medges endast så länge detta vare sig direkt eller indirekt gynnar någon annan. För att tydligare understryka

²⁷ World Trade Organization **Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights** (hädanefter **TRIPS**) Part III Genève 1994 http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_05_e.htm#1 (2007-02-23)

²⁸ Friberg 2006 s.8f

²⁹ Hemmungs Wirtén 2003 s.93.

³⁰ World Intellectual Property Organization **Proposed program and budget for 2006/07** Genève 2006 http://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_pbc_8/wo_pbc_8_3_pub.pdf (2007-03-20)

³¹ **TRIPS** Part I, Article 7 http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.doc (2007-02-19)

³² World Intellectual Property Organization **Agreement Between the World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization** Article 1, 1-5 Genève 1995 http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/wo/wo030en.pdf (2008-03-26)

³³ Friberg 2006 s.7f

³⁴ Larsson, Stefan **Normativa förändringar i informationssamhället – Internet och fildelning** Magisteruppsats Lund 2005 s.20

denna dimension har också termen 'enskilt bruk' bytts ut mot 'privat bruk' i den svenska lagstiftningen.³⁵ I praktiken förbjuds även fildelning i denna nya lag då det endast är tillåtet att ladda ner lovliga verk, det vill säga sådana som upphovsmannen godkänt uppladdning av, inom ramen för privat bruk.³⁶

Ytterligare en punkt av betydelse är att URL innehåller en moralisk dimension, vilket helt saknas i InfoSoc. Denna dimension består av en rätt till något som anses vara bortom eventuella ekonomiska intressen; till exempel en författares rätt att få sitt namn nämnt i sammanhang där hans arbete används eller relateras till, eller densammes rätt att motsätta sig att det används på ett sätt som han anser vara otillåtet eller till skada för sig eller verket självt.³⁷ Denna moraliska dimension överläts till de olika medlemsstaterna inom EU att reglera efter eget gottfinnande.

2.3. Ideella och ekonomiska rättigheter i relation till upphovsmän och upphovsrättsinnehavare

De ideella rättigheterna har, enligt en ledande auktoritet på den svenska upphovsrättslagstiftningen, Henry Olsson, sin grund i att lagen menar att upphovsmannen lägger in sina rent personliga känslor, upplevelser och erfarenheter i sitt verk. Det finns ett känslomässigt eller intellektuellt band mellan upphovsmannen och verket som sällan förekommer i arbetslivet i övrigt. De ideella rättigheterna har två huvudelement: rätten att få gälla som upphovsman och rätten till respekt för verket. Det första betyder att upphovsmannen ska anges på exemplar som framställs eller tillgängliggörs i enlighet med god sed – regeln gäller även för bearbetningar då såväl bearbetare och originalupphovsman ska anges. Det andra innebär att verk inte får ändras eller tillgängliggöras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks. De ideella rättigheterna kan inte överlåtas och gäller för alla verksexemplar.

Syftet med de ekonomiska rättigheterna är enligt Olsson att rättsordningen måste se till att upphovsmännen har gynnsamma arbetsförhållanden och kan få ekonomiskt vederlag för sitt arbete och fortsätta sin verksamhet, till gagn för den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. Olsson hävdar att denna del av upphovsrätten är viktig för att skydda de ”stora investeringar” som måste göras inom ”kultur-, media- och informationsindustrierna”, vilka inte skulle vara möjliga om inte rättssystemet hindrade andra att obehindrat kopiera det som dessa industrier frambringar. Utan ett sådant upphovsrättssystem skulle kostnaden för ”det första exemplaret” bli orimligt hög enligt Olsson.³⁸

De ekonomiska rättigheterna innebär att varje upphovsman har en exklusiv rätt att förfoga över verket i ett antal avseenden: *framställa exemplar och göra dem tillgängliga för allmänheten*. InfoSoc-direktivet berörde detaljer kring dessa två företeelser.³⁹ Att delar av

³⁵ Friberg 2006 s.31

³⁶ Lundgren, Jonatan **Upphovsrätt och Internet** Sundbyberg : Docendo 2006

³⁷ Friberg 2006 s.9

³⁸ Olsson, Henry **Copyright** 7:de omarb. uppl. Stockholm: Norstedts juridik 2006 (2006a) s.102. För en genomgång av de ekonomiska rättigheterna, se även: Olsson, Henry **Upphovsrättslagstiftningen: en kommentar** 2:a uppl. Stockholm: Norstedts juridik (Norstedts gula bibliotek 99-0116326-9) 2006 (2006b) s. 67-85

³⁹ Olsson 2006a s.103, 226ff; Olsson 2006 s.74f. InfoSoc-direktivet slår fast att mångfaldiganderätten är mycket vidsträckt och omfattar såväl direkt som indirekt framställning av exemplar. Rätten omfattar även varje tillfällig framställning, exempelvis tillfälliga lagringar i en dators minne som försvinner när datorn stängs av eller exemplar som framställs i servrar vid Internetöverföring (Olsson 2006b s.71f). Vidare var tanken bakom

upphovsrätten, de ekonomiska rättigheterna, kan överlåtas till andra än upphovsmannen får konsekvenser för vårt resonemang. Både upphovsmännens intressen och företagens (som köpt eller innehar de ekonomiska rättigheterna) intressen måste ställas i relation till och värderas i förhållande till det allmännas intresse. Upphovsrättsområdets starka politiska laddning uppkommer ur denna omständighet.

För att sammanfatta: de ideella rättigheterna kan inte överlåtas, medan detta är det främsta syftet med de ekonomiska rättigheterna.

2.4. Verket och dess höjd

Upphovsrätten skyddar upphovsmäns verk på villkor att de äger originalitet. Ingenstans i den svenska upphovsrättslagen finns någon definition på vad kravet på originalitet eller verkshöjd innebär. Svaret ligger istället inbäddat i begreppen 'skapat' och 'verk'. Auktoritetskommittén har påpekat att begreppet 'skapat' inte får tolkas för strängt, eftersom varje upphovsman bygger vidare på föregångares landvinningar på konstens och litteraturens område. Verket ska vara resultatet av en individuell andligt skapande verksamhet. Henry Olsson påpekar att det kan vara svårt att fastställa exakt vad detta innebär, men hävdar att produkten ska ha en så personlig eller säregen prägel att två personer som arbetar oberoende av varandra inte skulle uttrycka alstrets innehåll på samma sätt. Detta kallas för *dubbelskapandekriteriet*. Verket ska utgöra ett unikum för att uppnå verkshöjd.⁴⁰ Men frågan är om originalitet verkligen blir så mycket enklare att avgöra utifrån detta kriterium. Gränsdragningen är subjektiv och befinner sig i en gråzon.

Upphovsrätten är i grunden ett formskydd och är inte tänkt att ge skydd för fakta eller idéer i ett verk. Verkets innersta kärna, dess ämne, idé eller motiv är inte skyddade. Inte heller vetenskapliga upptäckter. Skydd för idéer kan istället under vissa förutsättningar ges genom patenträtten. Rätten är bara till för att skydda den utformning som upphovsmannen gett verket. Man skiljer på *yttre* och *inre* form. Om en novell byter yttre form och filmas så skyddas den fortfarande av att den inre formen är densamma. Den inre formen är den form som upphovsmannen gett verket, dess yttre form är exempelvis olika upplagor på olika språk när det gäller böcker. Teknik, stil och manér kan inte skyddas.⁴¹ Inte heller ska man tillämpa någon litterär eller konstnärligt värdering av verket. Syftet för verkets skapande är oväsentligt och framställningen behöver inte vara fixerad, det vill säga skyddet kan gälla även för improviserade tal.⁴²

I fallet med brukskonst är möjligheten för dubbelskapande stor. Därför ställs höga krav på verkshöjd för den. Högsta domstolen gjorde emellertid ett viktigt uttalande i samband med ett mål i mitten av 1990-talet där man sade att det är viktigt utifrån en samhällssynpunkt att efterbildningsverksamheten inte blir för långtgående. Därför ansåg de att originellt och självständigt skapade plagg skulle få upphovsrättsligt skydd. Efter detta uttalande är enligt Olsson rättspraxis på väg att acceptera ett mer omfattande upphovsrättsligt skydd för

lagändringen den 1 juli 2005 enligt Olsson inte att ändra den yttre gränsen för vad 'tillgängliggörande för allmänheten' innebär utan snarare att ändra indelningarna av rättigheterna i olika kategorier. Bland annat kring gränsdragningen mellan vad som är offentligt framträdande och vad som är överföring till allmänheten. Som överföringar till allmänheten räknas i och med införlivandet av InfoSoc-direktivet alla former av distansöverföringar, även sådana som sker genom fildelarprogram och peer-to-peer-teknologi (Olsson 2006a s.103, 226ff; Olsson 2006 s.74f)

⁴⁰ Olsson 2006a s.66; Olsson 2006b s.41

⁴¹ Olsson 2006a s.84, 86; Olsson 2006b s.42f

⁴² Olsson 2006a s.68f, 87; Olsson 2006b s.46

brukskonst – verkshöjden håller på att sänkas genom att brukskonst alltmer likställs med konst utan brukssyfte.⁴³

Slutligen finns också andrahandsverk, det vill säga verk som bygger på tidigare verk: översättningar och bearbetningar. Samtidigt som skyddet kvarstår för den ursprungliga upphovsmannen och denne har förfoganderätten till verket i såväl ursprungligt som ändrat skick, kan översättaren eller bearbetaren få upphovsrätt till verket i dess nya gestalt – men får inte förfoga däröver i strid med upphovsrätten till originalverket.⁴⁴ Olsson påpekar att det tillåts större ändringar i ett verk när det utgivits som bearbetning än vid utgivning i original. I dessa fall skyddas upphovsmannen mot ändringar som innebär ingrepp i verkets bärande tendens eller innehåll.⁴⁵ Det är för oss oklart vari den egentliga skillnaden mellan att skydda bärande tendenser och innehåll, och de idéer som upphovsrätten inte får omfatta, består i.

2.5. Upphovsrättens varaktighet

Skyddstidens omfattning är begränsad. Skälet till detta är enligt Olsson närmast att ”de alster som har visat sig livsdugliga så småningom kommer att ingå i den allmänna kulturskatten och då bör få användas av var och en utan det hinder som en ensamrätt kan utgöra.”⁴⁶ Detta påpekande är intressant och syftar tillbaka på den monopolsituation som måste uppstå i en upphovsrättssituation. Hur lång skyddstiden ska vara beror dock enligt Olsson på en mängd faktorer. Generellt ska skyddstiden vara så lång att det ”politiskt-ekonomiska syftet med upphovsrätten uppnås, nämligen att uppmuntra till skapande och investeringar på området.”⁴⁷

Inom EU och USA är skyddstiden för närvarande 70 år efter upphovsmannens död och bygger på en ”avvägning mellan olika intressen [som] resulterat i ett regelverk av innebörd att upphovsrätten skall gälla under upphovsmannens livstid och under de två generationer som följer närmast efter honom”.⁴⁸ Emellertid påpekar Olsson att skyddstiden inte får bli för lång eftersom den då antingen kan bli meningslös då verket inte längre är aktuellt eller bli ett hinder mot utvecklingen på kultur- och mediaområdena.⁴⁹ Efter skyddstidens slut gäller med några mindre undantag att verket är fritt att användas av envar.⁵⁰ Huruvida skydd efter upphovsmannens död verkligen kan uppmuntra till skapande, eller om det är rimligt att en investering ska bära frukt 70 år efter upphovsmannens död, kommenteras inte av Olsson.

2.6. Public domain och immateriella allmänningar

För att förstå vad upphovsrätt är för något är det viktigt att fördjupa sig i det som upphovsrätten definierar sig emot. Detta skänker förhoppningsvis nya och kritiska perspektiv på ämnet för undersökningen, liksom det tecknar en bakgrund som gör det möjligt att enklare differentiera och visa på skillnader i syn och förhållningssätt gentemot upphovsrätten hos de utvalda aktörerna som vi senare analyserar. Vi fokuserar här på olika forskares och akademikers alternativa och mot den nuvarande upphovsrätten kritiska perspektiv, för att därigenom öppna upp för fler infallsvinklar.

⁴³ Olsson 2006a s.68ff, 72

⁴⁴ Ibid. s.80f

⁴⁵ Olsson 2006a s.102; Olsson 2006b s.67-85

⁴⁶ Olsson 2006a s.275

⁴⁷ Ibid. s.275

⁴⁸ Ibid. s.275

⁴⁹ Ibid. s.275

⁵⁰ Ibid. s.286

Gränsen mellan idéer och originella uttryck för idéer är inte lätt att dra. När går en idé från att tillhöra alla till att bli individuellt originell? Juristen James Boyle ser i upphovsrättens uppdelning mellan idé och verk en moralisk och filosofisk legitimering för att stycka av intellektuella allmänningar. Regeln ger upphovsrätt åt en författare som bygger sitt verk på allmänna resurser genom att betona en anda av originalitet som grund för författarskapet. Författaren skapar något helt nytt istället för att kombinera allmänna resurser.⁵¹ Mark Rose uttrycker det som att varje konstverk idag på ett utarbetat vis är maskerat av upphovsrätten för att framstå som något unikt. Genom upphovsrätten fokuserar vi på perifera saker och retoriska utsmyckningar som någon lägger till, istället för de grundläggande teman som författaren lånat eller stulit.⁵²

Genom att upphovsrättslagstiftning betonar originaliteten så mycket har public domain, som enligt Deborah Halbert kan likställas med de verk för vilka skyddstiden utgått och med de verksexemplar som omfattas av inskränkningar i ensamrättigheterna i olika konkreta situationer,⁵³ enligt författaren David Bollier negligerats av kulturindustrin som en gränslös resurs som tar hand om sig själv.⁵⁴ Vi menar att det istället är mediaföretagens vinstintresse som har påverkat upphovsrättslagstiftningens utformning och grundantaganden, samt dess av Boyle påpekade funktion att stycka upp intellektuella allmänningar. Halbert är inne på samma tankegångar när hon skriver:

The language of piracy indicates that those with the power to define property and theft construct the public domain by creating lines of demarcation between the public domain and private property. These lines are intensely political and the struggle over protecting the public domain is in some very real ways about who controls the definitions of property and piracy.⁵⁵

Eva Hemmungs Wirtén hävdar att den intellektuella egendomens expansion har resulterat i att public domain har framträtt som 'det positiva andra'. Hon menar att förespråkarna har använt två retoriska verktyg i försvaret av public domain mot den intellektuella egendomens nuvarande expansion: begreppen 'kreativitet' och 'fri/het'. Hon ifrågasätter valet av dem. Hemmungs Wirtén håller med om det första huvudargumentet att privat intellektuell egendom inte automatiskt leder till ökad kreativitet, utan snarare skapar motsatsen, då ingen finner inspiration i ett vakuum. Men hon är ändå kritisk:⁵⁶

[I]nstead of helping us to reconceptualize creativity as a collective, perhaps even 'non-original', and extremely culturally diverse activity, the symbolic usage of the idea of creativity as it has

⁵¹ James Boyle citerad i Bollier, David **Silent theft: the private plunder of our common wealth** New York: Routledge 2003 s.122

⁵² Rose, Mark 2002 s.2

⁵³ Halbert, Debora J. **Resisting intellectual property** New York: Routledge 2005 s.18ff. I Sverige finns inget namn för public domain, men fenomenet kan även här liknas vid en offentlig sfär uppbyggd på i stort sett samma vis förutom att upphovsmannen inte kan välja att direkt placera sina verk där. Med detta sagt, använder vi oss av begreppet public domain för att beskriva ett universellt fenomen. Däremot finns det flera olika synsätt på vad public domain är och var dess gränser kan eller bör dras. Halberts definition av public domain är den vi anser fungerar bäst. Men Jessica Litmans definition är mer koncist formulerad (citerad ur Boyle, *The second enclosure and the construction of the public domain*", s. 61): "[A] commons that includes those aspects of copyrighted works which copyright does not protect". Boyle skiljer mellan public domain och allmänningar. Hos public domain är friheten grundad på frånvaron av rättigheter, så inte i allmänningarna enligt honom. (Boyle 2007 s.10).

⁵⁴ Bollier 2003 s.122

⁵⁵ Halbert 2005 s.18

⁵⁶ Hemmungs Wirtén, Eva "Out of sight and out of mind: on the cultural hegemony of intellectual property (critique)" i **Cultural Studies** Vol.20 Nr.2-3 2006 s.283ff

taken a foothold in the discourse of intellectual property critique more generally appears not to do away with the old individual, original author. In fact, this usage infuses him with new life⁵⁷

När det gäller begreppen 'fri' och 'frihet' så betonar hon att de är djupt rotade i västerländsk liberal tradition. I USA finns en stark analogi mellan 'the Wild West' och public domain. Oftast kombineras 'fri' i denna upphovsrättskritiska tradition med begreppet 'kultur' på så sätt att kulturens och informationens icke-rivaliserande karaktär betonas. Hemmungs Wirtén är kritisk till argumentet för att det får oss att stänga ögonen för att det bara är en speciell sorts digital kultur – peer to peer och sampling – som denna syn på fri/het kan tillämpas på enligt henne (se kapitel 3.1.3 för vårt perspektiv som hävdar att begreppen överflöd och knapphet inte behöver överensstämja med uppdelning i immateriella och materiella fenomen).⁵⁸

Deborah Halbert har formulerat en alternativ syn på förståelsen av public domain som bygger på en kollektiv och gemensam form av ägande. Hon använder sig av Carol M. Roses distinktion mellan organiserade och oorganiserade allmänheter. En regering, som är en form av organiserad allmänhet, agerar rätt mycket som en privat egendomsägare. Det allmänna får en ägare, en agent med en röst som talar för det. Den oorganiserade allmänheten är allmänheten själv, allmänheten i sin helhet. Rättigheter till egendom ges i USA:s och Englands "common law" även för denna oorganiserade allmänhet.⁵⁹ "Public 'trusts' and the legal doctrine of custom both infer property rights in a more general and unorganized public."⁶⁰ Teorin om public trusts slår fast att vissa resurser är allmänna till sin karaktär och därför inte kan ägas vare sig privat eller av staten. Istället blir staten en förvaltare av folkets intresse utan att kunna sälja eller ge bort resursen.⁶¹

Två faktorer har enligt Roses undersökningar rättfärdigat den oorganiserade allmänhetens ägande: dels att den aktuella resursen är fysiskt känslig för privat monopolisering eller saknar skyddande doktriner kring sig som säkrar en publik tillgång till den, och dels att den aktuella resursen är mer värd ju fler den används av.⁶²

Halbert ser en politisk spänning i lokalisandet av egendomsrättigheter i Roses två olika allmänheter. "If, as common law suggests, there are property rights held in common by an unorganized public, these rights bypass the government's regulatory abilities. The unorganized public, in other words, as an 'owner' of property, threatens the state because it undermines the assertion that the government speaks for the public."⁶³

Halbert menar att Roses uppdelning klargör egendomsdimensionen när det gäller public domain. Uppdelningen när det gäller public domain görs mellan en organiserad och oorganiserad allmänhet, inte mellan allmänhet och privata intressen. Public domain relaterar för Halbert både till den organiserade, respektive den oorganiserade allmänheten. I den del av public domain som relaterar till den organiserade allmänheten finns all upphovsrättsligt skyddad egendom som staten skyddar. Så blir det när man istället för att fokusera på de

⁵⁷ Ibid. s.285

⁵⁸ Ibid. s.288f

⁵⁹ Rose, Carol M. **Property and persuasion: essays on the history, theory, and rhetoric of ownership** Boulder, Colorado: Westview Press 1994 s.110f. Rose granskar juridiska fall inom amerikansk och engelsk lag från 1800 till runt 1920.

⁶⁰ Halbert 2005 s.18

⁶¹ Bollier, David, "Growth of the commons paradigm" i **Understanding knowledge as a commons** red.Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007 s.32

⁶² Rose, Carol M 1994 s.110f, 146

⁶³ Halbert 2005 s.18

privata ensamrättigheterna fokuserar på inskränkningarna i dem. I USA kallas det användande som inskränkningarna möjliggör för *fair use*. Med andra ord kan även privatägt material ses som public domain-material om man väljer att se det så.⁶⁴ På samma sätt kan rätten att göra covers på sånger mot ett betalande av en tvingande licensavgift ses både som en fair use (public domain) och som ett utövande av upphovsmannes ensamrättigheter. James Boyle menar att allt beror på hur vi värderar public domain och vilka visioner vi knyter till dess existens.⁶⁵ David Lange går ännu längre och hävdar att doktrinen om fair use ska ses som en “affirmative aspect of the public domain at large, rather as a mere affirmative defense to an allegation of copyright infringement”.⁶⁶

Sedd som en aspekt av public domain skulle skyddet som fair use erbjuder inte längre begränsas till tillfällen då upphovsrättsintrång påstås ha skett enligt Lange, utan det skulle också omfatta: “the right of publicity, trademarks, misappropriation in unfair competition, trade secrets, ideas, and even patents”.⁶⁷ I hans vision framkallas fair use av varje kreativ handling – “including /.../ an exercise of the creative imagination” – eller kreativt tillägnande av andra verk, utan att man först uppmärksammar om det ekonomiska värdet av ett tidigare verk har påverkats eller dess författares känslor och rykte sårats.⁶⁸ När ett tillägnande av ett tidigare verk sker ska en rättvis bestämmelse för att dela intäkterna av sådan exploatering följa, precis som passande bestämmelser för “disclaimers, acknowledgements, attribution and the like”.⁶⁹ Public domain bör ha en status som liknar medborgarskapets enligt honom.⁷⁰ Det enda som Lange inte ser som en kreativ tillägnelse är totala kopior av tidigare verk där ingen kreativ handling alls kan upptäckas i det andra verket. Om en kreativ handling finns i en bearbetning eller ej måste avgöras från fall till fall i domstol, där grundantagandet är fair use innan motsatsen bevisats.⁷¹

Det Halbert försöker att göra är att skapa en ny berättelse som ska ändra vår syn på public domain från något som ingen har ansvar över till något som vi alla har ansvar för eftersom vi alla äger det. Även Boyle påpekar hur viktig retoriken är när det kommer till public domain, som alltså är en social konstruktion. Public domain måste enligt honom först uppfinnas innan den kan räddas.⁷²

När Halbert talar om public domain, fokuserar Elinor Ostrom och Charlotte Hess på begreppet ‘allmänning’, en resurs som är gemensamt delad av en grupp människor. Allmänningar är ett begrepp som inte är lika knutet till det upphovsrättsliga systemet, men som ändå visat sig vara viktigt för att ge perspektiv på immaterialrätten. Hess och Ostrom menar att:

Most of the ‘commons’ characteristics of knowledge and information have developed from the effects of new technologies /.../ Before the digital era, types of knowledge commons were limited to libraries and archives. Only when vast amounts of knowledge began to be digitally distributed

⁶⁴ Ibid. s.18ff

⁶⁵ Boyle, James “The second enclosure movement and the construction of the public domain” i **Law and contemporary problems** vol. 66 nr 1-2 2003 s.62

⁶⁶ Lange, David “Reimagining the public domain” i **Law and contemporary problems** Vol.66 nr.1-2 2003 s.478f

⁶⁷ Ibid. s.479

⁶⁸ Ibid. s.479

⁶⁹ Ibid. s.479

⁷⁰ Ibid. s.475

⁷¹ Ibid. s.480f

⁷² Boyle 2003 s.52

(after the development of the World Wide Web in 1992) did it take on more and more characteristics of commons and commons dilemmas.⁷³

De resultat Ostrom och Hess har kommit fram till i sin forskning om allmänningar har både likheter och skillnader jämfört med Halberts syn på public domain. De definierar allmänningars karaktär utifrån två variabler: graden av 'exkluderbarhet' (möjligheten att utestänga människor från resursen) och graden av 'rivalitet' (mitt användande av resursen omöjliggör andras användande av den). När det kommer till informationella kunskapsallmänningar är det framför allt kategorierna public goods (som står för resurser som är svåra att exkludera folk ifrån och vars användning inte är rivaliserande) och common-pool resources, (som är svåra att exkludera människors tillgång till och vars användning är rivaliserande) som är intressanta på grund av kunskapens karaktär enligt Hess och Ostrom.⁷⁴

Med sig från studiet av fysiska allmänningar har de föreställningen att begreppet syftar till en resurs som är gemensamt delad av en grupp av människor, vilket stämmer in på common-pool resources. Men samtidigt betonar de att allmänningar kan vara alltifrån lokala till globala, väl avgränsade likväl som utan klara gränser, vilket ofta är fallet med icke-rivaliserande kunskap, vilket lutar åt att allmänningen även kan förstås som en form av public goods. Syftet med det teoretiska perspektiv som Hess och Ostrom har utvecklat är emellertid enligt dem själva att kunna förstå kunskap som en allmänning "in regard to both the public-good aspects of this commons and the common-pool resource aspects."⁷⁵ Som vi förstår det så pendlar kunskapsallmänningar mellan att vara public goods och common-pool resources. De används, administreras och kontrolleras av mindre eller större gemenskaper av deltagare, som kan ha tydliga eller mer oklara gränser mot omvärlden, och är i varierande grad anpassade till det faktum att kunskap inte är knapp och rivaliserande till sin natur och därför har otydliga gränser.⁷⁶

Kunskapsallmänningar kan enligt Bollier handla om avgränsade digitala arkiv av information som är licensierade enligt avtal som avtalar bort stora delar av upphovsrätten, eller communities på Internet som är byggda på deltagarnas kommunikation och där det kan vara oklart eller variera vem som äger flödet av tankar och idéer, samt själva infrastrukturen,⁷⁷ men även om Internet. Hess och Ostrom, men även Rose, ser det oklart stora, ständigt växande och öppna nätverket Internet som en allmänning och gemensam resurs.⁷⁸ Det sista öppnar enligt oss upp för att se det som traditionellt anses vara public domain som en allmänning ägd av en oorganiserad allmänhet och administrerad enligt sedvanor och kulturella regler som utvecklas inom allmänningen.

En skillnad mellan Halberts uppdelning mellan organiserade och oorganiserade allmänheter och Hess och Ostroms public goods och common-pool resources är att den förra fokuserar på

⁷³ Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "A framework for analyzing the knowledge commons" i **Understanding knowledge as a commons: from theory to practice** red. Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007 (2007a) s. 46

⁷⁴ Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "Ideas, artifacts, and facilities: information as a common-pool resource" i **Law and contemporary problems** 2003 vol.66 nr 1-2 s.120; Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "Introduction: an overview of the knowledge commons" i **Understanding knowledge as a commons: from theory to practice** red. Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007 (2007b) s.9, 16

⁷⁵ Hess och Ostrom 2007b s.4f, 16

⁷⁶ Hess och Ostrom 2007a s.48

⁷⁷ David Bollier ser på det framväxande nätverket av deltagande media (RSS, bloggar, delande av bokmärken och bilder) på Internet utifrån ett allmänningssperspektiv (Bollier 2007 s.36).

⁷⁸ Hess och Ostrom 2007b s.4; 2007a s.46, Rose, Carol M. "Romans, roads, and romantic creators: traditions of public property in the information age" i **Law and contemporary problems** 2003 vol.66 nummer 1-2 s.101

ägandet medan de senare fokuserar på resursernas karaktär. Ostrom och Hess har inte ett politiskt perspektiv på kunskapsallmänningarna. Hess och Ostrom hävdar, delvis till skillnad från Halbert, att det inte finns några enkla relationer och orsakssammanhang mellan ägandet och allmänningarnas karaktär. Graden av kollektivt ägande av allmänningar kan variera – allmänningar kan till och med, i olika grader, vara i privata händer. De delar upp själva ägandet av just kunskapsallmänningar i kontrollen över sju olika rättigheter: tillgång till resurser för att få del av icke-rivaliserande fördelar (access), bidra med innehåll (contribution), erhålla resurser ur allmänningen (extraction), ta bort sina verk från allmänningen, reglera användningen och förändra allmänningen (management), fördela och dra tillbaka rätten till de redan nämnda rättigheterna (exclusion), och rätten att sälja eller hyra ut resurser ur allmänningen, regleringen av användning och rätten att fördela rättigheterna (alienation).⁷⁹ Dessa rättigheter kan fördelas olika mellan individ och kollektiv, även om vissa mönster har iakttagits när det gäller fysiska allmänningar: ”It is frequently the case that the resource system is jointly owned, while the resource units withdrawn from the system are individually owned by appropriators.”⁸⁰ Men denna nyansering får inte överdrivas enligt oss. Man bör se och utvärdera ägandet av en allmänning som en helhet även om det utgörs av en rad olika rättigheter. En allmänning lutar, som vi ser det, alltid åt den allmänna och gemensamma polen. En intressant fråga är hur många privata inslag en allmänning kan ha och ändå fortsätta att vara en allmänning.⁸¹

En som förutom Halbert betonar ägandet som viktigt är Carol M. Rose. Hon betonar vikten av en mer politisk och värderande syn på kunskapsallmänningarna. I artikeln ”Romans, roads, and romantic creators” tar hon upp det intellektuella ägandet och menar att den romerska lagens motiveringar för att kalla viss materiell egendom för publik till sin karaktär kan spela roll även idag på det intellektuella området. Romarna skiljde på ’Res Nullius’ (saker som inte tillhör någon fast de är rivaliserande till sin natur), ’Res Communes’ (saker som är öppna för alla på grund av sin karaktär som gör dem omöjliga att fånga och tillägna sig), ’Res Publicae’ (saker som tillhör och är öppna för det allmänna genom lagen; en normativt skapad allmän egendom) och ’Res Universitatis’ (saker som tillhör en grupp i dess egenskap av grupp).⁸²

Ägandeformen Res Communes bygger på ’the impossible argument’, det vill säga att det inte går att exkludera andra ifrån de resurser som omfattas av den. Men Rose påpekar att ny teknik kan undergräva det argumentet och göra det möjligt att tillägna sig saken eller resursen, vilken då med lätthet kan administreras under ett system baserat på Res Nullius – som i många fall leder vidare till privat ägande och egendom. Därför måste enligt Rose, och vi håller med

⁷⁹ Hess och Ostrom 2003 s.119ff; 2007b s.5; 2007a s.52f

⁸⁰ Hess och Ostrom 2003 s.121. Hess och Ostrom skiljer mellan resurssystemet (facilities) och flödet av resurser, varav de senare kan delas upp i artefakter och idéer när det gäller kunskap. De förstår Internet som ett resurssystem, CPR, som ger förutsättningar åt eller frambringat ett flöde av artefakter som innefattar idéer. (2007a s.47f).

⁸¹ David Berry och Giles Moss kritiserar till exempel Creative Commons-licenserna för att sakna allmänna drag: ”[T]he Creative commons network provides only a simulacrum of a commons. *It is a commons without commonalty*. Under the name of the commons, we actually have a privatised, individuated and dispersed collection of objects and resources that subsist in a technical-legal space of confusing and differential legal restrictions, ownership rights and permissions. The Creative Commons network might enable sharing of culture goods and resources amongst possessive individuals and groups. But these goods are neither really shared in common, nor owned in common, nor accountable to the common itself.” (Berry, David och Moss, Giles ”On the ’Creative Commons’: a critique of the commons without commonalty – Is the Creative Commons missing something?” i Free Software Magazine <http://www.freesoftwaremagazine.com>, källans url: http://freesoftwaremagazine.com/articles/commons_without_commonality (20080522))

⁸² Rose, Carol M. 2003 s.91ff, 96

hennes, alla argument för public domain och allmänningar gå bortom de naturalistiska argumenten och bli normativa. Det ägande som då blir aktuellt är Res Publicae.⁸³

Grunden för de två kollektiva ägandeformerna är att resurserna blir mer värda ju fler som använder dem och att transaktionskostnaderna är låga. Rose menar att kommunikation fungerar på detta vis. Och hon påpekar, i linje med Hess och Ostroms forskning, att ”*res publicae* is far from an untamed place, where ‘anything goes’. On the contrary, precisely because of the potential problems of congestion and underinvestment, the public in *res publicae* must behave in an orderly fashion”. Lagar från 1800-talet ger enligt henne en klar bild av att en sådan kontroll kan skötas av “customary rules of usage”. Dessa seder kan komma att behöva kompletteras vid större stockningar och överbefolkningar.⁸⁴ Hon formulerar en provocerande fråga angående staten när det gäller allmänningen Internet: “Clearly the Internet is also not an arena where ‘anything goes’. It has its protocols, its webmasters, its internal governance to repress vandals and promote orderly flows of information. But need this governance come from *formal* government, or are informal or customary norms enough?”⁸⁵ Frågan är alltså inte om internet ska vara privat ägt eller allmänt ägt, utan om det ska vara en oorganiserad eller organiserad allmänhet som förvaltar ägandet. Till det kommer hur Hess och Ostroms rättigheter ska fördelas bland berörda medborgare och eventuella institutioner. Ett eventuellt framtida behov av formellt styre ställer enligt Rose nya frågor gällande institutionernas demokratiska karaktär.

⁸³ Ibid. s.94ff

⁸⁴ Ibid. s.96-99 (citatet på s.99)

⁸⁵ Ibid. s.100

3. Teoretiska utgångspunkter och kontext

Innan vi beskriver de mer konkreta teorier och metoder som vi kommer att använda oss av i denna undersökning är det nödvändigt att teckna en teoretisk bakgrund och redovisa vår förståelse av undersökningsområdet. I mångt och mycket är det vår tolkning och applicering av den historiematerialistiska teorin som står i fokus. Vi kommer att redogöra för vår syn på klassbegreppet, den övergripande modellen om bas och överbyggnad, och förhålla oss till element i teorin som kan tolkas som determinism. I redogörelsen introducerar vi begreppet det *generella intellektet* och dess motreaktion i form av den populariserade kulturproduktionen som är byggd på det lekfulla givandet av gåvor.

3.1 Den historiematerialistiska teorin

Inom historiematerialistisk teoribildning förstås samhället och dess historia utifrån begreppsparat 'bas' och 'överbyggnad'. Basen består av produktivkrafterna (naturresurser, människans intelligens och muskelkraft, maskiner) och produktionsförhållanden (den sociala och ekonomiska relationen till produktionsmedlen och produktionsresultatet).⁸⁶ Företeelser som ligger nära det vi kan kalla för den ekonomiska och sociala polen. Överbyggnaden däremot består av kulturella och immateriella föreställningar och idéer, samt ett samhälles juridik och politiska institutioner. Hur relationen mellan dessa begrepp ser ut har genom åren diskuterats livligt. Vi behöver här inte belysa denna diskussion närmare, utan det räcker med att konstatera att ett nyanserat förhållningssätt har varit att det sker ett ömsesidigt, dialektiskt, utbyte mellan de två, men att basen i sista hand sätter ramarna för utvecklingen. Därav namnet historiematerialism.⁸⁷ Teorin utgår ifrån att det mänskliga medvetandet bestäms av dess fysiska omgivning och att samhällets utformning och historiens gång är grundad i materiella förhållanden, vars kärna är produktivkrafterna som i sin tur påverkar produktionsförhållandena. Den klass som dominerar produktionsförhållandena kommer enligt teorin att favorisera en viss juridisk, politisk och ideologisk ordning – överbyggnaden – som stödjer den rådande sociala ordningen. I det kapitalistiska samhället styrs och kontrolleras produktionsförhållandena framför allt genom den privata äganderätten som är koncentrerad i den kapitalägande klassens händer. Men eftersom produktivkrafterna fortsätter att utvecklas, samtidigt som den dominerande klassen tenderar att försöka konservera sin position, hamnar samhällets organisation i konflikt med utvecklingen. Den dominerande klassen konfronteras än hårdare med tidigare undertryckta klasser och klasskampen utmynnar i en revolutionär förändring som leder till en social ordning som bättre stämmer överens med den materiella basen för produktionen.⁸⁸ Deterministiska inslag i historiematerialismen måste kritiskt ifrågasättas och utvärderas, men först behöver vi dels analysera begreppet klass som är centralt för teorin, vår ideologianalys och för förutsättningarna för politisk kamp och förändring, dels titta lite närmare på begreppsparat bas och överbyggnad.

⁸⁶ Aspelin, Gunnar **Karl Marx som sociolog** Lund: Gleerup 1977 s.32, 38; Aspelin, Gunnar **Karl Marx: samhällsforskare och samhällskritiker** Lund: Gleerup 1969 s.9. Liedman påpekar att Marx och Engels i Den tyska ideologin betonar att teorin om basen och överbyggnaden inte är tänkt som ett recept eller schema efter vilket historien kan läggas till rätta. "Det är istället fråga om ett slags vägledande princip, som man kan använda sig av i sitt studium. (Liedman, Sven-Eric **Mellan det triviala och det utsägliga: blad ur humanioras- och samhällsvetenskapernas historia** Göteborg: Daidalos 2002 s.82).

⁸⁷ Liedman 2002 s.82ff

⁸⁸ Söderberg 2002; Söderberg 2008b s. 53-54; Olin Wright, Erik "Foundation of a neo-marxist class analysis" i **Approaches to class analysis** red. Olin Wright, Erik Cambridge, UK: Cambridge University Press 2005 s.4. Wright menar att klass är ett centralt begrepp inom marxismen även om många marxister idag inte kallar klasskampen för historiens motor enligt honom. Detta menar dock de autonoma marxister som vi refererar till i texten.

3.1.1 Klassbegreppet

Erik Olin Wright har utvecklat ett nymarxistiskt klassbegrepp i koncentrerad form i boken **Approaches to class analysis**. Wright skiljer på 'klassrelationer' på mikronivån och 'klasstrukturer' på makronivån. Klassrelationer definieras av vilka rättigheter och vilken makt som förkroppsligas i produktionens sociala relationer. Det kan finnas flera klassrelationer i ett samhälle. I det kapitalistiska samhället finns den avgörande klassrelationen mellan arbete och kapital. Ägandet (och de rättigheter som är förknippade med detta) och makt kan finnas på flera nivåer och i flera skikt. En individs 'klassposition' lokaliserar denne inom klassrelationen. En individs klassposition kan vara motsägelsefull på flera sätt: han/hon kan ha flera klasspositioner genom att ha två jobb, vara gift med någon eller genom att jobbet ingår i en karriärplan. Dessutom kan exempelvis chefer ha en viss del av kapitalets makt (anställa/avskeda) samtidigt som de själva kan bli avskedade. En kapitalist kan äga och kontrollera lite kapital och ha få anställda, eller kontrollera mycket kapital och ha många anställda. En arbetare kan få mer makt än andra arbetare genom att ha stor yrkeskompetens. Det finns flera likheter mellan Olin Wrights synsätt och Elinor Ostroms betoning av att ägandet kan förstås som ett knippe av olika rättigheter på olika nivåer. Klasstrukturen, på makronivån, är i sin tur enligt Olin Wright summan av alla klassrelationer i ett undersökt objekt. Makronivån och mikronivån står i ett dialektiskt samspel med varandra.⁸⁹

Förtjänsten med detta klassbegrepp är att det utgår från ett tydligt maktperspektiv och nu gällande produktionsförhållandena samtidigt som polariseringen mellan den kapitalägande klassen och arbetarklassen inte förenklas. Denna förståelse av klass kan användas som ett verktyg för att nå en djupare förståelse av olika aktörers motiv och ideologier. Men Wrights begrepp har vissa svagheter. När hans teori appliceras på makronivån så försvinner klassindelningen i vissa fall. Begreppet säger inget om hur klassindelningen genomförs inom låt oss säga en stad eller by. Klasstrukturen blir lätt till ett gradvis kontinuum – det vill säga klasserna upplöses. Vi menar att en uppdelning ändå låter sig göras, men att bedömningen är komplex och måste avgöras i samband med de konkreta undersökningarna och med öppenhet för att vissa sociala skikt befinner sig i vacklande mellanpositioner. Med detta sagt kan begreppet vara till nytta för denna uppsats om det kompletteras med ett mer politiskt perspektiv på klass. Om Olin Wright fokuserar på klassen-i-sig, gäller det även att förstå hur klassen-för-sig formeras. Grunden för denna formering återfinns enligt oss i den kamp som de antagonistiska intressena i dagens kapitalistiska samhälle alstrar.

Livsprocesserna i ett samhälle som organiseras kring en kapitalistiskt organiserad produktion med målet att gynna de kapitalägande skiktens vinstintresse drabbar individen utifrån dess klassposition i relationen mellan arbete och kapital. Detta faktum kan tolkas på flera olika sätt av en individ tillhörande något av skikten inom arbetarklassen. De fem som vi anser vara de viktigaste är att hon: införlivar dessa processer med sin egen person som något naturligt på grund av sin praxis i ett kapitalistiskt organiserat samhälle; införlivar dessa processer med sin egen person som något naturligt på grund av den kapitalägande klassens olika ideologier; upptäcker i sin praxis att livsprocesserna inte gynnar hennes intressen och ser kritiskt på och agerar mot dem; påverkas av andras uttalat kritiska syn på och agerande mot livsprocesserna, och; vet om att hon är lurad av det rådande kapitalistiska systemet, men fortsätter ändå att

⁸⁹Olin Wright 2005 s. 9-21. Olin Wright ser främst empiriskt och sociologiskt på frågan om klass, medan de autonoma marxisterna betonar den politiska kampens roll för skapande av klasser. Se resonemanget om kampcykler nedan. Vår ståndpunkt är att klass handlar både om sociologisk empiri och kamp. Analysen blir halv och inkorrekt om något av perspektiven utesluts.

agera som om hon inte var det.⁹⁰ Om valet faller på ett accepterande av eller ett kritiskt agerande mot de rådande livsförhållandena påverkas av klasskampen – ständigt pågående mellan aktörer med antagonistiska intressen – och dess styrkeförhållanden.

En central teori inom den autonoma marxistiska traditionen är att den historiska utvecklingen drivs framåt i kampcykler (cycles of struggle). Dessa cykler beskriver den böljande kampnivån mellan arbete och kapital. Kapitalet försöker enligt teorin att formera arbetarklassen efter sina behov – historiskt exempelvis genom att monopolisera kunskapen som inom det fordristiska produktionssystemet för att göra varje arbetare utbytbar genom att arbetsuppgifterna trivialiseras. Men även genom att på andra sätt isolera och splittra arbetarklassen. Arbetarna i sin tur försöker att regruppera sig för att åter hitta enheten som arbetarklass och utmana sin klassantagonist kapitalet. Som i sin tur blir tvingad att försöka upplösa den nya klassformering som då uppstår. De autonoma marxisterna skiljer ut tre övergripande klassformeringar: den professionella arbetaren, massarbetaren och den sociala arbetaren. Vid sekelskiftet 1900 ledde den professionella arbetaren kampen mot kapitalet och åtnjöt en relativ autonomi tack vare sin yrkesskicklighet. Det löpande bandet i den fordristiska fabriken byggde på en tayloristisk ideologi som användes för att hjälpa kapitalet att bli oberoende av arbetarnas yrkesskicklighet. Dessa lärde sig i sin tur att använda sig av sin kollektiva styrka som massarbetare. Kapitalet svarade från och med slutet av 1960-talet med att flytta ut produktionen ur fabriken till det omkringliggande samhället. Vid en punkt i den autonoma marxisten Antonio Negris intellektuella utveckling hävdade han att dessa cykler skapade grunden för att arbetarklassen utvecklade sig som subjekt, det vill säga formerade sig som klassen-för-sig med en egen vilja och inriktning.⁹¹ Avgörande för denna politiska process är antagonismen mellan klasserna. Arbetarklassen formeras i kampen mot kapitalet. Teorin pekar också ut var och hur den nya arbetarklassen är i färd med att formera sig och sitt motstånd, när massarbetaren och fabriken inte längre utgör frontlinjen för kapitalismens utveckling. Den nya arbetarklassen formerar sig kring den sociala arbetaren. Men grunden för kampen finns som vi ser det i varje människas sociala relation till produktionen – i dennas klassposition.

3.1.1.1 Vår användning av klassbegreppet

I uppsatsen kommer vi att använda oss av båda dessa teorier om klass. Exempelvis fungerar Olin Wrights teori väl när det kommer till att bestämma de traditionella upphovsmännens klasstruktur som grupp. Upphovsmän äger rättigheterna och har makten över sina verk. Man kan säga att deras klasstruktur så långt liknar hantverkarens – en enkel form av kapitalist. De utför själva sitt arbete när de skapar det kulturella uttrycket. Däremot har de sällan några anställda som hjälper dem och de blir oftast exploaterade av större kapitalistiska aktörer och företag. I detta liknar de arbetare. De befinner sig därmed som grupp i det som Erik Olin Wright kallar för en motsägelsefull klassposition när det gäller individer – det vill säga upphovsmännen har en motsägelsefull klasstruktur som grupp.

Byter vi fokus från upphovsmännen till deltagarna inom den populariserade kulturproduktionens lekfulla gåvoekonomi (se nästa kapitel för beskrivning), som har

⁹⁰ Detta femte alternativ lånar vi från Slavoj Zizek. Egentligen utgör det en indirekt kritik mot Marx syn på varufetschismen: den moderna människan vet mycket väl om att en dollarsedel i sig själv endast är en papperslapp utan egenvärde, att en guldring är värd något endast för att samhällliga processer har lett fram till detta, men hon agerar likväl oftast *som om* hon inte visste det. (Zizek, Slavoj **The Interpassive Subject** Traverses 1998 <http://www.lacan.com/zizek-pompidou.htm>).

⁹¹ Söderberg 2008b s.176-177.

expanderat under de senaste decennierna, misstänker vi att analysen skulle visa på en klasstruktur som i högre grad består av studenter, deltidsarbetslösa, helt arbetslösa och professionella kulturarbetare som degraderats till mindre fria arbeten, eftersom det för oss framstår som om de grupperna har minst anledning att känna sig gynnade av varuformen på det intellektuella området. Vissa av de nämnda skikten drabbas även hårdare av alienationen i lönearbete än andra skikt inom arbetarklassen, studenterna befinner sig i en miljö som fortfarande har en viss självständighet gentemot den kapitalistiska produktionen (och där gåvoekonomin traditionellt har varit stark), den arbetslösa, slutligen, har tiden till sitt förfogande. Men det behövs självklart en empirisk undersökning för att kunna fastställa klasstrukturen med någon form av säkerhet.

Men när det kommer till frågan om deltagarna i den populariserade kulturproduktionen, som liknar Negris sociala arbetare, kommer att försvara leken och gåvan mot varufieringen i egenskap av klass-för-sig fungerar det autonoma marxistiska perspektivet byggt på kamp bättre.

3.1.2 Den vägledande principen om bas och överbyggnad

Över till begreppsparat bas och överbyggnad. Som vi kommer att se i nästa kapitel blir kulturen allt mer till en produktivkraft. Detta gör att åtskillnaden mellan bas och överbyggnad kan ses som problematisk. Delar av den autonoma marxistiska rörelsen hävdar att uppdelningen är på väg att upplösas i dagens samhälle.⁹² Manuel Castells går så långt att han hävdar att orsakskedjan mellan bas och överbyggnad har kollapsat och att kulturen i informationsåldern är autonom gentemot basen. Med andra ord avfärdar han historiematerialismen.⁹³

Vi håller inte med Castells om att orsakskedjan har kollapsat eller att kulturen står autonom gentemot basen. Och även om vi anser att de autonoma marxisterna har en poäng i sitt resonemang om en upplösning, hävdar vi att de överdriver i sitt resonemang. McKenzie Wark hävdar att avvisandet av varje version av ekonomisk bestämning är den nya vulgariteten. Den relativa politiska och kulturella autonomi har blivit en absolut autonomi, vilket enligt honom passar lite för bra med akademikers syn på sig själva som oberoende och värdeneutrala aktörer. Denna kritik drabbar Castells positioner. Istället menar Wark att metaforen bas och överbyggnad fungerar när man ser på den utifrån begreppet 'egendom'.⁹⁴

Som vi ser det har tankeförmågan (intelligensen) alltid varit en produktivkraft i form av ett produktionsmedel. Det som händer idag är att den kapitalistiska produktionen i allt högre grad försöker att kontrollera, hägna in, manipulera och exploatera tänkandet även i form av levande arbete i form av kommunikation och social samvaro. *Det innebär på sitt vis en upplösning av distinktionen mellan bas och överbyggnad jämfört med tidigare. Men distinktionen är fortfarande giltig; sociala relationer (produktionsförhållanden) kommer alltid att finnas till det samhälleligt nödvändiga arbetet oavsett om det är immateriellt eller materiellt arbete det handlar om.* Och i dagens samhälle följer fortfarande de sociala relationerna till produktionen den kapitalistiska modellen byggd på privat egendom. De av kapitalägarna kontrollerade produktionsförhållandena omfattar i och med den intellektuella egendomens utvidgning fler

⁹² Dyer-Witheford 1999 s.222

⁹³ Castells, Manuel **Nätverkssamhällets framväxt: informationsåldern – ekonomi, samhälle och kultur** Göteborg: Daidalos 1998 s.479

⁹⁴ Wark, McKenzie "Information wants to be free (but is everywhere in chains)" i **Cultural Studies** Vol.20 nr.2-3 2006 s.178ff.

företeelser inom det som traditionellt tillskrivits överbyggnaden än tidigare. När Virno påpekar att människors identitet skapas i relation till livsformerna, den kulturella konsumtionen och lingvistiska praktiker, snarare än i den direkta produktionen, menar han ändå att den kapitalistiska produktionen projicerar sig på varje aspekt av erfarenheten genom att infoga lingvistiska kompetenser, etiska benägenheter och subjektiva nyanser under sig.⁹⁵

Vår uppfattning är att den sociala och ekonomiska basen på vilken den kapitalistiska produktionen vilar fortfarande är av avgörande vikt för vårt identitetsbyggande: genom påtvingat lönearbete för att klara försörjningen, exploateringen av vår kommunikation och sociala samvaro, eller indirekt i form av konsumtion av och påverkan från dess (informations)produkter. Däremot menar vi, till skillnad från Virno, att den ökade vikten för kommunikationen och den sociala samvaron i den kapitalistiska produktionen ger nya möjligheter att angripa den kapitalistiska produktionsprocessen. Något som i sin tur skapar nya förutsättningar för identitetsbyggen som inte är lika färgade av den kapitalistiska produktionsprocessen.⁹⁶

3.1.3 Det generella intellektets era

Vi kommer i fortsättningen av kapitel tre att ge vår syn på den kontext som enligt oss omgärdar aktörernas texter. Det blir även ett sätt för oss att kritiskt utvärdera historiematerialismen genom att applicera relevanta delar av den på samtiden.

Karl Marx identifierade för 150 år sedan, i sin förstudie till *Kapitalet – Grundrisse* – utvecklingslagar inom kapitalismen genom vilka han förutspådde att en era av ett generellt intellekt skulle följa när industrisamhällets automatiserade system av maskineri utvecklats till sin fulla mognad.⁹⁷ Han frångår där sin betoning av att det bara är ur mänskligt arbete som det för den sociala utvecklingen så viktiga mervärdet kan utvinnas (det mervärde som exproprieras av kapitalisten i ett kapitalistiskt samhälle). Istället föreslår han att vid en punkt i kapitalismens historia så kommer skapandet av verkligt värde att snarare bero på två sammankopplade faktorer: teknologisk expertis/organisation och social kombinerings.⁹⁸ Utvecklingen har sin grund i att ackumuleringen av vetande och kunnande, ”den samhälleliga hjärnans allmänna produktivitet” absorberas eller objektiveras i maskinerna och framstår därmed som en egenskap hos det fasta kapitalet. De på vetenskap byggda maskinerna sätter maskinerna i stånd att göra arbete som tidigare utträttades av arbetaren.⁹⁹

⁹⁵ Virno 2004 s. 108 Virnos resonemang i citatet överdriver dock graden av påverkan som utgår från den kapitalistiskt organiserade produktionen genom att inte lämna något utrymme kvar för autonomi i människors relationer.

⁹⁶ Det kulturutbyte och det skapande som inte dragits in i den kapitalistiskt organiserade produktionen, utan mer framstår som en lekfull gåvoekonomi, placerar vi främst i överbyggnaden. Det främsta syftet med skapandet och kulturutbytet är leken och den sociala samvaron, och verksamheten skapar ingen försörjning inom det kapitalistiska samhället. Men samtidigt handlar det om produktiva verksamheter, vilket gör att det har en liten fot i basen också. Erfarenheter från rörelsen kring fria programvaror visar att deras produktionsmodell kan visa sig vara mer effektiv än den kapitalistiska. I den mån en lekorienterad produktionsmodell byggd på samarbeten och allmänningar breder ut sig och på något vis ersätter den kapitalistiska modellen och den privata egendomen, så påverkar det de sociala relationerna till produktivkrafterna (produktionsförhållandena). Kanske kommer detta lekfyllda kulturutbyte då att ses som en del av den samhälleligt nödvändiga produktionen, vilket skulle kunna göra det aktuellt att förstå verksamheten som tillhörande basen.

⁹⁷ Marx, Karl *Grundrisse* London: Penguin 1973 s. 699-716

⁹⁸ Dyer-Witheford, Nick *Cybermarx: Cycles and circuits of struggle in high technology capitalism* Chicago: University of Illinois Press 1999 s. 219-22. Refererar till Karl Marx resonemang i *Grundrisse*.

⁹⁹ Marx, Karl ”Fragmentet om maskiner: produktionsprocessen som arbetsprocess och som vetenskaplig process. Vetenskap som främmande makt” i *Fronesis* nr.9 2002 s.46f, 50

I det generella intellektets era ”blir skapande av verklig rikedom mindre avhängigt arbetstiden och kvantiteten använt arbete, än av makten hos de krafter som sätts i rörelse under arbetstiden och vars effekt i sin tur inte står i något förhållande till den omedelbara arbetstid som produktionen av dem kostar, utan som är avhängig av vetenskapens allmänna utvecklingsstadium och teknologins framsteg”.¹⁰⁰ Rikedom i detta samhälle grundar sig på människans allmänna produktivkraft, hennes kunskaper om naturen och behärskning av naturen ”genom sin tillvaro som samhällsmedlem”¹⁰¹. Nick Dyer-Witthford tolkar Marx: ”The crucial factor in production will become the ’development of the general powers of the human head’; ’general social knowledge’; ’social intellect’; or, in a striking metaphor, ’ the general productive forces of the social brain.’”¹⁰² De mångas merarbete har slutat vara grund för rikedom och de fås icke-arbete har upphört att vara villkor för utvecklingen av hjärnans allmänna krafter.¹⁰³

Virno gör en viktig distinktion när han påpekar att Marx i fragmentet uteslutande identifierade det generella intellektet med ”fixerat kapital”, och därmed försummade ”den instans i vilken just detta intellekt tvärtom manifesterar sig som *levande arbete*.”¹⁰⁴ Idag är det således nödvändigt att utvidga begreppet från att endast betyda ”kunskap som materialiseras i fixerat kapital”, till att även inbegripa de processer och kommunikationsformer som styr och strukturerar samhällelig kommunikation och samvaro.¹⁰⁵

McKenzie Warks historiska undersökning av formerna för det privata ägandets (varuformernas) historiska utveckling leder till liknande slutsatser. Han ser tre faser av varufiering vars klassformeringar skiljer sig åt. I den tredje fasen ersätter informationen jorden och kapitalet som ledande egendomsform. Kring den varufierade informationen formeras den nya härskande klassen av vektoralister – ägarna till vektorerna, bärarna, av informationen – och den nya producerande klassen av hackare. Den prioritet som ges inom internationell politik till patent, upphovsrätt, varumärkesskydd och avregleringar inom media- och kommunikationsområdet utgör för Wark ett index över vektoralisternas växande makt. I varje fas har varuformen blivit mer abstrakt, vilket får en rad konsekvenser, bland annat att de lagar som sanktionerar och försvarar den måste vara globalt omfattande.¹⁰⁶

Paolo Virno hävdar att dagens arbete allt mer kan karakteriseras som handlande i andra människors närvaro utan att någon slutprodukt utanför själva handlandet skapas. Arbetet bygger enligt Virno alltmer på samarbete och har införlivat språket i processen av, som han kallar det, virtuosa handlingar. Matrisen för den postfordistiska produktionen¹⁰⁷ kan vi finna hos kulturindustrins produktion av kommunikation med hjälp av kommunikation. Inom

¹⁰⁰ Ibid. s.51

¹⁰¹ Ibid. s 51

¹⁰² Dyer-Witthford 1999 s.219f

¹⁰³ Marx 2002 s.52

¹⁰⁴ Virno, Paulo ”Anteckningar om det allmänna intellektet” **Fronesis** nr.9 2002 s.60

¹⁰⁵ Ibid. s.60

¹⁰⁶ Wark, McKenzie, **A hacker manifesto** Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 2004 §9, §25, §27, §28 och §361. Vi delar inte Warks åsikt att det handlar om tre olika klassambädden i fasindelningen ovan. Som vi ser det handlar det om mutationer inom kapitalismen. Först har vi en agrar form av kapitalism, som följs av en industriellt dominerad sådan, som nu i sin tur håller på att landa i en informationell kapitalism. Wark antyder själv ett sådant tankesätt i noten till paragraf 104.

¹⁰⁷ Ett postfordistiskt produktions sätt karakteriseras av flexibel ’just-in-time’ produktion byggd på såväl lagarbete inom produktionen som outsourcing av arbetsuppgifter i nätverk. Ett fordistiskt produktions sätt karakteriseras av stela hierarkier och förutbestämda processer utan medbestämmande inom ramen för industriellt fabriksarbete.

kulturindustrin är kommunikativt handlande med sig själv som mål ett centralt och nödvändigt element. Det råder förvisso inte brist på slutprodukter, men denna produktion är delegerad till ett system av maskiner medan det levande arbetet mer och mer liknar ”linguistic-virtuosic services”.¹⁰⁸ Varufieringen av kommunikationen har vidare spritt sig till alla sektorer av produktionen. Kulturindustrins roll inom den postfordistiska kapitalismen är att vara den industri som skapar själva produktionsmedlen då dessa inte längre är reducerbara till maskiner utan består av färdigheter som inte kan separeras från det levande arbetet.¹⁰⁹

Som vi ser det är Virno väldigt nära att jämställa arbete som är instrumentellt till sin karaktär med leken, som inte är det. Det ’virtuosa’ framförandet, som Virno kallar det, är en produkt med ett mål som syftar utanför sig självt och är därför inte detsamma som lek. Söderberg påpekar att idag när kulturindustrin står i centrum för ekonomin så undertrycker de inte leken, som industrikapitalisterna en gång i tiden gjorde, utan de försöker exploatera den genom att upplösa gränserna mellan lek och arbete – men han betonar att det då handlar om en fabricerad och rationaliserad imitation av lek.¹¹⁰

Samma kritik drabbar delvis Yochai Benklers resonemang, trots att han menar att den nya kommunikationsmiljön byggd på processorer med hög prestanda och sammanlänkning i nätverk leder till en ökad roll för produktion som inte är avsedd för marknaden, utan snarare karakteriseras av gåvoekonomiska inslag, samarbete och koordinerade aktiviteter – exempelvis storskaliga samarbetsprojekt inom utvecklingen av fri programvara. Den nya produktionsmodellen dyker enligt honom upp i centrum av de avancerade ekonomierna och omfattar en betydande mängd människor som äger sina produktionsmedel och kan nå ut och informera miljontals andra människor över världen på sätt som leder till ackumulerade effekter som inte var avsedda. Men han ser på denna utveckling som ett komplement till och en vitalisering av den kapitalistiska organiserade produktionen med dess privata egendom och marknadsutbyte. Gränserna mellan lek och arbete suddas ut för att kunna exploatera lekens produktiva kraft. Marknadsbaserade företags som IBM:s intåg i open source-världen och Second Lifes företagsidé byggd på användarskapad underhållning lyfts fram som föredömlig.¹¹¹

Innan vi beskriver den från kapitalet mer självständiga kategorin av populariserad kulturproduktion ska vi med ett exempel kort belysa hur social den kapitalistiskt organiserade produktionen idag har blivit i sitt utnyttjande och manipulerande av den effektivitet som finns inom de digitala allmänningarnas gåvoekonomi. Detta hjälper oss att ringa in förutsättningarna för den populariserade kulturproduktionen. Idag är till och med piraten lönsam. Med stöd i forskning av ekonomen Oz Shy visar Söderberg på symbiosen som råder mellan pirater och upphovsrättsindustri. Resonemanget bottnar i att konsumenter utför arbete på informationsprodukter när de lär sig om dem och anpassar sin omgivning efter informationsproduktens krav. Publikens tanke- och känslomässiga investeringar utgör i sin tur grunden för informationsproduktens värde. Varje användare bidrar till att skapa en standard. Prismekanismen på produkten hindrar emellertid att så många användare som möjligt kan använda informationsprodukten. Det är här ”piraternas” verksamhet blir intressant och lönsam för företagen i form av gratis arbete. Vinsten tar de sedan in på de betalande kunderna, oftast större institutioner som inte har möjlighet att vara olagliga, men som vill att de informationsprodukter de köper är populära. Upphovsrättsindustrin behöver alltså både hålla

¹⁰⁸ Virno 2004. s.49-52 (citat 1), 55f

¹⁰⁹ Ibid. s.60f.

¹¹⁰ Söderberg 2008b s. 168.

¹¹¹ Benkler 2006 s. 1-5, 18, 472

liv i föreställningen som stämplar piraten som olaglig, samtidigt som de är beroende av att piraterna fortsätter sitt olagliga värv.¹¹²

De processer som omgestaltar relationen mellan produktionen och konsumtionen, och mellan arbetet och det kulturella skapandet, kan ske inom en gåvoekonomi, men de kan också lätt hamna i kategorin 'gratisarbete' inom den kapitalistiska produktionen. Men oavsett det senare hävdar Tiziana Terranova att det mervärde som den populariserade kulturproduktionen skapar inom den digitala ekonomin bara delvis kan återabsorberas av kapitalet¹¹³

För att sammanfatta: Idag finns kultur, information och idéer både som det ordnande elementet i fysiska maskiner och som produktivkraft, produktionsmedel och produkt *i sig* inom den kapitalistiska produktionen. Det blir allt viktigare för den kapitalägande klassen att använda sig av, kontrollera och exploatera kulturella processer och social samvaro inom ramarna för det privata ägandet i den kapitalistiskt organiserade produktionen. Denna tendens utgör det som, tillspetsat, skulle kunna kallas för den kapitalistiska ekonomins annektering av kulturen. Sverker Sörlin uttrycker det försiktigare i en beskrivning av ett framväxande kunskapssamhälle där en växande andel av befolkning genomgått högre utbildning och produktionens kunskapsinnehåll växer snabbare än produktionen själv; där kultur- och kunskapsproduktionen allt mer smälter samman och både kultur och kunskap närmar sig produktionen i allmänhet.¹¹⁴ I denna process försöker den kapitalägande klassen att imitera, manipulera och exploatera vissa av allmänningens och gåvoekonomins produktiva inslag.¹¹⁵

Men denna utveckling har också satt igång andra och motverkande processer. Det är mot dessa vi nu vänder oss. Med McKenzie Warks ord: "The paradox of our times is that both the privatization of information, and the expansion of an informal commons, are happening at the same time".¹¹⁶

3.1.3.1 Det sociala arbetet byggt på lek

Kulturell påverkan utgår inte bara från kulturindustrins produktion av kommunikation och information. Kulturindustrin använder sig av, får influenser av och exploaterar oavlönat levande arbete i form av kommunikation och sociala samvaroformer. Men det finns även kommunikation och social samvaro som behåller eller har potential till självständighet gentemot kapitalets produktion (det generella intellekt) inom en gåvoekonomi som karakteriseras av produktiv samverkan och ett kulturskapande i närmast antropologisk mening då det flödar fram i öppna processer snarar än i slutna produkter. Denna populariserade kulturproduktion har starka inslag av lek i sig, men är ändå produktiv i bemärkelsen att (sociala) värden skapas och (sociala) behov tillfredsställs.¹¹⁷

¹¹² Söderberg 2008b s.122f

¹¹³ Terranova, Tiziana "Gratis arbetskraft: att producera kultur för den digitala ekonomin" i **Fronesis** nr. 6-7 2001 s. 93ff

¹¹⁴ Sörlin, Sverker "Kunskapssamhället och kulturen" i **Kulturen i kunskapssamhället** red. Sverker Sörlin Stockholm: Swedish Institute for Studies in Education and Research (SISTER skrifter 1650-8408 ; 6) 2003 s.17

¹¹⁵ Söderberg, Johan **Allt mitt är ditt: fildelning, upphovsrätt och försörjning** Atlas: Stockholm 2008 s. 187. Söderberg nämner fyra huvudstrategier att få in pengar på tjänster som bygger på fri tillgång till information och användarnas gratisarbete: prenumeration, reklamfinansiering, försäljning av produkter i anslutning till tjänsterna och prisdiskriminering.

¹¹⁶ Wark 2006 s.176

¹¹⁷ Situationismen och situationisterna, en filosofiskt-kulturell, konstnärlig och politisk riktning, var bland de första som såg möjligheter att undvika såväl marknadsutbytet som statsplanering genom leken och givandet av gåvor (Söderberg 2008b s. 150).

Till denna populariserade kulturproduktion räknar vi in den produktionsmodell som utvecklats mellan hackers inom rörelsen för fri programvara (FOSS-modellen),¹¹⁸ deltagande i kollektiva berättarformer som fan-fiction, 'rip, mix and burn'-kulturen, kollektiva informationsprojekt som Wikipedia och aktiviteten i fildelningsnätverk. Men listan kan göras längre: graffiti, rejev och levande rollspel etcetera. Företeelserna är mer omfattande än man kan tro och återkopplar till en äldre tradition av folkmusik, körsång, arbetarteatrar, handarbete och hemslöjd, vilket snarare får 1900-talets professionalisering av kulturutövandet att framstå som ovanligt än tvärtom. Benkler berättar att Source-Forge, som enligt honom är den populäraste mötes- och värdplatsen för fria programvaruprojekt, har närmare hundra tusen registrerade projekt och nästan en halv miljon registrerade användare. På hemsidan fictionalley.org, som administreras av en ideell personal på 200 personer, finns idag trettio tusen berättelser om Harry Potter skrivna av fans. Och den distributionskanal av kultur som fildelningsnätverken utgör aktiverar mer än en miljon människor till kulturutbyte bara i Sverige.¹¹⁹

Den högteknologiska gåvoekonomin utgör i sin nuvarande historiska form ingen renodlat motsatt pol till marknadsutbyte och statsplanering, utan är pragmatisk och införlivar aspekter av marknaden i sig. Bland annat anlitar mjukvarufirmor programmerare för att göra kod, som FOSS-gemenskapen släppt, användarvänlig. Konkurrerande systems styrkor används för att kompensera gåvomodellens svagheter. Denna hybridekonomi har kallats för 'library economy'. Biblioteksekonomi, till skillnad från den arkaiska gåvoekonomin, bygger på opersonligheten och abstraktheten i varuformen och marknadsutbytet, samtidigt som den inte innehåller de hinder för tillgången och användandet som prismekanismen skapar. Exempelvis finns färre personliga band mellan deltagarna i ett fildelningsnätverk än mellan parterna på en marknad. Det är denna frånvaro av tvång att umgås socialt och brist på personliga skyldigheter som gör att fildelningsnätverken kan attrahera en så stor mängd människor¹²⁰

Men biblioteksliknelsen håller inte för allt gåvoutbyte på nätet. Det stämmer inte in på verksamheten som försiggår i utvecklingsgrupper inom rörelsen för fri programvara eller bland sammanslutningar av crackers på warez-scenen.¹²¹ Dessa lägger mer energi på att skapa och tillgängliggöra sina gåvor än vad fildelare gör när de låter andra ta del av filer på deras dator. Detta samarbete karakteriseras både av intensivt samarbete och stark konkurrens. "Hierarchies based on prestige, the building and breaking of alliances, and the will to outdo peers by contributing the neatest code, is consistent with how a traditional gift economy is thought to work."¹²²

En betydande del av ekonomin på Internet befinner sig i gränslandet mellan biblioteksekonomi och den klassiska gåvoekonomin. Medan den på rykten baserade gåvomodellen är nödvändig för att hålla liv i utvecklingsprojekt under längre tid, sprider den opersonliga biblioteksmodellen resultaten till en stor mängd intresserade användare. Paradoxalt nog verkar den ömsesidiga hjälpen mellan dessa båda system inte ta skada av anonymiteten i det virtuella rummet, snarare expanderar generositeten till att omfatta även

¹¹⁸ FOSS står för Free and Open Source Software.

¹¹⁹ Benkler 2006 s. 66, Jenkins, Henry **Konvergenskulturen: där gamla och nya medier kolliderar** Göteborg: Daidalos 2008 s. 182, Söderberg, Johan **Allt mitt är ditt: fildelning, upphovsrätt och försörjning** Atlas: Stockholm 2008 s. 120, 126f, 130ff

¹²⁰ Söderberg 2008b s. 150-151

¹²¹ Warez-scenen är ett samlingsbegrepp för "arenan" där individer (crackers) dyrkar upp digitala lås till kulturella skapelser, i form av exempelvis filmer och tv-program, och gör dem allmänt tillgängliga agerar.

¹²² Söderberg 2008b s. 151

dem som inte har förtjänat den. Crackern gillar att dyrka upp de digitala låsen, men den glädjen blir inte mindre av att människor sedan delar med sig av resultatet. Källkoden finns där också att ta för den som så vill – och ingen vet vem och vad den är skyldig. Systemet fungerar så länge alla räknar med att på något sätt få tillbaka i form av gåvor av någon annan vid en annan tidpunkt. Av vem spelar mindre roll.¹²³ Det går till och med att påstå att alla får mer tillbaka från Internet än vad de kan ge.

What one can create, on the Internet, for example, is the abstract gift relation. If the traditional gift always involved a giver and a receiver who are known to each other, who obligate each other, the abstract gift involves no such particular obligation. When one gives information within the networks, the obligation one invokes is something common, not something particular¹²⁴

Dessa gåvoekonomier skiljer sig på en punkt till från den klassiska gåvoekonomin. Det centrala lekmomentet hos hackers, crackers och deltagarna i den populariserade kulturproduktionen, tillsammans med, vill vi tillägga, det överflöd av kultur som cirkulerar på nätet, skapar en ny och renare form av gåvoekonomi. Aktörerna som nämns ovan ser inte på sina bidrag till gåvoekonomin som gåvor som de vill få något tillbaka för. I hackerns roll handlar det enligt Söderberg om att skriva den finaste koden och höja sin status, för crackern har det istället blivit en sport med upphovsrättsbrott. Leken kortsluter på detta vis både marknadsutbytet och det klassiska gåvoutbytet. Gåvan ges utan krav på ömsesidighet. Ett överflöd av kapacitet blir till ”play and display”.¹²⁵

3.1.4 Förutsättningar för klasskampen och förutsättningarna som klasskampen skapar

Slutligen är vi mogna att ta oss an frågan om determinismen inom historiematerialismen. Söderberg hävdar att det trots det problematiska med att försvara den historiematerialistiska teorin i sin helhet, finns vissa drag i den så kallade informationsåldern som speglar och stärker den historiematerialistiska teorin snarare än gör den otidsenlig.¹²⁶ Han är kritisk till den tillämpning av historiematerialismen som har varit vanlig inom hackerkulturen eftersom den bär på samma determinism som såväl en del marxister som post-industriella teoretiker gjort sig skyldiga till i historien. Intellektuell egendom blir inte med någon naturgivenhet obsolet bara för att datorerna möjliggjort obegränsad reproducerbarhet av information och kultur i form av digitala filer. Enligt Söderberg håller inte teorin om det exceptionella i informationens karaktär måttet.¹²⁷ Hans kritik går djupare än Carol M. Roses som betonade att ny teknologi kunde ändra på gränserna mellan materiellt och immateriellt och Charlotte Hess och Elinor Ostrom som påpekande att den nya informationstekniken både möjliggör nya digitala allmänningar och infångande i varuformen.¹²⁸ För Söderberg faller gränsdragningen tillbaka på styrkeförhållandena i klasskampen.

När det är resursens karaktär som anses bestämma huruvida den är rivaliserande (knapphet råder) eller icke-rivaliserande (knapphet råder ej) så avvärjas de informationella allmänningarnas destabiliserande påverkan på status quo och det hela görs till en teknokratisk affär. För marxister är det istället så att knapphet är en social konstruktion som kommer med den privata egendomen. Information kan inte skiljas från kommunikation vilket i

¹²³ Söderberg 2008b s. 151-152

¹²⁴ Wark 2006 s.177

¹²⁵ Söderberg 2008b s. 154

¹²⁶ Söderberg 2002

¹²⁷ Söderberg 2008b 54, 71-73

¹²⁸ Hess och Ostrom 2007b s. 5, 10 (citatet).

sammanhanget är detsamma som arbete. Termen information uppfanns på 1940 och 1950-talen då bland annat Claude Shannon formulerade en teori som innebar att informationen separerades från sin kontext och betonade att den, informationen, inte hade något att göra med den mening som den antog för mottagaren, vilket enligt vår tolkning av Söderberg öppnade upp för ett privat ägande och skapande av knapphet. Men informationen är enligt honom inbäddad i den kontinuerliga arbetsprocess som vi kallar för kommunikation och den avgörande motsättning idag blir då att den privata egendomen och knappheten tvingas på en socialiserad arbetsprocess¹²⁹ Produktionsförhållandena blir till en boja för utvecklingen av de socialt sett alltmer avancerade produktivkrafterna. Denna konflikt är av en fundamental karaktär och sätter ramarna för de konflikter som följer därur.

3.1.4.1 Kapitalägarnas klasskamp

Det pågår som vi ser en kamp om kulturyttringarna i dagens samhälle. Den amerikanske forskaren och debattören Jeremy Rifkin hävdar att det för storföretagen handlar om att privatisera och varufiera kulturen för att på så vis binda upp individerna som konsumenter av densamma – nu med företagets logga på sig – under så lång tid som möjligt. För att företagen ska lyckas med sitt projekt, sin klasskamp, är våra vardagliga livsmönster och livserfarenheter, reflekterade bland annat i våra konsumtionsvanor, mycket eftertraktade tillgångar. Idag är det människans fritid, gjorda erfarenheter och sociala liv som är föremål för potentiell ekonomisk utvinning och manipulering, för att sedan säljas tillbaka till oss i form av varor.¹³⁰

Eva Hemmungs Wirtén visar i en analys av kulturbegreppets utveckling på en annan aspekt av denna klasskamp. Kulturbegreppet har enligt henne utvecklats alltmer mot att beteckna processer och sociala praktiker som kan inkludera allt ifrån matlagning och sport, till nästan alla mänskliga aktiviteter, och som inte behöver kopplas till någon form av autenticitet och lätt kan förmedlas via massmedia. Begreppet kultur innefattar inte längre bara finkultur. Detta påverkar synen på intellektuell egendom. I samband med domstolsbeslut i Australien angående aboriginernas kollektiva kulturarv hävdar hon att konst från detta folk har flyttat från museets avdelning för etnografiska objekt till att bli konst; från att vara kollektiva, anonyma och icke-originella, till att få ett upphov och bli individuella. Som vi ser det blir konsekvensen av denna förändring en sänkning av verkshöjden. Bruksföremål som tidigare, enligt Henry Olsson, haft hårdare krav på verkshöjd, kommer nu att bedömas på samma vis som klassisk konst. Till skillnad från Hemmungs Wirtén, som hävdar att denna förändring i synen på kultur kommer att få lika stora konsekvenser för synen på den intellektuella egendomen som en gång det romantiska författaridealet,¹³¹ menar vi att den successiva sänkningen av verkshöjden, att allt fler företeelser klassas som intellektuell egendom, är ett

¹²⁹ Söderberg 2008b s. 54, 71-73. För att underbygga sin tes om knapphet som social konstruktion refererar han till socialantropologen Marshall Sahlins klassiker **Stone age economics** där det görs gällande att det industriella marknadssamhället skapar knapphet i en skala som aldrig tidigare erfarits, genom att samhället gör knappheten till den uttalade startpunkten för all ekonomisk aktivitet. Söderberg exemplifierar bland annat detta skapande av knapphet med inhägnadsrörelsen av allmän jord i England på 1500-talet.

¹³⁰ Rifkin, Jeremy **The age of access: The new culture of hypercapitalism where all of life is a paid-for experience** New York: J.P. Tarcher/Putnam 2001 s.101, 109, 138, 234.

¹³¹ Hemmungs Wirtén 2004 s.119ff, Hemmungs Wirtén, Eva "Fences and wide-open spaces: cultural policy and globalization" i **Nordisk kulturpolitisk tidskrift** Vol.3 nr. 2 1999 s. 59; Hemmungs Wirtén 2004 s.119ff. I ett forskningsförslag från ALM- och Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet hävdar Hemmungs Wirtén med hänvisning till Bronwyn Perry att det inte längre är formen som är det viktigaste att skydda för upphovsrättsindustrin utan det överförbara innehållet. Något som vi hävdar pekar på att verkshöjden håller på att sänkas (Hemmungs Wirtén, Eva **Culture creativity copyright: the making and unmaking of cultural heritage** www.konstvet.uu.se/Forskning/Culture-Creative-Copyright/ 2007-03-05 (2007-03-20)).

tecken på den tendens som vi beskrivit under begreppet det generella intellektet; det kapitalistiska systemets ökade behov av att exploatera vetenskapen, den sociala samvaron och kulturen. Kapitalackumulationens logik förändrar vår syn på kulturen och sänker verkshöjden; kapitalet gynnas i dess nuvarande fas av ett kulturbegrepp som inte kan skilja kultur från vad det inte är, och som alla kan ha en åsikt om, eftersom det lämnar fältet öppnare för en vidare varufiering av kulturen.¹³²

Vilken är då bakgrunden till denna klasskamp från den kapitalägande klassens sida? Johan Söderberg pekar på två företeelser. För det första har nätverkskaraktären på dagens kapitalistiska produktion kommit till för att möta den organiserade arbetarklassens styrka. Den sociala nätverksstrukturen gör det svårt att använda sig av den fackliga strategi som var central under 1900-talet. Produktionens uppbyggnad kring nätverk gör varje produktionsplats till en nod som är möjlig att undvika och gå runt (circumvent).¹³³ Kapitalet kan i ökande grad ta vägar runt alla arbetsplatser där den organiserade arbetskraften fortfarande är stark. Nationer, fabriker, naturresurser och positioner inom den sociala och tekniska arbetsdelningen har alla gjorts utbytbara. För det andra ligger det i den kapitalägande klassens intresse att datoriseringen av arbetsprocesserna hittills inneburit både ett kvantitativt minskat behov av arbete och ett kvalitativt minskat sådant då objektifierat arbete i form av digitala informationsprodukter kan sparas längre än arbetskontraktets giltighetstid (och reproduceras i oändlighet om man är dess ägare).¹³⁴

Den sociala nätverkskaraktären på dagens arbete och den nya teknologin har förändrat klasskampens karaktär jämfört med tidigare. Maktfrågan handlar enligt Söderberg inte längre i lika hög grad om att ta makten över produktionsmedlen, utan snarare om att kontrollera dem som arbetarna redan äger i form av exempelvis datorer eller sin egen tankeförmåga. Även här pekar han ut två strategier hos den kapitalägande klassen. Den ena handlar om att använda sig av stängd källkod som hindrar kunniga användare att läsa och ändra i instruktionerna, licensiering av mjukvaror istället för försäljning och digitala lås som skyddas av lagstiftningen. I framtiden finns även planer på stängd hårdvara som hindrar användaren att ändra i datorns inställningar och mjukvaran samtidigt som datorn tar instruktioner över det elektroniska nätverket, och att envägskommunikation över Internet premieras i form av snabbare nedladdningstider än uppladdningstider. Den andra utspelar sig på en samhälls nivå där kapitalägarna ramar in arbetarnas delvisa övertagande av produktionsmedlen i en "social machine of unfreedom" – i workfare-staten.¹³⁵ Workfare-staten syftar till skillnad från välfärdsstaten till att medborgarna aldrig ska kunna känna sig säkra på sin materiella överlevnad. I efterkrigstidens välfärdssystem producerades och fördelades ett överflöd till medborgarna som tillät ett visst så kallat friåkande och det är just dessa alternativa överlevnadsstrategier som workfare-staten vill åt för att på så vis stärka medborgarnas ekonomiska incitament att lönearbeta. På så vis sätts den nyfunna friheten i att äga sina produktionsmedel återigen i arbete hos kapitalet.¹³⁶

¹³² Jodi Dean kritiserar bandet mellan offentlighet och demokrati utifrån en liknande sammansmältning mellan ekonomi och information: "Our deepest commitments – to inclusion, equality, and participation within a public – bind us into the practices whereby we submit to global capital." Dean, Jodi **Publicity's secret: how technoculture capitalizes on democracy** Ithaca, New York: Cornell University Press 2002 s.3, 151 (citatet)

¹³³ Söderberg 2008b s. 142

¹³⁴ Söderberg 2008b s. 72, 142

¹³⁵ Begreppet workfare-stat beskriver den nutida kapitalistiska statens politik där osäkra anställningar och (global) outsourcing av arbetsuppgifter sätts i system samtidigt som sociala skyddsnet försvagas och villkoras allt hårdare.

¹³⁶ Söderberg 2008a s. 81-82, 106, 111-112; Söderberg 2008b s. 133, 135, 171

3.1.4.2 De sociala arbetarnas klasskamp

Men den nya nätverksmodellen för produktionen öppnar även upp för en ny kampcykel. Kapitalets nya problem är enligt Söderberg att överhuvudtaget fortsätta vara relevant inom ramen för nätverksproduktionen, eftersom alla produktionsplatser – även de kapitalistiskt organiserade – har förvandlats till noder som kan göras överflödiga inom nätverket.¹³⁷ Kapitalisternas privata ägande av tankar och kommunikation är bräckligt i den mån arbetarna i den allt mer sociala nätverksproduktionen frågar sig vad de behöver kapitalisterna till, en fråga som kan aktualiseras när kontrasten mellan det privata ägandet och den sociala produktionen blir allt mer tydlig för de inblandade parterna. McKenzie Wark är inne på samma spår när han menar att vektoralisterna äger medlen att realisera informationens värde, utan att själva producera något nytt. Deras enda makt ligger i att de har monopoliserat den intellektuella egendomen och dess bärare vektorerna.¹³⁸

Digitaliseringen skapar möjligheter för en ny cykel av arbetarklassens klasskamp även på andra vis. Fildelares, hackers, progressiva advokaters kritik mot den nuvarande immaterialrätten och deras vision om en fri information tillgängliggjord via allmänningar, utifrån antagandet att det finns något exceptionellt i informationens karaktär, är mer subversiv än vad de själva tror enligt Söderberg.¹³⁹ ”Ever more of the market society is falling pray to the logic of infinite reproducibility. Though limited commons in information is compatible or even beneficiary to capitalism today, that might not be the case with capitalism of tomorrow.”¹⁴⁰ Att övervinna den knapphet som marknadsutbytet bygger på och skapar utgör grunden för många tekniska utvecklingsprojekt. Mesh-networks där deltagarna är både sändare och mottagare, producent och användare av information, skapar förutsättningar för att övervinna knappheten på flera områden. Den hastighet som kommunikationen och produktionen i händerna på en anonym samling människor antar kan vara snabbare än vad den kapitalistiskt organiserade produktionen klarar av: ”The closed end-product becomes an open-ended process”.¹⁴¹ Utvecklingsmodeller inom den populariserade kulturproduktionen och inom utvecklandet av fria programvaror är alltså på många sätt mer effektiva än kapitalets där intellektuell egendom, marknadsutbyte och lönearbete blir till stopp i de produktiva flödena. Redan idag finns experiment med fri hårdvara som exempelvis OScar-projektet som försöker konstruera en ’open source car’.¹⁴²

Men det handlar om möjligheter, inte om en lagbunden rörelse mot socialismen. Söderberg kritiserar Richard Stallmans slogan angående fria programvaror: ’Free as in free speech, not free as in free beer’. Ytrandefrihet och fri öl går inte att skilja åt i ett samhälle där språket självt har blivit satt i arbete och i många fall blivit till lönearbete. I ett sådant samhälle blir kravet på fri tillgång till information och ytrandefrihet även ett krav på ett avskaffande av lönearbetet. Söderberg avslutar: ”[I]f information commons prove resilient to

¹³⁷ Söderberg 2008b s. 142

¹³⁸ Wark, McKenzie ”Information wants to be free (but is everywhere in chains)” i **Cultural Studies** Vol.20 nr.2-3 2006 s.172 Även han menar att hacker klassen samtidigt befinner sig i en historisk situation där de kan avvarufiera informationen (2004, §253).

¹³⁹ Söderberg 2008b s. 54, 71-73.

¹⁴⁰ Söderberg 2008b s. 72

¹⁴¹ Söderberg 2008b s. 113, 129, 145. Wikipedias framgång pekar på samma sak som utvecklingsmodellen för fria programvaror (FOSS-modellen): Säkerhet, stabilitet och relevans bygger på antalet medarbetare och hur heterogena dessa är.

¹⁴² Söderberg 2008b s. 114, 119, 184-185

commodification, it is not because 'information wants to be free', but because the labourers producing information want to be free.¹⁴³

Men kanske sticker ändå den ökande exploateringen av de kulturella flödena och kommunikation i de sociala nätverken¹⁴⁴ i ögonen på den sociala individen? Kanske går gränsen för vad arbetarklassen står ut med vid varufieringen av deras egna idéer och tankar – varför arbeta extra för att kunna köpa något som jag kan tänka ut gratis själv tillsammans med mina vänner? Kanske blir den erfarna alienationen så stark i detta samhälle att människor efter sina förutsättningar letar sig till den populariserade kulturproduktionens lekfulla gåvoekonomi? Paolo Virno hävdar som vi redan nämnt att ingen människa är så fattig som den som måste sälja sin kommunikativa förmåga, sitt språk, som arbete, och Johan Söderberg talar om flykten från alienationen i lönearbetet till leken som den drivande motorn i utvecklingsprojekt kring fri programvara.¹⁴⁵

Det är denna lek inom den populariserade kulturproduktionen och bland hackers som har potential att underminera den privata egendomen och kapitalismens position snarare än upphovsrättsbrott och piratverksamhet. När leken slår igenom på synen på vad kultur är, för att ta ett exempel, blir verkshöjden allt mer ointressant i takt med att det decentraliserade samarbetet med alla sina bearbetningar och förändringar ersätter den ensamma skaparen och den isolerade skapelsen. Denna utveckling leder inte till en sänkning av verkshöjden, utan snarare till *verkshöjdens upplösning*. Men även om den populariserade kulturproduktionen i sig inte utgör ett speciellt stort hot mot den kapitalistiskt organiserade produktionen idag, påpekar Söderberg att betydelsen av deras lekfulla handlingar inte ligger i produkterna som de skapar utan i deras skapande av sig själva som skapare. ”In the fan subculture and in the hacker community, new models for organising labour is being rehearsed”¹⁴⁶

3.1.4.3 Gåva mot vara eller gåva och vara?

Det är leken som ger kraft åt arbetarklassens nya kampcykel. ”The joy of a less alienated existence encourage people to have more of the same. Play therefore has a direction pointing towards the expansion of non-commodified relations.”¹⁴⁷ Leken skiljer sig från arbetet dels genom att det måste finnas element i leken som inte har ett definierbart syfte och dels genom att de som leker måste vara mätta, vid god hälsa och utan stress¹⁴⁸ och Söderberg hävdar att hackerrörelsen och, som vi tolkar det, även deltagarna i den populariserade kulturproduktionen – med andra ord den sociala arbetaren – har potential att förvandlas till ett politiskt subjekt, alltså formera sig som klass-för-sig, på grund av att leken (deras praxis) i sig är en källa till kunskap och att kollektiva lekar stärker solidariteten mellan de som leker

¹⁴³ Söderberg 2008b s. 73 Historien har visat att vad som utgör samhälleligt nödvändigt arbete är en fråga om politisk uppfattningar och hur dessa tar sig uttryck i klasskampen. Redan idag lever vi ett överflödssamhälle om rikedomarna skulle fördelas rättvist. Den kapitalägande klassen har varit duktig på att skapa nya behov som passar deras intresse av att organisera arbetarklassen som lönearbetare och passiva konsument. Så även när det gäller det levande arbetet som enligt vår mening är den faktor som hjälper kapitalet att hålla liv i lönearbetet genom att kortsluta Marx resonemang (som utgick från det traditionella industriarbetet) om att det till slut skulle vara omöjligt att binda upp produktivkrafternas utveckling i påtvingat lönearbete. Men även Marx betonade att det var arbetarna själva som måste återta frukterna av sitt merarbete (Marx 1973 s. 708; Marx, Karl 2002 s.52; Virno, Paulo ”Anteckningar om det allmänna intellektet” **Fronesis** nr.9 2002 s.57).

¹⁴⁴ Hardt, Michael och Negri, Antoni **Multitude: war and democracy in the age of empire** New York: The Penguin Press 2004 s.113.

¹⁴⁵ Virno 2004 s. 63, Söderberg 2008 s. 156

¹⁴⁶ Söderberg 2008b s. 112

¹⁴⁷ Söderberg 2008b s. 182

¹⁴⁸ Söderberg 2008b s. 153-154, 166-168

samtidigt som den underbygger perspektiv som går på tvären mot den dominerande ideologin i samhället. Leken skapar nya sociala behov som inte kan tillfredsställas genom marknadsutbytet och som, till skillnad från individuella behov, är ömsesidigt erfarna och stärks av andra användare.¹⁴⁹ Wark är inne på samma spår i ett resonemang om att den abstrakta gåvan i de digitala miljöerna pekar mot en ny etik, en hacker etik, men också mot en hacker-politik. Wark: "Perhaps we have found the one domain in which we could realize a certain 'utopian' promise: 'to each according to their needs; from each according to their abilities'".¹⁵⁰

Det motstånd som denna lek kommer att möta i form av den repression som riktas mot den sociala arbetaren när leken rubbar status quo i workfare-statens sociala bur av ofrihet bidrar även till skapandet av arbetarklassen som ett subjekt. En repression som i sina lindriga former kan yttra sig i byggandet av legal och teknologisk infrastruktur i syfte att slå sönder hackergemenskapen¹⁵¹ och i sina mer dramatiska former i konstruerandet av övervakningsstaten. Juristen James Boyles tolkning av den intellektuella egendomens historia pekar mot en allt mer repressiv kapitalistisk stat. "As copying cost approach zero asymptotically, intellectual property rights must approach perfect control."¹⁵² Gilles Deleuze menar att kontrollsamhället redan håller på att installera sig. Men att kontrollen idag sker i det fria istället för i de slutna rum som karakteriserar de disciplinära samhällen som Foucault beskrivit i sin forskning.¹⁵³

Richard Barbrook ser annorlunda på situationen. Han ser Internet som en blandad ekonomi trots att utbytet där ofta sker efter anarko-kommunistiska principer.¹⁵⁴ Men för honom står inte gåvan i motsättning till varan – varuekonomin och den populariserade kulturproduktionen har inte antagonistiska intressen. "Users get for free what they used to pay for and pay for what they used to get for free".¹⁵⁵ Anarkokommunismen och kapitalismen lever i symbios med varandra.¹⁵⁶ Det Barbrook missar i sitt resonemang är enligt oss att den populariserade kulturproduktionen och dess variant av gåvoekonomi bygger på en antagonistisk logik som både hotas av och hotar logiken i det generella intellektets kapitalistiska organiserade produktion. Därför är det rimligt att tänka sig att utvecklingen kommer att leda till ökade konflikter. När det gäller hackers är det möjligt att det för varje "successful 'management' of social cooperation to boost profits, other parts of the community will be radicalised and pitched into the conflict. Inevitable (sic), communities will turn into hotbeds of counter-hegemonic resistance."¹⁵⁷

Vi vill emellertid tona ner de deterministiska dragen i påståendet genom att betona att sådana försök *kan* komma att radikaliserar hackerrörelsen och deltagarna i den populariserade kulturproduktionen. Allt beror på vilken praktik och vilken ideologi den sociala arbetaren anammar, vilket i sin tur påverkas av den sociala arbetarens klassposition. Klasstrukturen som

¹⁴⁹ Söderberg 2008b s. 112, 150, 156, 183

¹⁵⁰ Wark 2006 s. 175, 177

¹⁵¹ Söderberg 2008b s. 150, 156, 183 Ett exempel på detta är att mjukvaruindustrin fördjupar sin symbios med staten för att möta den framgångsrika rörelsen för fri programvara genom att idka kraftfull lobbying för utökade mjukvarupatent (Söderberg 2008b 142).

¹⁵² Boyle 2003 s.42

¹⁵³ Deleuze, Gilles "Postskriptum om kontrollsamhällena" i **Nomadologin** Stockholm: Raster förlag 1998 s.196f, 199f, 202

¹⁵⁴ Barbrook 2005

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Söderberg 2002

omfattar anställda kulturproducenter, designers eller programmerare kommer inte, enligt Söderberg, att leda denna kamp för att få möjlighet att skapa utanför lönearbetets ram. De är villiga att anta varans form och att använda sig av dess relationer i form av individuella författarskap och immaterialrätt. De klasstrukturer som har potential att leda kampen för en kvalitativ förändring är besvikna studenter, deltidsarbetare, arbetslösa och anställda inom dessa områden som degraderats till enklare sysslor.¹⁵⁸ Slutligen, finns det inget renlärigt ideologiskt svar på hur dessa sociala arbetare ska kunna skapa sin försörjning i egenskap av sociala arbetare, eftersom det är genom lönearbetet som man tryggar försörjningen inuti det kapitalistiska systemet. De individuella lösningarna kommer att vara partiella, parasitiska och hemlighetsfulla till sin karaktär.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Söderberg 2008b s.174. Vi använder oss här av Olin Wright klassbegrepp samtidigt som vi tar till oss Söderbergs resonemang som dock lutar åt ett något för deterministiskt språkbruk här. I texten har vi åtgärdat detta genom att tala om potentialer och förutsättningar. Söderberg besvarar kritiken mot att hackers snarare tillhör en subkultur än en social position med att subjektiviteterna som återspeglas i olika identiteter har blivit satta i arbete – subkulturerna har blivit till miljöer för produktion – vilket gör att sambandet mellan sociala konflikter och produktiva relationer fortfarande gäller (Söderberg 2008a s. 177-178).

¹⁵⁹ Söderberg 2008b s. 172. Det kan enligt Söderberg handla om tid som befrias från arbete på bekostnad av andra exempelvis föräldrar och partners eller för den delen skattebetalarna, eller fri tid som möjliggörs av deltidsarbete och återhållsamt leverne, eller kanske framför allt genom att hänga kvar inom utbildningsväsendet.

4. Teori och metod

Den ideologikritiska analysen kommer att genomföras i två steg.¹⁶⁰ I den första fasen genomför vi en relativt öppen textanalys där vi ändå förhåller oss kritiskt till texten, för att få den att tala och avslöja sina hemligheter. I analysens andra fas jämför vi sedan aktörernas ideologier i relation till kontexten. Detta blir en ideologikritisk analys med syfte att både begripliggöra och kritiskt granska aktörernas ideologier.

När man väljer teman att analysera i en text så finns det tre varianter enligt Karin Widerberg.¹⁶¹ Man kan antingen utgå från empirin, teorin eller framställningsformen. Att vi redan innan läsningen bestämt att vi kommer att titta efter kultur, ekonomi och medborgerliga rättigheter och skyldigheter, med fokus på varufieringen av kulturen och motreaktionen på detta, placerar vår metod i den teoretiska kategorin.

Teori och metod är emellertid inte lätta att skilja åt. Metoden bygger på teorier, teorierna har arbetats fram med metoder. Praktiken påverkar teorin och tvärtom. I detta kapitel redogör vi för de teorier som på olika plan ligger till grund för vår undersökning. Vi börjar på det abstrakta planet med att redogöra för ideologibegreppet och vårt sätt att använda det på. Därefter fördjupar vi oss i Sven-Eric Liedmans tankar om ideologier och ideologianalys för att få en mer konkret teoretisk förståelse av ideologin som fenomen, men också för att utvinna stoff till en praktiskt användbar ideologikritisk metod för att besvara den inledande frågeställningen.

4.1. Två ideologibegrepp

Begreppet *ideologikritik* består av två ord, varav det första ledet är mer vagt och mångtydigt än det andra. Vi börjar därför med en redogörelse för begreppet *ideologi* som mynnar ut i vår egen syn på begreppet. Redogörelsen har inga totala anspråk, utan är anpassad för denna undersöknings begränsade syften. Det sammansatta begreppet *ideologikritik* ges olika innebörd beroende på vilken ideologisyn man har.

Om man tittar i ordböcker från olika tider så skiftar definitionerna av begreppet ideologi. Sven-Eric Liedman hävdar att termen på ett nyckfullt sätt svävar genom historien mellan två poler:

Vad vi än söker, så finner vi i själva användningen av ordet 'ideologi' en besvärande *dubbeltydighet* (som sen kan sönderfalla i ännu fler betydelse). Å ena sidan är ideologin *neutral* – en neutral beteckning på ett system av åsikter, tankar, föreställningar, värderingar, attityder osv. /---/ Å andra sidan betecknar termen 'ideologi' något falskt eller åtminstone illusoriskt, något snedvridet, en stollighet eller rent av ett lurendrejeri.¹⁶²

Göran Bergström och Kristina Boréus påpekar i sin bok **Textens mening och makt** att man vanligtvis talar om ett *positivt* och ett *negativt* ideologibegrepp när det gäller Karl Marx. Det

¹⁶⁰ Denna uppdelning stöds av Alvesson och Deetz, som menar att det är klokt att "i viss utsträckning hålla den ur insikten födda tolkningen isär från formuleringen av den kritiska tolkningen. I ett öppet kritiskt förhållningssätt aktar man sig för tendensen till elitism och håller till att börja med tillbaka den kritiska böjelsen för att sedan i en andra fas bruka den med omsorg och nyansrikedom." (Alvesson, Mats och Deetz, Stanley **Kritisk samhällsvetenskaplig metod** Lund: Studentlitteratur 2000 s.167).

¹⁶¹ Widerberg, Karin **Kvalitativ forskning i praktiken** Lund: Studentlitteratur 2002 s.144f

¹⁶² Liedman, Sven-Eric "Om ideologier" i **Om ideologier och ideologianalys** red. Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson Göteborg: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Univ., cop. (Arachne 0283-2798 ;6)1989 s.9ff

positiva begreppet överensstämmer delvis med det neutrala begrepp som Liedman talar om och är inte kritiskt i sig. Ideologin behöver inte ha en överslättande och övertäckande funktion i sig själv; eller mer konkret: den behöver inte vara en lögn. Men till skillnad från det enbart neutrala begreppet så ingår det i marxismens positiva begrepp att en grupp ideologi återspeglar de intressen som de sociala villkor gruppen lever under alstrar. Det negativa begreppet är däremot kritiskt i sig, ideologin har en funktion, är en lögn. Antingen kan det handla om medvetna processer där dominerande grupper, som statens ideologiproducerande apparater (exempelvis universiteten), skapar legitimitet för rådande maktförhållanden. Eller om omedvetna processer där människor själva konstruerar drömlika eskapistiska idéer, ett 'folkets opium'. Liedman delar detta resonemang. Karl Marx och Friedrich Engels **Den tyska ideologin** rymmer enligt honom två förbundna aspekter som kan sammanfattas i två teser. 1) Vad människorna gör i sitt aktiva liv påverkar deras föreställningar, världsbilder och moral. 2) Den härskande klassen i ett samhälle har ett avgörande inflytande över alla människors föreställningar, oavsett klasstillhörighet.¹⁶³

Många, inklusive Bergström och Boréus, tycker att Marx är mångtydig i sin användning av ideologibegreppet. Vi håller med, men vill nyansera Bergström och Boréus resonemang ovan. Jorge Larrain, författaren till boken **The concept of ideology**, påpekar i ett noggrant resonemang att Marx ideologibegrepp främst var negativt till sin karaktär. Han talade mindre ofta om ett positivt fenomen (överensstämmande med överbyggnaden). Oftast talade Marx om ideologi som något som uppstod i relationen mellan praxis och medvetande, människor fick ett upp och nedvänt medvetande som gynnade den dominerande klassen genom själva sin praxis i verkligheten.¹⁶⁴ Han skiljde inte alltid, enligt Larrain, klart mellan denna ideologisyn och den generella sociala bestämningen av alla former av medvetande som karakteriserar relationen mellan bas och överbyggnad.¹⁶⁵

Vi använder oss av ett positivt ideologibegrepp i denna uppsats. Ett negativt begrepp blir för statiskt och förutsätter en redan i förväg bestämd sanning. Kopplingen till verkligheten och utvärderingen av vilka intressen en ideologi gynnar görs i stället i ett andra påföljande steg. Vi kommer här inte att fördjupa oss i hur ideologier uppstår förutom att vi hänvisar till föregående kapitel diskussion av relationen mellan bas och överbyggnad, samt kampens betydelse för klassmedvetandets utvecklande.¹⁶⁶

4.2. Liedmans neutrala ideologibegrepp

Om vi nu återvänder till Sven-Eric Liedman så använder sig han enligt egen utsago av ett neutralt ideologibegrepp i den vida bemärkelsen av *föreställningsvärld*, förutsatt att denna ses

¹⁶³ Bergström, Göran och Boréus, Kristina **Textens mening och makt 2:a** omarb. uppl. Lund: Studentlitteratur 2005 s.151f; Liedman 1989 s.16f

¹⁶⁴ Liedman ger ett konkret exempel på hur detta upp och nedvända medvetande skapas genom att redogöra för Marx teori om varufetischismen. En fetisch är ett föremål som ses som fullt av hemlighetsfulla krafter och därför anses värdefullt. Marx varufetischism innebär att det döda föremålet *varan* spontant tillskrivs egenskapen bytesvärde (det vill säga den är "värdefull", "dyr", "billig") på samma sätt som varans färg, form och smak. Varans värde enligt Marx bestäms av det arbete som lagts ner i den, men så ser det inte ut här. Arbetaren, den produktiva människan, tar sig inte som aktiv i förhållandet till produkten, utan det är tvärtom produkten, tinget, som är aktivt i förhållande till människan som är passiv. Denna upp- och nedvända bild alstras ur människans praxis i det kapitalistiska samhället (Liedman 1989 s.18).

¹⁶⁵ Larrain, Jorge **The concept of ideology** London: Hutchinson 1979 s. 50f, 64. Larrain använder ordet practice för det vi valt att kalla praxis enligt gängse tradition.

¹⁶⁶ Se även resonemang i inledningen till kapitel 6.

i samband med ett samhälles materiella och klassmässiga förhållanden.¹⁶⁷ Han använder därmed enligt oss ett i marxistisk mening positivt ideologibegrepp.

Ideologier är på ett mer konkret plan något som enligt Liedman kommer till uttryck på ett eller annat sätt. De kan formuleras på papper; de kan gömma sig i handlingar eller åtgärder, i olika produkter, i byggnadsstilar, stadsplaner och i konstverk. Liedman påpekar att allt som bär spår av mänsklig verksamhet tycks kunna tolkas i ideologiska termer.¹⁶⁸ Dessutom menar han att alla ideologier utmärks av ett intimt samband mellan *verklighetspåståenden*, *värderingar* och *normer*.¹⁶⁹ ”Det sistnämnda är det väsentligaste: ideologin är alltid norminriktad, och den är norminriktad därför att den på ett eller annat sätt alltid är handlingsinriktad.”¹⁷⁰

4.2.1. Manifest och latent ideologi

Liedman hävdar att ideologin har en synlig yta, men att det vi oftast söker efter väsentligen finns under ytan.¹⁷¹ ”Ytan kan vi kalla den manifesta ideologin eller, bättre och mer adekvat, *det manifesta i ideologin*. Djupet benämner vi i analogi därmed den latent ideologin eller snarare *det latent i ideologin*.”¹⁷² Det senare språkbruket är bättre enligt honom eftersom man annars lätt kan missledas att tro att det handlar om två olika ideologier, istället för att ideologin verkar på olika nivåer. Sådan den kommer till uttryck och sådan den, utan att komma till uttryck likväl verkar och påverkar.¹⁷³

De klart formulerade åskådningarna, den manifesta ytan, är enligt Liedman ofta formulerade för att bemöta, tysta eller övertyga en verklig eller tänkt motståndare. Det manifesta i ideologin slår en brygga mellan verklighetspåstående, värdering och norm – bra exemplifierat av ett partiprogram. Detta görs inte på ett entydigt vis: ”Varje text rymmer ett otal varandra korsande signaler. Några av signalerna kan vara tydliga, andra nästan omärkliga.”¹⁷⁴ Den ideologiskt laddade texten är en text som för sina läsare har sin kraft och effektivitet genom att tala *för* och *emot*, genom att *hävda* och *utesluta*, *samla* och *ena*.¹⁷⁵

Ett latent ideologiskt antagande står i sin tur, som vi förstår Liedman, i relation till en mängd andra antaganden om verkligheten och till normer och värderingar.¹⁷⁶ Men enheten mellan värderingar, normer och försanthållanden är bara tillfällig, ”och dess tillfällighet blir större ju mer skiftande, motsägelsefull och föränderlig den vardagliga livsmiljön är”.¹⁷⁷ Ideologier växer fram i en värld av omständigheter, handlingar och åtgärder, och ord kan till och med *i sig* utgöra handlingar.¹⁷⁸

¹⁶⁷ Liedman, Sven-Eric **Surdeg** Stockholm: Författarförlaget 1980 s.83

¹⁶⁸ Liedman 1989 s.23, 25

¹⁶⁹ Ibid. s.23, 25

¹⁷⁰ Ibid. s.23, 25, 28 (citatet). Bergström och Boréus menar att de flesta forskare är ense om att ideologin vetter mot handling (Bergström och Boréus 2005 s.151).

¹⁷¹ Liedman, Sven-Eric **I skuggan av framtiden** Stockholm: Bonnier 1997 s.277

¹⁷² Liedman 1989 s.23

¹⁷³ Ibid. s.24

¹⁷⁴ Liedman 1997 s.277; Liedman 1989 s.32

¹⁷⁵ Liedman 1989 s.32

¹⁷⁶ Liedman 1980 s.83

¹⁷⁷ Liedman 1989 s.41

¹⁷⁸ Ibid. s.23, 25

Det latent i ideologin visar sig i en närmast oändlig mängd uttalade och förutsatta kombinationer av försanthållanden, värderingar och normer, som uppstår spontant i mötet med livet vi lever i verkligheten; det har enligt Liedman en tendens att expandera, men hindras i sin expansion av att den stöter på andra ideologier, andra bekräftelser, som uppstår i andra miljöer i vår vardag.¹⁷⁹ En ideologi skulle heller aldrig i längden kunna fungera, det vill säga kunna gjuta samman försanthållanden, värderingar och normer till en (åtminstone) skenbar enhet, genom vilken det man tror på, upplever och antar får sin motivering, legitimering och riktning, om den inte kunde finna stöd i vad som omedelbart kan ses som rimligt, riktigt och bekräftat.¹⁸⁰

I sammanhanget är det slutligen viktigt att påpeka att Liedman betonar att termerna det manifesta och latent i ideologin bara kan tillämpas på den ideologiska analysen. Man bör undvika att använda dem som beteckningar på objekt som existerar oberoende av analysen. Det är vilseledande att föreställa sig att ett dokument i sig rymmer en manifest och en latent del.¹⁸¹ Detta svarar delvis på Bergströms och Boréus varning för att det i ideologikritiska undersökningar kan råda oklarhet kring om analysramen är på förhand vald eller ett resultat av studien.¹⁸² Liedman ser det latent och manifesta i ideologin som en modell för analysen.

4.3. Vår ideologikritiska metod – första fasen av undersökningen

I vår undersöknings första fas kommer vi att genomföra en *ideologianalys* i enlighet med vår definition av ideologibegreppet. I ideologianalysen hoppas vi med Liedmans ord göra ideologin så manifest som möjligt. En del av det som manifesteras kan övertas direkt från det analyserade objektet och kan alltså sägas vara manifest redan där. Annat är latent, fördolt, och lyfts fram i analysen.¹⁸³

Vår ideologianalys närmar sig först både det manifesta och latent i ideologin genom en textanalys. Ordentlig uppmärksamhet bör enligt Liedman ägnas åt ideologins yta – det som kan läsas, det som syns eller hörs – eftersom ideologin även kommer till uttryck i *hur* den framställs eller genomförs. Liedman menar vidare att de enklaste dokument rymmer strukturer, antydningar och motsägelser som den som författat dokumentet inte helt kan överblicka.¹⁸⁴ I Liedmans efterföljd anser vi det viktigt att fokusera en del av analysen på det samspel mellan utslutning och förening som beskrivits ovan, samt hur det manifesta uttrycket av ideologin bygger sin bro mellan verklighetspåståenden, värderingar och normer.

Liedman betonar att det manifesta i ideologier försöker övertyga andra om sin sanning. I kampen mellan ideologierna i ett samhälle utvecklas olika tekniker. Alvesson och Deetz påpekar att ideologikritisk forskning har visat på förekomsten av ett antal sådana tekniker, varav åtminstone tre är av intresse för oss: *Naturalisering av den sociala ordningen* som döljer konstruktionsprocessen, och *universaliseringen av intressen* – samt *undertryckandet av motstridiga intressen*, exempelvis genom framställande av alternativa förnuftsformer som irrationella.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Ibid. s.41

¹⁸⁰ Ibid. s.41

¹⁸¹ Liedman 1989 s.27

¹⁸² Bergström och Boréus 2005 s.170

¹⁸³ Liedman 1989 s.27

¹⁸⁴ Liedman 1989 s.31

¹⁸⁵ Alvesson och Deetz 2000 s.98-102

Bergström och Boréus nämner ett för oss relevant analysverktyg på ideologianalysens område: något som de valt att kalla dimensioner. Dimensionerna kan vara av såväl deskriptiv som normativ karaktär; vilka verklighetspåståenden och vilka värderingar finns inom en dimension? Forskaren väljer sina dimensioner efter hur väl de anknyter till den ideologi som ska undersökas.¹⁸⁶ Som vi ser det överensstämmer begreppet dimension med Liedmans *teman*.¹⁸⁷ Vår tes är att *ekonomi, kultur, demokrati* är centrala teman för vår undersökning.

När vi närmar oss det latenta i ideologierna genom textanalys så kommer vi att leta efter tystnaderna, lakunerna och det som är taget för givet utan argumentation. Vi kommer att fokusera på dolda antaganden om vad som är troligt, tänkbart, sannolikt, säkert, tillståndigt, förbjudet och berömvärdt i de teman vi finner och analyserar. Ofta är det nödvändigt att ha ett både kritiskt och misstänksamt anslag för att på så vis synliggöra det som inte uttalas. Terry Eagleton fördjupar denna tanke: utelämnningarna och tystnaderna är det som binder ett verk till den ideologiska problematiken.

The task of criticism then, is not to situate itself within the same space as the text, allowing it to speak or completing what it necessarily leaves unsaid. On the contrary, its function is to install itself in the very incompleteness of the work in order to *theorise* it – to explain the ideological necessity of those '*not-saids*' which constitute the very principle of its identity.¹⁸⁸

4.4. Vår ideologikritiska metod – andra fasen av undersökningen

Den kritiska förståelsen är halv så länge som vi inte synar de ideologier som framträder i den första ideologianalysen utifrån den samhälleliga kontexten. Vi kommer därför att utföra en *ideologikritisk analys*, vilket vi gör i undersökningens andra fas. Vi menar med Liedman att en ideologikritisk analys inte kan stanna vid en språklig analys, det Liedman kallar en "sönderstyckning av språket". Någonstans i ideologianalysen måste frågan om den icke-språkliga verkligheten inom vilken detta tal, detta sätt att skriva eller lyssna och förstå är möjligt, ställas.

Ideologikritiken kan inte begränsas till endast texten. Bergström och Boréus försöker sig på en sammanfattning av Liedmans position: Enligt dem menar Liedman att det inte går att få kunskap om den latenta nivån enbart med hjälp av läsning av exempelvis politiskt programmaterial.¹⁸⁹ Det är därför följdriktigt att varje ideologianalys av ett objekt bör omfatta tre aspekter eller dimensioner: Själva uttrycket (anhopningen av tecken), den verklighet som tecknen handlar om eller pekar på, och det sociala sammanhang i och genom vilket objektet får sin innebörd.¹⁹⁰ Bergström och Boréus tolkar detta som att aspekterna kan läggas in i en kronologi. Först görs en textanalys, sedan handlar det om att begripliggöra den latenta delen av ideologin genom att ställa frågan: Vilken verklighet handlar texten om? Och slutligen fullbordar man begripliggörandet genom att kontexten beskrivs.¹⁹¹ Bergström och Boréus betonar *begripliggörandet*, medan Alvesson och Deetz betonar det kritiska momentet som lägger politisk mening till insikten genom att belysa element av tvång och intresseladdning.¹⁹² Vi delar de senares inställning. Bergström och Boréus två första stadier motsvaras av vår första fas av undersökningen, medan deras tredje stadium, om än med fokus på en kritisk

¹⁸⁶ Bergström och Boréus 2005 s.162f

¹⁸⁷ Liedman, Sven-Eric 1989 s.27f

¹⁸⁸ Eagleton, Terry **Criticism and ideology: a study in marxist literary theory** London: NLB 1976 s.89f

¹⁸⁹ Bergström och Boréus 2005 s.157

¹⁹⁰ Liedman 1989 s.34f

¹⁹¹ Bergström och Boréus 2005 s.166

¹⁹² Alvesson och Deetz 2000 s.166

granskning, motsvaras av vår andra fas. De undersökta aktörernas ideologi kommer då att granskas utifrån vår syn på kontexten (se förra kapitlet), vilket är i enlighet med Liedmans påpekande att ideologikritikern ska lyfta fram och skärskåda normerna och värderingarna, granska deras konsekvenser, granska deras samband med försanthållandena – och teckna sina egna, bättre lösningar.¹⁹³

4.5 Definitioner av undersökningens teman

För att kunna använda oss av den temaindelning som vi ovan har talat om är det nödvändigt att först definiera vad vi menar med begreppen 'ekonomi', 'kultur' och 'medborgerliga rättigheter och skyldigheter'.

4.5.1. Ekonomi

Det finns många olika sätt att se på ekonomi, denna uppsats marxistiska perspektiv grundar sig exempelvis på en specifik ekonomisyn. På sin mest grundläggande nivå har ekonomi med resurser att göra – deras bildande, deras användning och deras organisation. Etymologiskt har ordet har sitt ursprung i det grekiska ordet *oikonomi'a*, vilket betyder 'hushållning', 'förvaltning'. Det kan i sin tur härledas till *oikono'mos* 'förvaltare', vilket är sammansatt av *oi'kos* 'hus' och efterleden *-no'mos* 'en som ordnar', i sin tur sprunget ur ordet *ne'ma* 'fördela', 'tilldela'. Med andra ord kan man säga att ekonomi är de olika sätt och arrangemang inom vilka människor söker försörjning och prövar att tillgodose sina behov. I ett kapitalistiskt samhälle sker detta med hjälp av privat ägande, marknadsutbyte och lönearbete. Men andra modeller finns: statlig planekonomi, slaveri, feodalism, den klassiska gåvoekonomin och nya former av gåvoekonomi – för att nämna några.

4.5.2. Kultur

Kultur är ett svårdefinierat begrepp och kulturbegreppet har en lång historia. Etymologiskt går ordet tillbaka till latinets *colere* som har flera betydelser bland annat 'odla' eller 'bearbeta' något. Ordet 'koloni' med dess kopplingar till europeisk kolonialism är en avledning från *colere*. Dyrka gudarna var en annan ursprunglig betydelse.¹⁹⁴

Den brittiska sociologen Robert Bocoock urskiljer fem olika användningar av begreppet kultur, varav fyra är relevanta för denna undersökning: 1) Kultur är odlandet av människans sinnen, konstarterna, civilisationen (artefakterna); 2) kultur är en allmän och universell process av social utveckling; upplysningstanken; 3) kultur är de betydelser, värden, sätt att leva som delas av specifika nationer, grupper, klasser eller perioder; och 4) kultur är de praktiker som producerar mening (process).¹⁹⁵ Det första kan kallas för det estetiska begreppet, vilket började användas på 1500-talet och fick klassövertoner på 1700-talet då begreppet blev värderande i betydelsen 'finkultur'. Det andra har sitt ursprung i upplysningstanken och inkluderar språk, seder, bruk och etiska särdrag; det handlar om ett universellt begrepp som utvecklas unilinjärt. Den tredje formen har sitt ursprung hos den tyske filosofen Johann Gottfried Herder och innehåller frön till en relativistisk förståelse av kulturbegreppet. Det fjärde refererar även den till delade värderingar och betydelser inom avgränsade sociala

¹⁹³ Liedman 1980 s.105

¹⁹⁴ Frenander, Anders **Kulturpolitiken som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet** Hedemora: Gidlund 2005 s.34

¹⁹⁵ Ibid. s.35

grupper, men är inriktade på processer snarare än ting; kulturen blir en social praktik byggd på mänsklig kommunikation.¹⁹⁶ Denna indelning av användandet av kulturbegreppet fungerar bra för vårt syfte att grovt bestämma och ringa in vilken kultursyn våra utvalda aktörer har.

4.5.3. Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

Etymologiskt går ordet demokrati tillbaka på det grekiska ordet *demokrati´a* 'folkvalde', vilket kommer av *demo-* och efterleden *-krati´a* '-valde', i sin tur av *krate´a* 'härskas'. Ordet har den språkliga betydelsen 'folkmakt' eller 'folkstyre'. Vad detta i sin tur skall innebära råder det naturligt nog delade meningar om. Samhället står i ständig förändring, liksom synen på demokratin och dess fördelning av rättigheter och skyldigheter. Den engelska sociologen Herbert Marshalls utarbetade en medborgarteori. Enligt den innebär medborgarskapet att varje människa är livvärdig de andra, det finns ingen som är *mer* medborgare än någon annan.¹⁹⁷ För Marshall handlar det emellertid om en formell likvärdighet. Ekonomiska och sociala skillnader mellan människor står enligt honom inte i absolut konflikt med den grundläggande medborgerliga jämlikheten.¹⁹⁸ Den socialistiska idétraditionen har istället dels betonat att den medborgerliga jämlikheten förutsätter ekonomisk och social jämlikhet, dels förespråkade att demokratin även ska omfatta den ekonomiska organiseringen i ett samhälle. Vi förstår detta tema som att det handlar om fördelningen rättigheter och skyldigheter bland medborgarna i ett samhälle på såväl ett formellt som reellt plan. Det kan handla om civila (politiska), sociala och ekonomiska rättigheter och skyldigheter.

¹⁹⁶ Ibid. s.35f

¹⁹⁷ Marshall, T. H **Citizenship and social class** Cambridge 1950 s.8

¹⁹⁸ Ibid. s.54

5. Analys

I detta kapitel analyserar vi, var för sig, de olika aktörernas förhållande till ekonomi, kultur, och medborgerliga rättigheter och skyldigheter. Kritiska resonemang används redan här för att synliggöra det latenta i deras ideologier och visa på konsekvenserna av deras ideologier inom dessa områden.

5.1 Antipiratbyrån

Antipiratbyrån (APB) är en organisation som företräder filmindustrin.¹⁹⁹ Organisationen har varit mycket aktiv i fildelningsfrågan under åren för lagändringen och tillslaget mot fildelnings sajten Pirate Bay, 2005 till 2006, men även senare, exempelvis när åtal väcktes mot Pirate Bay 2008. Henrik Pontén är talesperson för APB och de artiklar av honom som vi analyserar kretsar kring Internet och fildelning, samt möjligheten och värdet av att reglera de två företeelserna med upphovsrätten.

5.1.1 Ekonomi

I artiklarna ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet” och ”Kulturen skapar jobb” menar Henrik Pontén att kulturarbetare och andra måste få betalt för sitt arbete.²⁰⁰ Ponténs resonemang går i båda texterna ut på att det är samma sak att lönearbeta som att skriva en bok eller ett filmmanus.²⁰¹ Det finns inga principiella skillnader mellan dem trots att en roman kan skrivas på en månad, ett halvår eller 50 år och i dagens samhälle ge inkomster under ett helt liv, alternativt inte sälja något överhuvudtaget och därmed inte ge några inkomster alls. Tanken att upphovsmannen får betalt för sitt arbete bygger på att han eller hon får betalt för den arbetstid som är nedlagd i verket, inget mer. Som vi ser det använder Pontén sig av resonemanget om upphovsmännen som arbetare för att övertyga just arbetare om att APB har rätt. På så vis försöker Pontén att universalisera den framgångsrika upphovsmannens intressen till att inte bara vara i alla upphovsmäns intressen, utan även i allmänhetens intresse – alla vill vi ju ha betalt för utfört arbete.

Det djupare syftet är enligt oss att maskera att det i dagens kapitalistiska system råder en strukturell skillnad mellan lönearbetaren och upphovsmannen som, precis som en kapitalist äger produktionsresultat av sina affärsidéer, äger alla produkter som härrör från det immateriella i verket. Inklusivt rätten att göra vinst på de arbetares arbete som framställer de fysiska verksexemplaren. Ponténs ordval döljer vidare ännu en nivå i det latenta av ideologin. Det faktum att de som idag köper de ekonomiska rättigheterna av upphovsmännen, upphovsrättsindustrin, kan få stora inkomster utan att det på något vis står i relation till vad de betalat upphovsmannen eller till deras egen (eg. de arbetare de anställer) arbetsinsats i framställandet och spridandet av exemplaren av verket.

Det privata ägandet

Inför riksdagsvalet 2006 bytte några politiska partier sida i fildelningsdebatten. Pontén menar i artikeln ”Kulturen skapar jobb” att inget av de partier som vill släppa fildelning fri, eller delvis fri, har redovisat hur upphovsmännen ska få betalt för sitt arbete. Han påpekar: ”Det är

¹⁹⁹ Svenska Antipiratbyrån ”Om Antipiratbyrån” 2005 <http://www.antipiratbyran.com/> (Ansvarig utg. Björn Gregfelt) (2007-09-19)

²⁰⁰ Pontén, Henrik ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet”; 2006 opublicerade debattartiklar, i författarnas ägo.

²⁰¹ En sådan syn innebär att arbetet med att skriva en roman kan förstås utifrån Marx arbetsvärdelära.

svårt att se någon annan fråga där man vill expropriera privat egendom utan att ha ett förslag på ersättning för den drabbade”.²⁰² För Pontén är det en grundförutsättning att immateriella verk ska vara privat ägda, några andra försörjningsmöjligheter för upphovsmännen verkar inte finnas. Han reflekterar inte över möjligheten att immateriella verk skulle kunna vara allmänna till sin karaktär och offentligt ägda. Vikten av att få ersättning genom upphovsrätten, samt likställandet av all slags egendom, oavsett om den är immateriell eller fysisk, är framträdande drag i det manifesta av APB:s ideologi.

Ponténs språkliga vändning ger sken av att någon exproprierar andras egendom för att själv tjäna pengar på att sälja egendomen, vilket inte sker vid fildelning. Ordet expropriera brukar emellertid användas i betydelsen förstatligande. Men det behöver det inte handla om i detta sammanhang. Det kan även handla om att vissa partier och grupper vill att fildelningen ska vara ägd och förvaltd i någon form av kombination av oorganiserade och organiserade allmänheter eftersom de menar att kulturella verk och företeelser skapas i kollektiva processer och därför också bör kontrolleras av det allmänna. Pontén uppmärksammar heller inte den möjliga invändningen att det tvärtom är upphovsrätten som ger möjlighet för privata intressen att bemäktiga sig företeelser som är kollektiva till sin karaktär.

Synen på den privata egendomen och den därmed sammankopplade stölden fortsätter i artikeln ”Upphovsrätten och julgranarna”. I allegorins form kritiserar Pontén här dem som vill släppa fildelningen fri. Julgranshuggarna räknas i berättelsen till en miljon stycken, har skapat sig ett eget parti och kräver att julgranarna ska släppas fria eftersom detta ändå bara drabbar ”snorrika skogsbönder” som kan byta affärsmodell. Men Pontén konstaterar att detta inte händer i verkligheten:

Trots att risken att bli upptäckt är minimal är det ganska få som tjuvhugger sin gran. Vi inser att skogsbonden måste få sälja sina granar. Hade bonden istället skapat film hade han varit riktigt illa ute. Att stjäla hans film, lägga ut det på Internet och låta alla ta för sig hade ansets (sic) nästan lagligt och moraliskt riktigt.²⁰³

Pontén varnar för risken att Internet blir ett intellektuellt kalhygge och undrar om det finns förutsättningar för att skapa en ”digital allemansrätt som leder till en hållbar utveckling av Internet?”²⁰⁴ Pontén undviker att ställa frågan om granar och digitala filer kan omfattas av samma moral. Istället framställer han det mellan raderna som självklart att samma moral måste gälla. Pontén försanthåller att en julgran och en digital fil är jämförbara företeelser. Liknelsen av ett framtida Internet med ett intellektuellt kalhygge är drastisk, speciellt med tanke på att de digitala filerna snarare blir fler än färre genom fildelning. Det som Pontén förmodligen avser är att om ingen kan tjäna pengar på sina skapelser, så skapar de heller ingenting – därav kalhygget. Om den beskrivningen är riktig ansluter sig Pontén till den liberala teorin om *homo economicus*, men fjärrmar sig samtidigt ifrån de nya teorier som fokuserar på ekonomiska nätverkseffekter i den digitala samtiden.

Pontén förklarar i artikeln ”Finn fem fel i fildelningsdebatten” att filmbranschens utgångspunkt är att den som laddat ned en film och sett den, endast i undantagsfall sedan går och hyr eller köper filmen. Det skulle i förlängningen kunna leda till att kostsamma filmer får det svårare att finansieras på grund av fildelningen. Men även Pontén erkänner i meningarna innan att ingen egentligen vet vilka effekterna blev av att 15 miljoner filmer laddades ner år 2004 i Sverige: ”Hur mycket av detta som resulterade i utebliven försäljning eller uthyrning

²⁰² Pontén, Henrik ”Kulturen skapar jobb”; opublicerad debattartikel, i författarnas ägo.

²⁰³ Pontén, Henrik ”Upphovsrätten och julgranarna”; opublicerad debattartikel, i författarnas ägo.

²⁰⁴ Ibid.

vet ingen”.²⁰⁵ Mellan raderna finns ändå antagandet att varje kopia är värd lika mycket som alla andra kopior, och att det därför sker en förbrukning av exemplaret eller helt enkelt en stöld.

Eventuella svårigheter med eller invändningar – som att granar tar slut och skapar kalhyggen till skillnad från digitala filer – mot denna syn avhåller sig Pontén från beröra. Därför diskuterar han inte det faktum att det är möjligt att sälja digitala filer av samma verk – i form av immateriella och fysiska produkter – som fritt laddas ner i miljontals exemplar. Det är möjligt att användare laddar ner en film ena dagen, för att nästa se densamma på bio eller köpa den på DVD. Likaså kan det finnas många andra skäl till att man vill gå på bio eller köpa en DVD istället för att ladda ner en film. Sådana tankar får stöd av Lawrence Lessig som har påvisat att det huvudsakligen finns fyra olika kategorier när det gäller att använda sig av fildelning nätverk. Några använder sig av nätverken som ett substitut för att köpa ett verk eller innehåll; några använder dem för att kolla in verk innan man köper dem; många använder sig av nätverken för att hitta och få tag på upphovsrättskyddat material som inte längre säljs eller finns tillgängligt; och slutligen är det många som använder nätverken för att få tillgång till material som inte är upphovsrättskyddat eller som uphovsmannen vill ge bort eller dela med sig av.²⁰⁶ Denna mångfald i motiven för fildelning är troligen en förklaring till att de verkliga effekterna av fildelningen är svåra att urskilja.

Lessigs användarkategorier utgör också en möjlig kritik av Ponténs tal om det allmännas bästa och hållbar utveckling i ”Upphovsrätten och julgranarna”. I den artikeln använder han sig av ett ord som ligger nära begreppet allmänning, men som ändå i sista hand bygger på privat äganderätt: allemansrätten. Allemansrätten ger utrymme för ett visst kollektivt nyttjande av privat egendom. Men det är mycket oklart vad Pontén anser ska kunna nyttjas kollektivt på upphovsrättsens område. Ingenting i de artiklar vi fått oss tillhanda ger pekar i en sådan riktning. Den digitala allemansrätten som leder till en hållbar utveckling på Internet framstår som ett retoriskt trick. Men som sådant är det också intressant. Genom att på detta vis spela på existerande starka sympatier för allemansrätten – en rätt som bygger på att vi alla har behov av naturupplevelser och att tillgången till dem inte i onödan ska hindras av den privata egendomen, under förutsättning att ägaren inte blir störd och att nyttjandet håller sig inom vissa gränser – gör sig Pontén till talesperson för en hel allmänhets intressen av fri tillgång, under ansvar, till kultur. Pontén verkar ana att det finns sympatier för denna tanke även när det gäller kulturella upplevelser. Han säger sig stödja detta, men exemplifierar inte på något vis vad som gratis ska kunna nyttjas av alla. Motsatsen i bildvalet är mycket tydlig mellan ”intellektuellt kalhygge” och ”digital allemansrätt”. Som vi ser det genomför Pontén här en ny variant på universalisering av intressen. Tidigare har universaliseringarna handlat om att framställa det egna intresset som något självklart bra för alla, här försöker han få alla att tro att han omfattar tankar som anses vara universellt bra för alla – fast slutmålet snarare är det motsatta: att utvidga den privata egendomens roll inom området.

De som fildelar upphovsrättskyddade filmverk är pirater, enligt Pontén. Han hävdar att den innersta kärnan av dem i Sverige består av några tusen personer ”som var och en bedriver en verksamhet som var för sig vida överstiger en normal biograf samtidigt som de tillgodogör sig filmer som är värda stora belopp.”²⁰⁷ Läsaren leds därigenom att koppla ihop begreppet

²⁰⁵ Pontén, Henrik ”Finn fem fel om fildelning” i *Aftonbladet* (2006-10-31)
<http://aftonbladet.se/debatt/article451900.ab> (2007-08-28)

²⁰⁶ Lessig, Lawrence *Free culture: the nature and future of creativity* New York: Penguin Press 2004 s.68f

²⁰⁷ Pontén ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet”

biografiverksamhet med filmer värda mycket pengar, och därifrån är det inte långt till att tänka att crackaren tjänar pengar som en biografägare på att erbjuda filmer till nätverken.

Upphovsrättsinnehavande företag

När Pontén i artikeln "Nyliberalerna och kulturen" tar upp upphovsrättskritikers argument om att det bara är etablerade och framgångsrika artister, och företag som tjänar på upphovsrätten, använder han i upphovsrättskritikernas namn epiteterna "snorrika popartister" för etablerade artister, och "girig skivbolagsdirektör" om bolagsdirektörer. Han framställer kritikerna som onyanserade och barnsliga. Själv menar han att det är på detta vis som verkligheten är beskaffad – som en marknadsekonomi där starkast vinner. Den upphovsman som är framgångsrik har ett bra förhandlingsläge medan den mindre framgångsrike har ett sämre läge. Pontén inte bara naturaliserar detta förhållande, han värderar det positivt:

Visst kan man bli fundersam i det rimliga i visa (sic) artisters förtjänster men det är absolut inget försvar för att fördela någons immateriella tillgångar till kollektivet. Accepterar vi den logiken är vi närmast inne på planekonomi. När såg ni en film producerad i Nordkorea?²⁰⁸

Pontén blandar här ihop, medvetet eller ej, ägandet med utbytesformen. Det går att tänka sig former av kollektivt ägande tillsammans med marknadsekonomi. I APB:s ideologi framträder ett försvar för en renodlad marknadsekonomi byggd på det privata ägandets logik. Normen är en 'fri marknad' där ett 'fritt utbyte' av varor sker. På inget vis skall tillgångarna fördelas på så vis att mer tillkommer kollektivet. Om detta ändå görs tycks det omedelbart leda till etablerandet av en enpartistat och diktatur. Varianter av blandekonomier, där privata och olika former av kollektivt ägande samexisterar på en marknad med planekonomiska inslag, får inte plats i resonemanget i någon av artiklarna. Det finns alltså bara ett samhällssystem som är värt att stödja: det liberala samhället byggt på den neo-klassiska ekonomins grundvalar.

5.1.2 Kultur

I artikeln "Visst kan upphovsrätten fungera på Internet" hävdar Pontén att vi i Sverige oftast pratar kablar och prestanda när det kommer till Internets utveckling. Han menar att vi bör lägga mer tid på frågan om vad vi ska fylla kablarna med. Hur vi ska försäkra oss "om en långsiktigt hållbar utveckling av Internet så att vi i framtiden får tillgång till bra böcker, filmer, musik och spel".²⁰⁹ Underförstått finns här ett försanthållande att upphovsrätten ligger till grund inte bara för kreativiteten utan även för tillkomsten av bra kulturella verk på lång sikt. Pontén rör sig här med ett estetiskt kulturbegrepp som omfattar unika verk, inom olika konstformer, framställda av enskilda upphovsmän.

Apropå fildelningsdebatten säger han att den är svår att förstå då det är en mångbottnad företeelse som har antagit en alltför polariserad karaktär. Piraterna resonerar enligt honom utifrån ett tekniskt perspektiv och fildelar för att det går, medan upphovsmännen "i första hand" har ett ekonomiskt perspektiv och vill få betalt för sitt arbete enligt honom. Kontentan av detta blir för Pontén att: "Fildelningsteknikens obestriddliga fördelar ställs mot det lika obestriddliga behovet av nyskapandet av kultur".²¹⁰ På ytan ställer sig Pontén här ovanför detta positionskrig. Men upphovsrätten, de ekonomiska drivkrafterna, är för honom synonym med nyskapandet av kultur. Upphovsrätten är en nödvändig, kanske tillräcklig, orsak till kreativitet, ny kultur och kvalitetskultur. Tanken att alla människor är med och skapar den nya

²⁰⁸ Pontén, Henrik "Nyliberalerna och kulturen"; opublicerad debattartikel, i författarnas ägo..

²⁰⁹ Pontén "Visst kan upphovsrätten fungera på Internet"

²¹⁰ Ibid.

kulturen, de flesta utan ekonomiska incitament, bland annat med hjälp av fildelningsteknik, och att denna kreativitet snarare kan hotas av upphovsrätt och sammanhängande instängningsmekanismer, saknas helt i resonemanget. Pontén visar sig därmed själv delta i positionskriget.

Motsättningen i Ponténs kultursyn i denna debattartikel ligger i att det estetiska kulturbegreppet får sällskap av en kultursyn där den kulturella skapelsen ses som en vara. Henrik Pontén polemiserar mot att pirater fortfarande vill ha musik gratis fast det finns lagliga tjänster idag där man kan ladda ner en låt för ”några få kronor”. I en central passage skriver han: ”Frågan är varför just kulturen ska vara gratis?” Han svarar själv att kulturarbetare och andra måste få betalt för sitt arbete och att brist på pengar inte är förklaringen.²¹¹ Det finns inget problematiskt med att kulturen blir till en vara och han funderar inte över andra, i förhållandet till upphovsrätten alternativa, mer kollektivt utformade ersättningsformer som samhällslön för kulturproducenter och informationsarbetare.

Pontén jämför här kultur med vilka andra varor på marknaden som helst. I det latent av Antipiratbyråns ideologi går här att spåra värderingen att marknaden kan tillgodose människors behov av kulturella produkter på ett bra vis. Kulturella produkter skapas genom arbete som har ekonomisk vinst och försörjning som syfte. Kulturellt skapande handlar inte främst om kreativa infall, andliga handlingar eller kollektiva processer.

I artikeln ”Kulturen skapar jobb” menar Pontén att efterfrågan på filmer, böcker, spel och musik över Internet är enorm och kommer att öka: ”Här finns en kommande jättemarknad under förutsättning att nyskapandet fortsätter.”²¹² Här radikaliserar han sin syn på kulturen som en vara. Kulturens främsta syfte är att skapa marknader. Det räcker inte med att kulturen är en vara på marknaden, det vill säga att marknaden hjälper till att fördela kultur, utan kulturen skapar även nya marknader, skapar växande ekonomiska värden. Kulturen är ett instrument för att nå ekonomiskt värde. Pontén har här en instrumentell syn på kultur präglad av neoklassisk ekonomi. Pontén anser antagligen att dessa utvidgade marknader även utvidgar kulturens utbredning, vilket i sin tur säger något om hans kultursyn. Trots att han i det manifesta av ideologin rör sig med ett estetiskt kulturbegrepp, kan man här ana ett kulturrelativt drag. Rambo är i det latent av ideologin lika bra som Rimbaud, för att parafrasera Carl Rudbeck. Eller snarare; Rambo är bättre än Rimbaud då han säljer bättre.²¹³ Jämför man betoningen på det estetiska kulturbegreppet med det kulturrelativa och instrumentella så överväger det senare i Ponténs texter. Kultur och ekonomi sammansmälter på ekonomins villkor – kulturens syfte är att generera vinst och att skapa nya, större marknader.

Denna syn speglar APB:s uppdrag, vilket är att företräda rättighetshavare i form av filmbolag. Kopplingen blir tydlig i en annan sekvens i samma artikel. Pontén konstaterar först att såväl upphovsmän som ”industrin kring dessa” skapar arbetstillfällen och intäkter för individer och stat. Därefter påpekar han att: ”Dessa företag är beroende av att få betalt för sitt arbete vilket en fungerande upphovsrätt garanterar”. Förskjutningen är tydlig. Det var upphovsmännen som skapade ekonomiska värden tillsammans med det diffusa fenomenet ”industrin kring dessa”, men i det andra ledet är det *företagen* ensamma som behöver den ekonomiska ersättningen. Upphovsmännen nämns inte. Eller så är upphovsmännen nu helt plötsligt företag; eller inkluderade i industrin som lever på att äga rättigheter. Det latent i ideologin är här endast

²¹¹ Ibid.

²¹² Pontén, Henrik ”Kulturen skapar jobb” opublicerad debattartikel, i författarnas ägo.

²¹³ Rudbeck, Carl **Rambo och Rimbaud: essäer om kultur** Stockholm: Timbro 1993

lätt maskerat och röjs av ordvalet – sammanhanget är oftast den enskilde upphovsmannens, men egentligen åsyftar Pontén upphovsrättsindustrins intressen. Det handlar mindre om kultur, ännu mindre om kvaliteten på den, än om företags rätt att få tillbaka pengar på sina investeringar. Och eftersom det handlar om företag så handlar det inte bara om ersättning för arbete, utan även om att generera och säkerställa vinst under lång tid.

Tillgången till kultur är inte någonstans i dessa texter en samhällelig rättighet. Den kulturella produktionens system framstår som ett vertikalt system där aktiva yrkesmän och företag producerar och passiva konsumenterna konsumerar, snarare än ett horisontellt som bygger på deltagande och ömsesidigt utbyte av kulturprodukter eller upplevelser.

5.1.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

För Pontén är yttrandefriheten och upphovsrätten i ett samhälle så beroende av varandra att man kan tala om två sidor av samma mynt. I artikeln ”Piraterna, yttrandefriheten och integriteten” skriver han:

För uphovsmännen är yttrandefriheten helt grundläggande och nödvändig för allt nyskapande. Omvänt är yttrandefriheten i praktiken beroende av upphovsrätten. En förutsättning för att (sic) en stor del av den fria samhällsdebatten är att den som skapar detta, exempelvis en journalist, får betalt för sitt arbete.²¹⁴

Den första meningen signalerar att skapande kräver och behöver sociala och demokratiska samtal. Men denna offentlighet görs beroende av privatiseringar (inhägnad) och ekonomiska incitament. En motsättning som finns i all liberal ideologi. Men Pontén försöker inte belägga sina påståenden, och frågan är om de ekonomiska drivkrafterna påverkas i de fall en journalist och dennes tidning inte har upphovsrätten till de publicerade artiklarna? De har ju ändå privilegiet av att publicera först. Pontén problematiserar heller inte det faktum att vi idag har kollektiv tillgång till distribuerade nätverk som Internet, nya publiceringsformer med låga kostnader för inblandade parter och nätverkseffekter som tillsammans med folks vilja och behov av att uttrycka sig gör att det blir vanligare med oavlönat journalistiskt arbete och publicering på Internet. Sedan några år talas om medborgarjournalistikens och bloggösfärens ökade inflytande. Genom denna tystnad försanthåller Pontén i citatet ovan att samhällsdebatten förutsätter yrkesarbetande och professionella uphovsmän och att ingen skulle debattera om inte ersättning utgår; alternativt att debatterandet skulle bli sämre gjort i sådana fall.

Pontén gör en poäng av att det inte är piraternas tankar som APB försöker stoppa utan deras brottsliga handlingar.²¹⁵ Yttrandefriheten yttrar sig hos honom som en negativ frihet, som frånvaron av tvång över tänkandet. Att förutsättningarna för den medborgerliga yttrandefriheten skulle kunna vara en fri tillgång till information och kultur är inte en invändning som Pontén bemöter.

Pontén är i artikeln ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet” kritisk mot att samhället genom sina domstolar har beslutat att upphovsrättsbrott i mindre skala inte motiverar tvångsåtgärder som husrannsakingar. Det går därför inte att räkna med fällande domar för lindrigare internetrelaterade brott som ”upphovsrättsbrott, olaga hot eller sexuella

²¹⁴ Pontén, Henrik ”Piraterna, yttrandefriheten och integriteten”; opublicerad debattartikel, i författarnas ägo.

²¹⁵ Ibid.

trakasserier”.²¹⁶ Han anser att det är otillfredsställande att Internet utvecklas till en frizon för brottslighet²¹⁷, ett faktum som han befäster med hjälp av ett naturaliserande språkbruk: ”Att upphovsrätten är satt ur spel på Internet har nog undgått få”.²¹⁸ Ponténs förslag på lösning är att internetleverantörer ska agera påtryckare på sina abonnenter. Det handlar inte om övervakning enligt Pontén: ”Fildelning bygger på att man öppnar sin dator och själv visar vad man delar ut. Den som begår brott delar med andra ord själv ut allt bevismaterial.” Rättighetshavarna kan därför utan någon som helst övervakning – ingen kommer att behöva läsa innehållet i trafiken mellan två parter – säkra bevisningar och förse internetleverantörerna med detta enligt honom. I sammanhanget talar han om ”seriös självsanering” och ondgör sig över Internetleverantörer som bygger affärsmodeller på lösningar för de som vill fildela anonymt.²¹⁹ Samtidigt som Pontén inte värderar upphovsrättslagstiftningen utan tar den för given, trots att väldigt många fildelar och vill tillåta anonym fildelning, vill han överlåta uppgiften som brottsundersökare till privata Internetleverantörer. Förslaget överför skyldigheter från det allmänna polisväsendet till privata aktörer, vilket i sin tur innebär att även rättstillämpningen varufieras.

När det gäller den stora massan av människor som fildelar upphovsrättsskyddat material i mindre skala anser Pontén att det är direkt felaktigt att säga att det rör sig om ungdomsförseelser och att det handlar om brist på pengar. Den genomsnittlige nedladdaren av långfilm är en 30-årig man i storstaden som tjänar något mer än genomsnittet enligt honom. Pontén som ofta talar om ekonomiska incitament undviker i detta fall att diskutera varför människor med mindre inkomster inte fildelar mer än andra. Såväl sociologiska som kulturella perspektiv, förutom ekonomiska, skulle kunna belysa en sådan fråga och öppna upp för användandet av ett positivt frihetsbegrepp enligt oss.

Ponténs resonemang blir dock till slut motsägelsefullt när han i slutet av artikeln påstår att många abonnenter på bredbandsuppkopplingar där fildelning pågår är ovetande föräldrar och arbetsgivare.²²⁰ Ekonomiska barriärer och brist på pengar blir då en fråga av större vikt. Stämmer hans påstående är det inte så fel att åtminstone delvis se det som en ungdomsföreteelse. Men att ekonomiska barriärer skulle ligga bakom fildelningen förnekas alltså i det manifesta av ideologin. Det är inte synd om fildelarna och gratis och fritt tillgänglig information och kultur framstår i det latent av ideologin inte som en rättighet för medborgarna.

5.2 KLYS

KLYS är en förkortning som står för Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd, och är ett samarbetsorgan som representerar 18 stycken medlemsorganisationer inom områdena ord, ton, bild, scen och eter och företräder de konstnärliga och litterära yrkesutövarna i frågor av gemensamt intresse.²²¹ Bland annat är arbetsmarknad, kulturpolitik, upphovsrätt, skatterätt och yttrandefrihet olika områden som hör dit. Vi analyserar här remissyttrandet över departementsskrivelsen om upphovsrätten i informationssamhället.

²¹⁶ Pontén ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet”

²¹⁷ Pontén ”Visst kan upphovsrätten fungera på Internet”

²¹⁸ Pontén ”Kulturen skapar jobb”

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

²²¹ KLYS ”Om KLYS” http://www.klys.se/om_klys.htm (2008-02-15)

5.2.1 Ekonomi

I inledningen till remissyttrandet står att läsa: ”Det upphovsrättsliga regelsystemet är ett av de viktigaste fundamenten för upphovsmäns och utövande konstnärers försörjning. Därför är upphovsrätten ett centralt område för KLYS att bevaka.”²²² De slår omedelbart fast att ett av de mest prioriterade områdena för dem har med ekonomi att göra; det vill säga att det finns en ambition att möjliggöra och underlätta för medlemmarna att kunna försörja sig och leva på sin konstutövning. Emellertid bör man beakta valet av formuleringen ”utövande konstnärer”. Det är alltså inte vilka konstnärer, musiker eller författare som helst som kan räkna på stöd och representation, utan endast de som täcks in under begreppet utövande. Såvitt vi kan förstå är detta ord i stort sett synonymt med att vara yrkesverksam och försörja sig på sitt upphovsmannaskap. I det manifesta av ideologin uttrycks uppfattningen att man måste *arbeta* som till exempel konstnär, författare eller musiker, och därigenom ha möjlighet att bli medlem i någon av KLYS olika underorganisationer. Beroende på underorganisation varierar antagningskraven, och exempelvis KRO, Konstnärernas Riksorganisation, ger automatiskt medlemskap till personer som genomgått en konsthögskola, medan andra fördelar medlemskap utifrån meriter i form av utställningar, erhållna stipendier och offentliga uppdrag.²²³ En person som självlärd sitter och målar tavlor i sin ensamhet hemma på kammaren är följaktligen i denna mening inte konstnär, och är heller inte den omedelbara förmånstagaren av KLYS verksamhet, eller den som has i åtanke när man hävdar upphovsrättens betydelse.

Detta märks bland annat i hur KLYS vill fördela ersättningarna till uphovsmännen för inskränkningarna i deras ensamrättigheter. KLYS förordar i remissvaret kassettersättningen framför andra individuella ersättningsystem.²²⁴ Denna ersättningsform brukar kritiserar för att den bara gynnar etablerade och framgångsrika uphovsmän, vilket i så fall ligger i linje med organisationens prioriteringar.

En glidning i språkbruket kan märkas när de ibland talar om rätt till skälig ersättning för utnyttjandet av konstnärers verk och ibland talar om yrkesverksammas försörjning. I det senare fallet skulle det kunna vara ersättning för utfört arbete, som för de flesta löntagare i Sverige, som de talar om.²²⁵ Det skulle i så fall innebära att en uphovsman bara skulle få ersättning för den arbetstid som är nedlagd i verket. Men det är inte så KLYS ser det. De menar snarare att en uphovsman ska kunna arbeta en månad eller ett halvår på ett verk för att sedan kunna inkassera på användandet under lång tid för att kunna få skäliga inkomster under lång tid.²²⁶ Invändningar mot skäligheten i att ett utfört konstnärligt arbete, begränsat i tid, ska ge inkomster under lång tid bemöts inte. Istället legitimerar försanthållandet om uphovsmännens rätt till försörjning under lång tid organisationens ovilja mot nästan alla förslag till inskränkningar i uphovsmännens ensamrättigheter. Förutom att vara ett unikt uttryck blir det immateriella verket ett ting och en vara med den egenskapen att det kan säljas om och om igen, i en närmast oändlig mängd av olika exemplar, utan att förbrukas. I detta sammanhang kan det därför sägas att KLYS håller med om att immateriella fenomen inte förbrukas oavsett hur många kopior av det som görs. Åtminstone då detta gynnar

²²² Curman, Peter och Forslund, John Erik **Remissyttrande från KLYS och Copyswede över Ds 2003:35 Upphovsrätten i informationssamhället** Stockholm 2003 <http://www.klys.se/2003/03-10-10-infosoc-remissvar.htm> (2007-08-07)

²²³ KRO – Konstnärernas Riksorganisation http://www.kro.se/servlet/GetDoc?meta_id=1024 (2008-08-11)

²²⁴ Ibid. 7.4

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Curman och Forslund 2003 Inledning

upphovsmannen, snarare än tvärtom. Idén om att det skulle ligga i immateriella verks karaktär att delas då de inte förbrukas vid användning nämns inte. KLYS motsägelsefulla inställning kan sammanfattas som att det ideella i verket förbrukas när upphovsmannen inte ger sitt godkännande och inte får ekonomisk ersättning för exemplarframställningen, medan det ideella i verket aldrig förbrukas om upphovsmannen får denna ersättning, utan då med rätta kan fortsätta att ge upphovsmannen inkomster under lång tid. Exemplarframställning och kopiering i sig själva har för KLYS ingen inverkan på om ett verk förbrukas. Det ideella i verket verkar för dem vara en ekonomisk fråga.

Denna syn bekräftas i ett annat sammanhang. Justitiedepartementets utredare föreslår att skälig kompensation åt upphovsmannen bara ska utdömas då någon uppsåtligt brutit mot förbudet att kopiera olovlig förlaga och tycker inte att det ska utkrävas något skäligt vederlag som står i relation till utnyttjandet. KLYS reaktion blir att upphovsmannen äger sitt verk och har rätt till ersättning i proportion till antalet gjorda kopior. Varje exemplar är viktigt och utebliven inkomst för vart och ett av dessa ska erhållas ersättning för. Nyttjandets omfattning är av avgörande betydelse för ersättningsfrågan enligt KLYS.²²⁷

Försanthållandet på en latent ideologisk nivå blir att skapandet av en olovlig kopia av ett exemplar innebär en stöld av en förlaga; en förlaga som på detta vis förbrukas så till vida att kopieringen innebär en utebliven försäljning. Två kopior leder till två uteblivna försäljningar, även fast det inte går att veta att den som fått eller gjort kopian skulle ha köpt förlagan. Trots att verket inte förbrukas av antalet framställda exemplar eller kopior, anser KLYS att upphovsmannen är utsatt för stöld när en kopia görs av ett exemplar av verket.

Den för KLYS självklara rätten hos upphovsmannen att förfoga över alla rättigheter till ett verk grundar sig enligt vår tolkning på antagandet att något personligt och abstrakt läggs in i det skapade verket.²²⁸ Detta abstrakta något snarare än arbetsinsatsen legitimerar att upphovsmannen får kontroll över ensamrättigheterna under lång tid. Tanken är enligt oss en vidareutveckling av liberalen John Lockes resonemang om att varje människa äger rätten till frukterna av sitt arbete – i detta fall omfattar den rätten även det immateriella i verket. Lockes resonemang blev motsägelsefullt när det användes för att legitimera rätten att göra vinst på andras arbete, vilket är en motsägelse som präglar även KLYS ståndpunkt eftersom rätten till det immateriella i verket utsträcker sig till att göra vinst på de produkter som härstammar från det immateriella verket – trots att det är anställda arbetare som utför arbetet i framställandet av de fysiska verksexemplaren. Denna rätt att exploatera andras arbete motiveras med att det belönar den unika kreativiteten hos upphovsmannen. Motsättningen mellan synen på konstnärliga verk som något personligt och unikt, och konstnärliga verk som en handelsvara, är genomgående i KLYS ideologi. Uppfattningen har dessutom som konsekvens att olika upphovsmän belönas högst olika – en vars verk når kommersiell framgång kan bli omåttligt rik medan ett annat verk inte ger några inkomster alls.

Rättighetsinnehavarna

Trots att KLYS är en intresseorganisation för upphovsmän, väljer de flera gånger att aktivt stödja de företag som lever på att köpa, äga och exploatera de ekonomiska rättigheterna för sin egen vinning. Stödet ligger i linje med synen på verket som en vara, men står, som vi ser det, i motsättning till synen på verket som något personligt och unikt.

²²⁷ Ibid. 7.6. Sista meningen i citatet var skriven i fet stil i originalet.

²²⁸ Ibid. Se diskussionen om skillnaden mellan Ingmar Bergmans filmer och Tomas Tranströmers dikter och "information" under 6.2 Tillgängliggörande för allmänheten.

Den i departementsskrivelsen föreslagna tvångslicensen för framställning av skolantologier, som trots att den enligt KLYS innebär en betydande begränsning av den tidigare inskränkningen, bör enligt dem ersättas med en avtalslicens. Detta av oro för hur det kommer att gå med den framtida förlagsmässiga utgivningen av antologier för undervisningsändamål i och med promemorians förslag. Istället hävdar KLYS att en avtalslicens kan säkra "en bred representation i antologier för olika undervisningsändamål".²²⁹ Den förlagsmässiga utgivningen är enligt KLYS en förutsättning för att skapa bredd i antologierna som används i skolan. På den manifesta ytan handlar detta påstående om mångfald i det demokratiska och kulturella samtalet. Men blir inte mångfalden större om lärarna själva, utan att be om lov, får tillverka sina antologier från valfria källor till, som vi antar, lägre kostnader än vad en avtalslicens skulle innebära? Vilken roll spelar egentligen förlagsmässiga antologier i ett sådant perspektiv? KLYS använder sig av en retorik som betonar kulturens och demokratins vikt, men latent förefaller det handla mer om ekonomi. Det viktiga verkar snarare än den breda representationen vara förekomsten av kommersiella produkter, i detta fall antologier, som ger såväl förlagen som deltagande upphovsmän nya inkomster. KLYS frågar här upphovsmannaperspektivet på ett intressant vis när det gäller en inskränkning. Det är främst förlagens, inte upphovsmännens, framtid de oroar sig för. Samma förskjutning av fokus sker när det gäller frågan om vårdinrättingars rätt till exemplarframställning, bibliotekens rätt att framställa exemplar, samt kopiering av studielitteratur på bibliotek.²³⁰

KLYS förefaller anse att upphovsmännens och upphovsrättsindustrins intressen lever i symbios, trots att den ena exploaterar den andra. I det sista exemplet går det även att fråga sig i vilken utsträckning förlag i allmänhet hotas av framställandet av exemplar samt kopieringen vid bibliotek, och om de inte hotas, huruvida det är rimligt att anta en generell lagändring som reducerar inskränkningen för all kopiering bara för att studieförlagen hotas. Genom att fokusera på en viss kommersiell sektors problem försöker KLYS få till generella begränsningar av inskränkningarna i upphovsrätten. Det enda sättet att få mer pengar till upphovsmännen tycks vara att låta kommersiella förlag framställa varor för en marknad. Återigen finner vi ett stöd hos KLYS för en kapitalism som bygger på privat ägande och marknadsutbyte. Organisationen skulle istället ha kunnat koncentrera sig på att kräva politiska lösningar från regering och riksdag som ger upphovsmännen tillräckligt med ersättning vid lärares framställning av antologier eller studenters kopiering av studentlitteraturen. KLYS inställning blir följdriktig när man betänker att deras syn på upphovsrätten är jämförbar med det liberala perspektivet som vi beskrivit ovan. Föranshållandet som ligger till grund för resonemanget är att alla inblandande har samma intressen i processen: upphovsmannen, förlagen, arbetarna i produktionen av verksexemplaren och användaren/allmänheten.

KLYS positiva inställning till upphovsrättsindustrin syns även i deras stöd till att närstående rättighetshavares rättigheter ska utformas som exklusiva ensamrättigheter. KLYS använder endast benämningen utövande konstnärer i detta sammanhang fast det som avses med termen även innefattar fonogramframställare och producenter av rörliga bilder, samt radio- och TV-företag. I utredningen står det just att framställare av upptagningar av ljud eller rörliga bilder, samt radio- och televisionsföretags rättigheter ska utformas som *exklusiva ensamrättigheter*. Rätten att *framställa exemplar av upptagningar* av upphovsmäns prestationer ska ha samma innehåll som upphovsmännens rätt till exemplarframställning avseende verk enligt

²²⁹ Ibid. 7.7, se också DS 2003:35, s.174ff

²³⁰ Ibid. Diskussion om exemplarframställning vid vårdinrättingar under 7.8. Diskussion om kopiering av studielitteratur på bibliotek under rubrik 7.9.

utredningen.²³¹ KLYS instämmer: ”Detta är en både principiellt riktig och praktiskt viktig (sic) förändring.”²³²

Identifikationen från KLYS sida med företag och institutioner som tillhör upphovsrättsindustrin går så djupt att de hävdar att den utökade upphovsrätten ska komma även dessa till del, vilket måste tolkas som att de menar att även dessa företag tillför något personligt och unikt i sina produkter – vilket i sig framstår som en motsägelse. Organisationen håller dock tyst om att det kan handla om företag och inte individer, de väljer konstant begreppet ’utövande konstnärer’. Vi menar att KLYS genom detta ordval i den manifesta delen av ideologin försöker skänka en air av kultur och unikt skapande åt resonemanget, som leder tankarna bort från ekonomi och företagande, och på så vis skapa legitimitet för detsamma. Men det kan också vara så att identifikationen går så djupt att KLYS faktiskt anser att upphovsrättsindustrin och KLYS medlemmar principiellt befinner sig på samma nivå; i det latent av ideologin går det att hitta indikationer på att ingenting i slutändan skiljer den utövande konstnären från den utövande företagaren, trots att organisationen i andra sammanhang betonar kulturen och kreativitetens upphöjdhet och betydelse i sig själv.

Identifikationen med upphovsrättsindustrin är emellertid inte total. Vid ett tillfälle i remissvarets avslutning tar KLYS ställning för upphovsmännen mot upphovsrättsindustrin. Tillfälligtvis erkänner de därmed att de två grupperna bär på motstridiga intressen. KLYS kritiserar 39 § i 2003 års URL, som slår fast att överlåtelse av rätt till inspelning av litterärt och konstnärligt verk på film också omfattar rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten, för att vara en diskriminerande lagparagraf som i praktiken tvingar till friköp av alla exploateringsrättigheter och därför inte är i överensstämmelse med upphovsrättens bärande principer.²³³

I praktiken finns det inga förutsättningar för den svagare parten att i individuella eller kollektiva avtalsammanhang bryta igenom den ekonomiskt starkare partens totala motstånd att i något som helst sammanhang ansluta sig till principen om successiva upplåtelser av rättigheter alltefter det att nya nyttjandemöjligheter uppstår. Belastade av en föråldrad lagstiftning tvingas upphovsmännen och den utövande konstnären nästan alltid acceptera att deras tillkämpade och på annat sätt erkända rättigheter går dem helt förbi.²³⁴

De menar att förstärkningen av ensamrättigheterna därför behöver kombineras med ett starkare skydd för upphovsmännen i avtalsituationen. ”Det finns annars risk för att sådant som i promemorian betraktas som ett starkt skydd för konstnärer i digitala sammanhang hamnar i händerna på andra än upphovsmännen.”²³⁵

Kritiken mot det ojämlika maktförhållandet mellan upphovsmän och upphovsrättsindustrin känns emellertid pliktskyldig och det är som vi sett ovan inte något som KLYS fäst stor vikt vid i resten av remissvaret. KLYS relation till upphovsrättsindustrin liknar små- eller ensamföretagares relation till större företag. På ett grundläggande plan, och för det mesta, är man för den privata ensamrätten till immateriella verk och rätten att kapitalisera på desamma, men i vissa sammanhang är man missnöjd med sin svaga position gentemot ekonomiskt starkare aktörer. KLYS befinner sig vid dessa tillfällen i ett vacklande tillstånd.

²³¹ **Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG** Stockholm Justitiedep. Regeringskansliet (Ds: departementsserien 2003:35) <http://regeringen.se/content/1/c4/06/30/5e4dd4d3.pdf> s.302, 305 (2008-02-15)

²³² Curman och Forslund 2003 9.1

²³³ Olsson 1996 s.224

²³⁴ Curman och Forslund 2003. Diskussionen förs i remissvarets avslutningsstycke.

²³⁵ Ibid. Diskussionen förs i remissvarets avslutningsstycke.

5.2.2 Kultur

Verk kontra information - kultursynen

KLYS skriver att de ”med motvilja” har noterat den ”ordmagi” som skapas när departementsskrivelsens författare argumenterar för inskränkningar i upphovsmännens och de utövande konstnärernas rättigheter.²³⁶ ”Plötsligt förvandlas Ingmar Bergmans filmer och Tomas Tranströmers dikter från att vara konstnärliga och litterära verk till att bli rätt och slätt information och därmed kan utökade inskränkningar i URL lättare rättfärdigas.”²³⁷ KLYS anmärker skarpt att de anser att skillnaden mellan verk och information måste upprätthållas på ett bättre sätt i lagstiftningen.

Här tas tydligt ställning för synen på konst som någonting väsensskilt från information; konst är inte någonting vad som helst, utan viktigare och mera värdefullt än blott och bart information. Detta förutsätter emellertid en syn på kultur där det estetiska kulturbegreppet har företräde. Om perspektivet istället varit färgat av ett processinriktat kulturbegrepp, hade det inte funnits någon motsägelse i att hävda att konst och information är likvärdiga fenomen. För att hävda ett konstverks genuinitet och konstnärlighet krävs däremot uteslutning och understrykande av dess egen suveränitet. Det är först när det konstnärliga verkets egen status betonas, när det sägs innehålla spår av högre och självständiga värden, som en tydlig skiljelinje kan dras gentemot någonting annat – i det här fallet information.

Verk är något som är bättre och mer värt att skydda och betala ersättning för när det används än information som är något ”rätt och slätt”. KLYS slår fast detta genom att nämna två ikoner inom sina respektive områden. Vi anar att Bergman och Tranströmer är bättre och mer upphovsmän för KLYS än andra upphovsmän. Genom att skarpt skilja mellan kultur och information på ett manifest plan och på ett latent plan göra åtskillnad mellan olika upphovsmän efter kvalitativa kriterier försvarar de idén om det skapande geniet. Citatet andas en ilska över att Bergmans filmer och Tranströmers dikter jämförs med information. I sammanhanget kan det påminnas om att ett verks verkshöjd inte bestäms av kvalitativa hänsyn, utan endast av originalitet enligt dubbelskapandekriteriet – en form av originalitet som även information kan uppnå. Förutom Bergman och Tranströmer är ABBA de enda upphovsmän som nämns vid namn i remissvaret. Det som värderas är etablerade, helst finkulturella, men åtminstone kommersiellt framgångsrika upphovsmän. Däremot nämns inga medelstora och små upphovsmän vid namn. Här framträder motsättningen mellan det estetiska kulturbegreppet och synen på verket som en vara mycket tydligt.

KLYS syn på det kulturella skapandet blir tydlig i ett annat sammanhang. När det gäller rätten att återge konstverk och byggnader på offentlig plats utomhus, hävdar de att man inte ska få avbilda verk på offentliga platser hur som helst. KLYS är emot inskränkningen i ensamrättigheterna som de tycker liknar en totalinskränkning: ”Frekvent nyttjande förekommer också i samband med att konstverken i fråga blir symboler för en stad eller en viss miljö”.²³⁸ För KLYS är det självklart att det är konstnären som ligger bakom och ska premieras om ett konstverk blir en symbol för en stad eller miljö. Men skapandet av symboler kan lika gärna ses som en kollektiv process där det är allmänhetens värderande tolkningar som gör konstverket till en symbol. Symbolvärdet behöver inte på något vis vara detsamma som det värde konstnären tycker sig ha lagt i konstverket. Inte bara så att konstverket skapas i

²³⁶ Ibid. 6.2

²³⁷ Ibid. 6.2

²³⁸ Ibid. 7.16

betraktarens öga, utan även att allmänheten kan ha andra perspektiv på sammanhanget, på miljön och konstverket i förening, samt bidra med detta i kulturella processer. KLYS estetiska kulturbegrepp osynliggör kollektiva skapelseprocesser.

Ett rikt kulturliv?

I diskussionen kring för- och nackdelar med individuella och generella ersättningsformer, där de förstnämnda innebär ett förlitande på Digital Rights Management-tekniker (DRM) för rättighetsförvaltningen, gör KLYS följande utspel. ”KLYS och COPYSWEDE vill också varna för de inlåsnings effekter som kan uppstå och som kan förhindra utveckling av nya produkter och nya former för spridning av verk och prestationer vilket skulle minska bredden och mångfalden i kulturutbudet.”²³⁹ Detta är första och enda gången KLYS talar om de faror som kan finnas i samband med en stärkt rättighetskontroll som i praktiken kan leda till utökade ensamrättigheter. Det är också en av få gånger som bredd och mångfald i kulturutbudet nämns som något viktigt.

Mot slutet av remissen visar det sig emellertid att KLYS inte är motståndare till DRM, utan välkomnar rättsligt skydd för tekniska åtgärder, det vill säga förbud mot att kringgå de digitala låsen, eftersom det ger upphovsmannen ”förstärkta förutsättningar att kontrollera sina rättigheter i den digitala miljön”. De anser till och med att det rättsliga skyddet är för snävt, eftersom det bara skyddar det som faller inom de ekonomiska förfoganderättigheterna i URL. I direktivet från EU ges enligt KLYS utrymme för ett mer omfattande skydd för åtgärder som rättighetshavaren har möjlighet att auktorisera. Dessutom vill KLYS ha rättsligt skydd för tekniska åtgärder som förhindrar obehöriga från att få tillgång till vissa villkorade tjänster. ”Sådana tjänster innehåller många gånger ett rikt utbud av upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer.” De menar därutöver att det begränsade skyddet hämmar utvecklingen av nya distributionsformer för upphovsrättsligt skyddade verk. Slutligen bör man förbjuda privat innehav av olovlig avkodningsutrustning för att komma till rätta med den skadliga piratverksamheten.²⁴⁰ I det manifesta av ideologin talar man således både om vikten av bredd i kulturutbytet och om att kringskära friheten för detta utbyte med motiveringen att det leder till nya distributionsformer.

En annan motsägelsefullhet gentemot det ovan sagda om vikten av bredd och mångfald i kulturlivet är KLYS hållning till vad som händer när utnyttjandet av verk med stöd i vissa inskränkningar krockar med DRM-teknologin. Bibliotek/arkiv och funktionshindre ska exempelvis kunna utnyttja verk trots tekniska skyddsåtgärder. KLYS tycker emellertid inte, precis som utredarna, att domstol ska kunna förelägga upphovsmän vid vite – i *on demand-situationer* – att möjliggöra användning av verket trots hindrande DRM-skydd. Inte heller ska det vara möjligt, även här är KLYS eniga med utredarna, med vitesföreläggande då tekniska skyddsåtgärder förhindrar privat bruk. Denna sista viljeyttring motiveras inte på något vis. Här skymtar vi något outtalat, en lakun.

KLYS oro för DRM-teknologins påverkan på bredden och mångfalden av kulturutbudet ger ett mycket motsägelsefullt intryck. Ena stunden vill man undvika inlåsnings effekter, i den andra vill man skapa dem på en mängd olika sätt. I det sista fallet motsätter man sig även att domstolsväsendet med vite ska kunna förmå uphovsmännen att följa lagen när den har som

²³⁹ Ibid. 7.4 Lawrence Lessig påpekar att DRM är ett av de stora hoten mot den kulturella allmänningen, eftersom dessa tekniska anordningar är privat ägda och utvecklade och inte offentliga, samt ofta går längre än vad lagen föreskriver när det gäller inlåsnings av uphovsrättsligt skyddade verk. (Lessig, Lawrence **Code and other laws of cyberspace** New York: Basic Books 1999 s.126, 135)

²⁴⁰ Ibid. 10.2

syfte att motverka just inlåsnings effekter och hävda allmänhetens intressen. KLYS rädsla för inlåsnings effekter ovan fungerar som vi ser det enbart som en retorisk fint för att i sammanhanget försvara den generella kassettersättningens principer.

På ett djupare plan talar det om för oss att KLYS är medvetna om den existerande kritiken mot en stärkt upphovsrätts- och rättighetskontroll med DRM som ett hot mot utvecklingen och välbefinnandet i samhällets kulturella sfär. Genom att de använder kritiken som retorisk fint medger de samtidigt att det ligger något i den – eller åtminstone att kritiken är allmänt förekommande och rimlig. Men för KLYS väger upphovsmännens rättigheter tyngre ideologiskt än att avvärja hoten mot en väl fungerande kulturell kommunikation i samhället.

Namnangivelsesrätten

Ytterligare en punkt där KLYS kräver en förstärkning av upphovsmännens rättigheter rör namn- och källangivelser. De hävdar att det visas allt mindre respekt för de ideella rättigheterna vid nyttjande av verk i den digitala miljön och anser det vara en mycket viktig fråga.²⁴¹ Man vänder sig mot departementsskrivelsens förslag att bibehålla den tidigare svenska uppfattningen att namn anges ”i den omfattning och på det sätt god sed kräver”, och förespråkar InfoSoc-direktivets skrivelse att en upphovsmans namn måste anges försåvitt det ”inte visar sig vara omöjligt.”²⁴² KLYS anser till skillnad från promemorians författare att direktivets skrivelse är en skärpning av namnangivelsesrätten. För oss framstår det som lika möjligt att påstå att svensk lagstiftning är hårdare än direktivet, då den även föreskriver hur och i vilken omfattning namnet ska nämnas. God sed kan innebära större exponering av upphovsmännens namn i vissa fall.

Varför är då KLYS emot svensk lagstiftning och för direktivet? En ledtråd kan följande formulering i departementsskrivelsen om ’god sed’ ge: ”Bestämmelsen har en dubbel innebörd, dels att sanktionera en rådande sedvänja, om den kan tas för god, dels att främja en sedvanebildning där någon god sedvänja beträffande angivande av namn ännu inte utvecklat sig. Det ankommer ytterst på domstol att bestämma vad som skall anses utgöra god sed på ett område.” Lite längre fram i utredningen konstaterar de att rådande svensk tolkning av vad som är god sed inom namngivningsrätten är sträng och inte torde leda till några praktiska skillnader jämfört med direktivet.²⁴³

Kan det vara så att KLYS hellre vill ha en explicit och tvingande regel, än denna skrivning där domstolen ytterst beslutar om vad god sed är? En god sed som grundar sig på sedvänjor och dess bildningar. För vad händer om sederna förändras i samhället så att gamla tolkningar av lagen kommer i strid med dem? Måste då inte domstolen ändra sin tillämpning av lagen? Med tanke på den nya populariserade kulturproduktionen byggd på ’rip, mix, burn’ som nu utvecklas på Internet finns möjligheten att tolkningen av ’god sed’ kan ändras även i domstolarna. KLYS inställning blir i sammanhanget att denna nya kultur, med grund i ny informationsteknologi, kan och bör kontrolleras samt stöpas om med hjälp av lagen. I det latent av organisationens ideologi utkristalliseras uppfattningen att kultur är något som utövas av namngivna och erkända individer, genier, och inte ett kollektivt flöde och utbyte. Icke-professionella kulturproducenter har inget att hämta hos dem.

²⁴¹ Curman och Forslund 2003 7.2

²⁴² Ibid. 7.2

²⁴³ DS 2003:35 citatet på s.113

5.2.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

I inledningen till sitt remissvar påtalar KLYS hur nöjda de är med att skyddet av kreativ verksamhet nämns redan på sidan ett i departementsskrivelsen. Påståendet visar sig vid närmare påsyn vara förrädiskt. KLYS har valt att bortse från den direkt påföljande meningen i departementsskrivelsen: ”Samtidigt skall balansen mot viktiga allmänna intressen av att få nyttja verk tillgodoses och anpassas till den digitala utvecklingen.”²⁴⁴ KLYS mörkar alltså det andra ben, offentlighetens intresse, som upphovsrätten sägs stå på. Faktum är att det går att spåra en rädsla hos KLYS för att tankar kring vårt demokratiska behov av information ska sprida sig till att omfatta de verk som de anser vara kultur. Det vill säga att idéer om fri tillgång till information som en allmän rättighet även ska börja gälla på det kulturella området; att allmänheten behöver få rätt till konstnärliga verk ”rätt och slätt” precis som de behöver tillgång till information ”rätt och slätt”.²⁴⁵

Gränsen mot allmänningen - inskränkningarna

Var gränsen ska gå mellan ensamrättigheter och inskränkningar är, för att tala med Deborah Halbert, en mycket politisk fråga som rör relationen mellan privat och allmänt, och den väcker även frågor – aktualiserade av Boyle och Lange i kapitlet om public domain - om kulturellt material, som i en viss situation omfattas av en inskränkning, ska ses som privatägt material eller som något allmänt ägt.

KLYS syn på ersättningar för användande av upphovsrättsskyddat material är i detta sammanhang talande. Det är en självklarhet för KLYS att de ersättningar som ges till upphovsmännen, bland annat genom kassettersättningen som är en statlig reglering med delvis samma syften som en avtalslicens, i samband med inskränkningar i deras ensamrättigheter (i allmänhetens intresse), ses som upphovsmannens utövande av sina ensamrättigheter och inte som allmänhetens utövande av sina rättigheter. Det senare skulle i sin tur kunna leda till att ersättningen ses som ett motsägelsefullt fenomen där frågan är varför upphovsmannen överhuvudtaget ska ha någon ersättning från det allmänna.²⁴⁶ KLYS undviker en sådan frågeställning och vill i enlighet med sitt resonemang att avtalslicensbestämmelserna lyfts bort från andra kapitlet i URL, som rör inskränkningarna i upphovsmännens ensamrättigheter, till ett eget separat kapitel. Organisationens offensiva betoning av det inte är det offentliga som ser om sina intressen i fallet med ersättningarna (inte ens den statliga kassettersättningen) utan snarare de privata upphovsmännen, framstår som ett försök att utöka de privata rättigheterna på det allmännas (och statens) bekostnad – eller åtminstone som ett försök att bevara ett status quo på området som upplevs som hotat. I det latenta av KLYS ideologi framträder en nedvärderande hållning gentemot allmänhetens rättigheter och mot idén om kulturen som en social skapelse.

KLYS ställningstagande för de privata ensamrättigheterna visas framför allt i att en stor del av remissvaret handlar om dessa inskränkningar. Genomgående vill de ha så små inskränkningar som möjligt. Därför stöder de följdriktigt InfoSoc-direktivets trestegsregel i artikel 5.5²⁴⁷ Den lyder: ”De undantag och inskränkningar som föreskrivs i punkterna 1, 2, 3 och 4 får endast tillämpas i vissa särskilda fall som inte strider mot det normala utnyttjandet av verket eller

²⁴⁴ Curman och Forslund 2003 Inledningen

²⁴⁵ Ibid 6.2 Se även analys i kapitlet om KLYS kultursyn.

²⁴⁶ Ibid. 8. KLYS argument att det är kommersiella aktörer, vilkas inkomster indirekt kommer från exploatering av upphovsrättsligt skyddade verk, som betalar kassettersättningen och inte allmänheten – kan lätt ses som en chimär (Ibid. 2003 7.4). Dessa kommersiella aktörer bakar enligt oss in kostnaderna för kassettersättningen i priset ut mot konsumenten, som är den som i slutändan får betala kassettersättningen.

²⁴⁷ Ibid. 7, 7.1

annat alster och inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen.”²⁴⁸ I KLYS tolkning blir detta att: ”Inskränkningarna i upphovsrätten har stor betydelse för upphovsmannen och den utövande konstnären och bör användas restriktivt. Om de ändå anses nödvändiga av praktiska skäl bör lagstiftaren välja de minst ingripande åtgärderna. Inskränkningarna skall vara begränsade och noggrant preciserade.”²⁴⁹ KLYS betonar här starkt upphovsmannens ekonomiska intressen. Inget nämns om demokratins behov av kultur och information.

Därefter tillämpar KLYS detta allmänna ställningstagande på en mängd olika lagändringsförslag som berör inskränkningar i departementskrivelsen. Det gäller, för att ta några exempel ur högen, fria offentliga framföranden (§21 i URL), återgivning av konstverk i kritiska och vetenskapliga framställningar och återgivning av konstverk och byggnader på allmän plats.²⁵⁰ Fokus ligger hela tiden på att begränsa eller helt avfärda inskränkningarna som på ett djupare plan berör det kritiska samtalets förutsättningar i samhället, det offentliga rummets karaktär och medborgares förutsättningar till inhämtande av information och kultur för att kunna bilda sig åsikter och kunskap. Vi riktar in vår undersökning på den inskränkning som omfattar kopiering av upphovsrättsskyddat material, med ett speciellt fokus på de inskränkningar som rör bibliotek och arkiv.

KLYS stödjer att inskränkningen för kopiering, framställningen av exemplar, stramas åt genom att begreppet ’enskilt bruk’ ersätts med ’privat bruk’. De menar att ändringen främst har bäring på kopiering inom förvärvsverksamhet. Eventuella konsekvenser för utbytet av idéer mellan människor problematiseras inte av KLYS. Istället vill de fånga upp den kopiering som inte längre kan ske med en avtalslicensordning. ”Avtalslicensen är helt nödvändig om inte den förstärkta upphovsrätten skall bli ett slag i luften genom att rättigheterna inte kan tas tillvara utan kommer att drabbas av en rad upphovsrättsintrång.”²⁵¹ KLYS erkänner här att det finns ett så starkt behov av att kopiera i enlighet med en bestämmelse om enskilt bruk, att om inte möjligheten att betala för det tillgodoses, kommer det att leda till piratkopiering under den nya ordningen med privat bruk. Ändå väger upphovsmännens ekonomiska intressen mer. Allmänhetens behov och intressen får stå tillbaka. Organisationen hävdar vidare att inte ska vara möjligt, annat än i undantagsfall, att kopiera hela böcker.²⁵² Med andra ord vill KLYS dels att kretsen man får dela information med i form av kopior av material blir mindre, dels att den del av ett verk som man får kopiera ska minska i omfattning.

Konflikten mellan allmänhetens och de individuella upphovsmännens rättigheterna ställs på många vis på sin spets politiskt när det handlar om bibliotekens och arkivens rätt att använda sig av inskränkningar i upphovsmännens ekonomiska ensamrättigheter. KLYS är mycket kritiska eftersom de tycker att utredningens förslag ger för mycket fördelar till biblioteken och arkiven.²⁵³ Departementskrivelsen föreslår att begränsningen av inskränkningen kring kopieringen på biblioteken, vilken endast möjliggör reprografiskt förfarande, tas bort. ”Sådan exemplarframställning får därmed fortsättningsvis ske med valfri teknik.” Dessutom vill

²⁴⁸ **EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället** [InfoSoc-direktivet] Europeiska gemenskapernas officiella tidning Bryssel 2001 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:167:0010:0019:SV:PDF> (2007-08-15) s.8

²⁴⁹ Curman och Forslund 2003 7.1

²⁵⁰ Ibid. 7.13, 7.15, 7.16

²⁵¹ Ibid. 7.4; se också 7.5 – 7.9

²⁵² Ibid. 7.4

²⁵³ Ibid. 7.9

utredarna lägga till ett nytt andra stycke som reglerar att arkiv och bibliotek i analog form får sprida exemplar de har rätt att framställa för att tillgodose lånesökandes behov.²⁵⁴

Redan 2001 yrkade KLYS enligt egen utsago på att 16 §, som reglerar detta område, ”bör bibehållas intakt” och inte utvidgas. Den i departementsskrivelsen föreslagna inskränkningen ansågs redan då vara för vid. Departementets utredning har enligt dem främst avsett att skapa en möjlighet för bibliotek att göra utskrifter från Internet för utlämnande till lånesökande. Men KLYS menar att förslaget kan komma att tolkas som om ”det skulle vara möjligt för bibliotek och arkiv att med stöd av 16 § 2 st till lånesökande fritt sprida musikverk och audiovisuella verk i analog form”.²⁵⁵ Det går alltså bra att sprida reprografiskt material, men inte ljudkassetter och videokassetter med kopierat och upphovsskyddat material enligt KLYS. Varför en kassett med delar av ett musikalbum eller film, eller en enstaka låt inte ska vara möjlig att sprida på ett bibliotek förklarar inte KLYS.

KLYS har tidigare betonat att alla upphovsmän ska ha lika villkor och samma rättigheter. Det gäller emellertid inte i detta fall. Deras åsikt att paragraf 16 ska hållas intakt och inte utvidgas kan tolkas som ett pliktskyldigt stöd till bibliotekens rätt till reprografisk kopiering eller exemplarframställning. Ett stöd som egentligen inte är ett stöd utan en kapitulering inför en stark tradition och sedvänja som ger biblioteken rätt att administrera denna allmänna rättighet till information och kultur, och som ligger till grund för departementets förslag att utvidga paragrafens omfattning. I det latent av ideologin framstår det som att KLYS egentligen inte vill att biblioteken ska ha denna rätt att reprografiskt framställa exemplar i form av kopior överhuvudtaget, men att det i dagsläget inte är möjligt att ställa ett sådant krav. Önskan om gemensamma regler för alla upphovsmän är mindre viktig än att förhindra att vissa grupper av upphovsmän, vilka inte tidigare har berörts av inskränkningen, riskerar att inkluderas av den.

KLYS reagerar starkt på bibliotekens rätt enligt förslaget att skicka enskilda artiklar med mera med e-post till andra bibliotek, för utlämnande i analog form till lånesökande. ”KLYS och COPYSWEDE anser att förslaget inkräktar oskäligt på upphovsmannens legitima intressen att råda över spridningen av sitt verk.”²⁵⁶ Begränsningen av inskränkningen slår fast att artiklar inte får skickas med e-post till så många bibliotek att det kan anses som överföring till allmänheten. KLYS hävdar att detta sker redan på biblioteksplanet i och med att det allmänna biblioteksväsendet omfattar över 1500 biblioteksenheter och att det här handlar om en totalinskränkning av upphovsmannens spridningsrätt. Enligt dem ger utredningen ”utrymme för en mycket ingripande kopiering och spridning” och får till resultat att servicen står till förfogande för ”landets årligen 70 miljoner besökare”.²⁵⁷

I KLYS ideologi framträder allmänheten i detta avseende som 70 miljoner för upphovsmännen hotfulla individer som vill sko sig på upphovsmännens arbete snarare än intressera sig för deras verk. Bibliotekens service sägs pågå inom en form av ”ersättningsfri privatkopieringssfär”.²⁵⁸ Det är betecknande att organisationen ser på bibliotekens

²⁵⁴ DS 2003:35 s.184f

²⁵⁵ Curman och Forslund 2003 7.9

²⁵⁶ Ibid. 7.9.

²⁵⁷ Ibid. 7.9. Utredningens författare har en annorlunda uppfattning och uttrycker sig mindre drastiskt: ”Bestämmelsen om kopiering till lånesökande utgör vidare stöd för att ett bibliotek från ett annat bibliotek kan beställa kopior av enskilda artiklar /.../ för att lämna ut det till en lånesökande. /---/ Vore det tillåtet att framställa digitala kopior skulle det även – så länge det inte blir frågan om en överföring till allmänheten – bli möjligt att skicka materialet t. ex. med e-post mellan biblioteken. Detta skulle underlätta hanteringen avsevärt.” (DS 2003:35 s.188.)

²⁵⁸ Curman och Forslund 2003 7.9

verksamhet som en privatkopieringssfär trots att bibliotek är allmänt finansierade, icke-kommersiella till sin natur, och har till uppgift att tjäna allmänheten inom ett geografiskt område eller en viss sektor av samhället. KLYS verkar dessutom mena att det råder risk för att ett bibliotek ska sprida en artikel till 1500 andra bibliotek utan att ha fått förfrågningar från dem. I det latent av KLYS ideologi cirkulerar en stor misstänksamhet mot offentliga institutioner, vars allmänna karaktär helt osynliggörs, och allmänhetens medborgare. I de mest outtalade delarna av det latent i ideologin kan man ana en uppfattning om medborgarna som potentiella tjuvar vilka hotar den enskilde upphovsmannens egendom. KLYS verkar inte värdera bibliotekens demokratiska roll i samhället, utan betonar enbart att framställningen och spridningen av verksexemplar sker systematiskt och i yrkesverksamhet hos dem, samt att upphovsmannens rättigheter bör gå före en omständighet ”som inte alls har bäring på upphovsmannens möjlighet att leva på användningen av hans verk, d v s den privilegierade (sic) verksamhetens icke-kommersiella karaktär”.²⁵⁹

Reglering av allmännings Internet

Departementets utredare menar att de begränsningar av inskränkningarna som föreslås när det gäller kopiering för privat bruk är tillräckliga för att tillsammans med en oförändrad kassettersättning tillgodose en rimlig ersättning till upphovsmännen. Däremot anser de att kopieringen av verk som enbart publicerats på Internet inte ska omfattas av kassettersättningen, det vill säga att kassettersättningen inte görs tillämplig på alla verk som överförs till allmänheten, eftersom det inte är vanligt att verk enbart publiceras där.²⁶⁰ KLYS delar inte utredningens uppfattning. Möjligheterna till kopiering för enskilt bruk minskas förvisso genom förändringarna av lagen, ”men givetvis återstår det ett stort material, kanske främst på Internet som dagligen och stundligen kommer att kopieras”.²⁶¹ KLYS vill ha en utvidgad ersättning med tanke på nya distributionsformer som Internet eftersom de tror att den kopiering som faller utanför kassettersättningen enligt förslaget kan vara betydande.²⁶²

När det gäller förslaget till ny avtalslicens för kopiering genom reprografiskt förfarande inom de myndigheter och företag som inte längre ska få kopiera för enskilt bruk, tycker KLYS att det är bra med en ny licens, men anser att licensen även ska omfatta digital kopiering av digitala förlagor och de digitala resultaten av kopieringen. Detta eftersom denna form av kopiering kommer att fortsätta inom förvärvsverksamheter fast den inte är tillåten inom ramen för privat bruk.²⁶³ Utredning vill dock vänta med denna åtgärd eftersom det inte går att överblicka konsekvenserna av ett sådant beslut. Istället föreslår de en utvärdering om det framkommer behov därav.²⁶⁴ KLYS vill omedelbart belägga användandet av i första hand Internet med avgifter för myndigheter och företag. Som vi ser det är detta ett steg mot att göra den relativa allmännings Internet till marknadsplatsen Internet, där allt fler handlingar blir till ekonomiska transaktioner eller beläggs med ekonomiska tullar.

Synsättet går igen när olika ersättningssystem för- och nackdelar diskuteras av KLYS. Angående utredningens val av individuell rättighetsförvaltning som den rätta lösningen påpekar KLYS att om det visar sig att den inte kan skydda upphovsmännen mot kopiering på Internet – det vill säga om DRM-teknologin inte fungerar tillfredställande – så aktualiserar det frågan om nätverksoperatörernas eventuella skyldighet att betala ersättning till

²⁵⁹ Ibid. 7.9

²⁶⁰ DS 2003:35 s.157, 159

²⁶¹ Curman och Forslund 2003 7.5

²⁶² Ibid. 7.5

²⁶³ Ibid. 8.2

²⁶⁴ DS 2003:35 s.282

rättighetsägarna ”baserad på uppskattningar av de summor konsumenterna faktiskt betalar för att kunna ladda hem upphovsrättsligt skyddade verk”.²⁶⁵ Dessa exempel, tillsammans med förordandet av DRM-teknologin,²⁶⁶ visar att KLYS i det latent av ideologin vill att tillgängligheten till Internet regleras och kommersialiseras för allmänheten, om än indirekt via prispåslag från mellanhänder.

5.3 Creative Commons Sverige

Mathias Klang, projektledare för CC i Sverige, betonar på många olika vis i texterna att CC inte utgör en kritik mot det upphovsrättsliga system som möjliggör för den som skapar något att bli ägare av alla rättigheterna till det skapade. Ett system som tvingar andra som vill använda sig av det skapade att be om tillstånd från upphovsmannen.

CC är inte en kritik mot detta system. Det finns de som argumenterar att upphovsrätten är fel eftersom ägande av gemensamma kulturella yttranden förhindrar allmänheten från att använda sig av kulturen på ett fritt sätt. Andra argumenterar att kopiering av andras upphovsrättskyddade material kan legitimeras genom att deras ägare berikar företaget medan den gör samhällets kultur fattigare. Dessa ståndpunkter finner inte stöd inom CC.²⁶⁷

Detta uttalande berör alla våra teman, samtidigt är det både vagt och kategoriskt på en och samma gång. CC förefaller tycka att upphovsrätten är legitim, trots att de kritiska påståenden som framförs i citatet många gånger, vilket vi snart kommer att se, tycks stämma in på organisationens egen uppfattning. CC förklarar sin ståndpunkt med att deras licensavtal inte är en kritik mot det upphovsrättsliga systemet i sig självt; det vill säga att de inte principiellt vänder sig mot fenomenet upphovsrätt, däremot mot hur detta system fungerar i praktiken. Mattias Klang skriver:

Tvärtom (sic) CC bygger på en fungerande upphovsrätt. Genom att erhålla upphovsrätt på en skapelse kan skapare gå vidare till CC och välja att dela med sig av det som skapats. På ett enkelt sätt ger CC upphovsmannen friheten att sätta ihop regler för hur hans eller hennes verk ska få användas av andra.²⁶⁸

Genom dessa formuleringar skapas emellertid nya motsägelser. I det följande kommer vi att skärskåda dessa närmare.

5.3.1 Ekonomi

Kulturproduktionen

I artikeln ”Creative Commons: allmänningen som svar på kulturens terra nullius” i tidskriften **Infotrend** hävdar Klang att det fanns en stark legitimitet i upphovsrättssystemet förr, när antalet kulturproducenter var relativt få och kulturkonsumenterna var många: ”Att producera kultur är en kostsam process som gynnar landet och mänskligheten, och därför belönas den som utför arbetet.” Den tekniska verkligheten har nu förändrat detta. ”Verktyg för att skapa och sprida konstnärliga verk har genom datorisering i många fall blivit billigare, enklare och mer tillgängliga för fler människor. I många människors datorer finns tecken på konstnärligt

²⁶⁵ Curman och Forslund 2003 7.4

²⁶⁶ Ibid. 10.2

²⁶⁷ Klang, Mathias ”Creative Commons Sverige – för offentlig sektor?” i **24timmarsbloggen** 2005 (2005a) http://24timmarsbloggen.se/arkiv/2005/04/gastbloggare_cr.php (2007-02-02). ’Den’ i näst sista meningen av citatet syftar på ’upphovsrätten’ i citatets första mening.

²⁶⁸ Ibid. (2007-08-29)

skapande. Balansen mellan kulturproducenter och kulturkonsumenter har rubbats och börjar suddas ut.”²⁶⁹ Detta är ett försanthållande som står att finna i det manifesta av CC:s ideologi.

Denna utveckling är något som Klang stödjer, men det ändrar inte stödet till upphovsrätten som system. Däremot ligger utvecklingen till grund för hans förslag att använda CC och deras licenser eftersom dessa har potential att anpassa upphovsrätten till de nya tiderna. Klang menar att CC:s licenser gör det enklare för människor i egenskap av kulturproducenter att dela med sig av sina skapelser eller av egna bearbetningar av andras skapelser. CC underlättar utvecklingen mot att allt fler blir kulturproducenter genom att hjälpa upphovsmannen att avtala bort vissa ekonomiska rättigheter som ingår i upphovsrätten. CC-licenserna lämnar alltid framställande av exemplar och spridande av exemplar helt fritt med namngivande av upphovsmannen som enda ständigt återkommande krav. Beroende på valda licenser kan sedan bearbetningar och kommersiell verksamhet kring verket tillåtas eller inte. Fyra av sex licenser tillåter bearbetningar, tre av sex licenser förbjuder icke-kommersiell verksamhet. Ytterligare en licens tillåter bearbetningar på villkor att det bearbetade verket sprids på samma villkor som originalet, efter den så kallade copyleft-principen – vilket i praktiken sätter rätt hårda ramar för eventuell kommersiellt användande av resursen. CC:s licenser löper längs linjerna: *mer öppet för bearbetningar – mer slutet för bearbetningar* och *icke-kommersiellt – kommersiellt*. Med en lätt övervikt för bearbetningar och det icke-kommersiella.

CC:s mål är att människan blir ”en tydligare del i en skapande process tillsammans med andra. Istället för att begränsas till att vara kulturkonsumenten blir individen kulturproducenten.”²⁷⁰ En liknande beskrivning av målsättningen hittar vi i en annan artikel av Klang: ”CC har som mål att skapa ett system där kreativa människor kan dela med sig av sitt material, underlätta att man hittar andras kreativa skapelser och använder dem med respekt för upphovsmannens vilja.”²⁷¹

CC:s licenser gör det således främst lättare att hitta material som man lagligen får använda sig av på tydliga uttryckta villkor. Möjligen är det detta som CC menar stimulerar skapande. Allmänheten får chansen att använda sig av andras verk i sitt eget skapande, utan osäkerhet om vad de får göra och utan att det kostar en massa pengar. Ju mer material som görs tillgängligt i det kulturella samtalet eller som material för någons skapande desto bättre villkor för det breda skapandet. Detta antyder att allmänheten innan tillkomsten av CC i större utsträckning begränsades till att vara konsumenter genom upphovsrätten. Den oundvikliga slutsatsen blir då att upphovsrätten tidigare var ett hinder för fri användning av kultur, vilket har påverkat kulturproduktionen negativt.

Ett annat exempel på detta resonemang finns i artikeln ”Creative Commons meets open access”, publicerad på Svenskt Resurscentrum för vetenskaplig kommunikation (ScieCom) hemsida, i vilken Klang beskriver hur upphovsrätten har använts för att försvara olika bokförlags affärsmodeller. Detta försvar av rättighetshavarna har enligt Klang haft ett negativt inflytande på vetenskaplig undervisning, utveckling och den allmänna tillgången till vetenskapliga data.²⁷²

²⁶⁹ Klang, Mathias ”Creative Commons: allmänningen som svar på kulturens terra nullius” i **Infotrend** Vol.61 nr.1 2006 http://www.sfis.nu/Portals/images/default/infotrend/infotrend2_06/creative_commons.pdf (2007-08-31)

²⁷⁰ Klang, Mathias ”Creative Commons & kulturproduktionens renässans” i **VägVal Vänster** 2005 (2005b) <http://www.vagvalvanster.se/arkiv.asp?id=714> (2007-08-09)

²⁷¹ Klang 2005a

²⁷² Klang, Mathias ”Creative Commons meets open access” **ScieCom Info** http://sciecom.lub.lu.se/sciecominfo/artiklar/klang_05_01.shtml 2005 (2005c) (2007-02-02)

Klang verkar här ge upphovsrättskritikerna i det inledande citatet rätt. Upphovsrätten hindrar den fria användningen av kulturen genom att berika företag vars vinstmotiv lägger hinder i vägen för den kulturella och vetenskapliga produktionen. I den nya affärsmodell som Klang ser CC som en del av ska skapandet eller produktionen alltså populariseras och spridas. Men han säger ingenting om hur försörjningen ska genereras och fördelas i ett alternativt system med en fungerande upphovsrätt. I det latent av ideologin framstår det som att CC inte syftar till att försörja kulturskaparna, trots att man betonar att detta licenssystem byggt på frivillighet effektiviserar kulturproduktionen i samhället. Istället verkar CC främst rikta sig mot deltagarna i den populariserade kulturproduktionen. Den brist på verkligt alternativ som framträder i det latent av ideologin innebär att de fortfarande omfamnar den traditionella upphovsrätten, vilken är den som ska försörja de kulturproducenter som har möjlighet att bli försörjda på sitt skapande. En upphovsrätt som de i det manifesta av ideologin riktat så mycket kritik mot. Ideologin ger ett motsägelsefullt intryck.

Ägande

Mathias Klang betonar i artikeln på **VägValVänster** att CC inte handlar om att utmana egendomsbegreppet eller om försök att kopiera någon annans egendom, utan att det ”handlar om att visa att egendom som norm inte står i kontrast till viljan att dela med sig av det som skapas”.²⁷³ Detta är ett motsägelsefullt försanthållande. Rätten att exkludera människor ifrån det ägda anses vara ett av de viktigaste karaktärsdragen för privat ägande.²⁷⁴ Upphovsrätten som system står enligt oss i konflikt med att dela med sig genom att ensamrättigheterna aktiveras automatiskt och att systemet uppmuntrar till att värdera dem högt. Under upphovsrätten är normen att exkludera andra från ’sina’ verk, och undantaget är att dela med sig av dem, vilket dessutom bara är möjligt när det gäller de materiella rättigheterna. Och CC hotar som sagt inte upphovsrätten som system och norm. Vidare är det osannolikt att vare sig Disney eller Bonniers i dagens digitala tidsålder kommer att börja publicera sina bästsäljare under CC-licenser.

Vi menar att organisationens licenser främst ger möjlighet åt alla som inte vill äga alla ensamrättigheterna att slippa det; det vill säga att upphovsrätten mildras på frivillig basis, och att de stora rättighetshavarna väljer bort CC som ett alternativ – förutom när det gäller marknadsföring som genererar inkomster på annat håll. Det är snarare kulturproducenterna i efterfrågekurvans långa svans, än i dess huvud,²⁷⁵ som kan lockas till att använda CC-licenser i det generella intellektets era där inhängningar och privatiseringar av kultur och kommunikation expanderar.

Enligt Klang och CC går det alltså att både ha kakan och att äta den. En fungerande upphovsrätt är den som garanterar privat ägande eller kontroll av individens skapande, men som samtidigt gör det formellt enkelt att välja bort rättigheter med hjälp av CC:s licensavtal. Den med makt att bestämma kan alltså enkelt och tydligt avsäga sig en stor del av denna makt enligt CC. Mathias Klang påpekar att det finns 50 miljoner CC-licensierade resurser online. ”Creative Commons visar att om man bygger på den befintliga upphovsrätten och underlättar för användare så finns det en stor vilja att dela med sig av sitt skapande.”²⁷⁶ Detta minskar i

²⁷³ Klang 2005b

²⁷⁴ Rose, Carol M. 1994 s.105

²⁷⁵ Anderson, Chris **Long tail: varför framtidens ekonomi handlar om att sälja mindre av mer** Stockholm: Bonnier fakta 2007 s. 96-97. Andersson skriver: ”I kurvans huvud försvarar filmstudior, stora skivbolag och förlag sin upphovsrätt intensivt. I mitten /.../ är det en gråzon. Längre ned på svansen, i den icke-kommersiella zonen, väljer ett allt större antal innehållsskapare att uttryckligen avsäga sig delar av upphovsrätten.”

²⁷⁶ Klang 2005b

sig inte motsägelsen enligt oss. Bara för att möjligheten att förhandla bort delar av det privata ägandet finns och att många individer gör det, innebär det inte att så kommer att ske med nödvändighet eller att det kommer sprida sig till aktörer med starka ekonomiska intressen i försäljningen av kulturella varor. Ägandet står fortfarande i huvudsak i motsättning till viljan att dela med sig. I CC:s ideologi undviks formulerandet eller diskuterandet av en sådan invändning.

I artikeln ”Creative Commons: allmänningen som svar på kulturens *terra nullius*” levererar Klang ytterligare, och starkare, kritik av upphovsrätten och dess relation till ägandet.²⁷⁷ Han redogör här för idén om *terra nullius*. ”Terra Nullius var det öde landet – det var ett vakuum som envar hade rätt att fylla – utan behov av moralisk legitimitet.” Begreppet betyder ordagrant ’ingens land’ eller ’ingen mans land’, och går enligt honom tillbaka till antiken då romarna expanderade genom obebodd mark – vilken genom idén om *terra nullius* ansågs vara ett slags tomrum som vem som helst hade rätt att fylla efter egen önskan och förmåga. Under tiden för upptäcktsresorna under 15- och 1600-talen underlättade begreppet det för kolonistörerna att hävda rätten till de nya områdena. Idén fick sedan ytterligare tyngd i och med att filosofen John Lock utvecklade principen till att omfatta all mark som inte brukades eller användes; att låta mark vara okultiverad och outnyttjad ansågs som ett slöseri med resurser.²⁷⁸ Obrukad mark kunde därför exproprieras av den som så ville.

Klang menar att vi numera har förstått de skador som koloniseringen av världen har medfört, och att vi nu också inser att även obrukad mark och natur kan ha ett eget, självständigt värde. Klang värderar dessa insikter positivt. Likväl, säger Klang, har inte idén om *terra nullius* försvunnit. På kulturens område är den till och med en grundförutsättning, och den rådande och mest framträdande uppfattningen är att det som inte utnyttjas ekonomiskt är slöseri och misshushållning. Dagens upphovsrätt associeras av Klang till kolonialisering och enclosure-rörelse, erövring av *terra nullius* och exploatering. Han ifrågasätter även detta tillskansandes moraliska legitimitet.²⁷⁹ I det latent av CC:s ideologi skymtar vi här uppfattningen att upphovsrättens existens pressar fram ett ökat behov hos de olika kulturproducenterna att skydda sina verk och sina ensamrätter, vilket sker på bekostnad av det allmännas intresse och tillväxten av det gemensamma kulturella arv som inte omfattas av upphovsrätten.

I en annan artikel argumenterar Klang att konstnärligt skapande alltid bygger på interaktion och kommunikation, det vill säga att kulturella verk skapas av och i symbios med sin samtid.²⁸⁰ Om ett sådant synsätt ses som korrekt och relateras till den expansion av de privata ensamrättigheterna som upphovsrätten antyds leda till blir det svårt att förstå varför dagens upphovsrättssystem överhuvudtaget ska accepteras. Finns det inte en motsättning i att privat äga verk som kommer ur denna sociala interaktion och kommunikation; ett privat ägande som dessutom hotar det allmännas existens? Som vi ser det levererar Klang i dessa två artiklar en grundläggande kritik mot den traditionella upphovsrätten, men han undgår inte att träffas av den själv. CC upplöser inte motsättningen mellan att äga och att dela med sig, utan mildrar den endast. Motsättningen, och den spänning som den ger upphov till, mellan CC:s uppfattning att upphovsrätten som system ska finnas kvar, samtidigt som man ger exempel på den skada som den förut har ställt till med, fortlever oavbrutet i det latent av CC:s ideologi.

²⁷⁷ Klang 2006

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Klang 2005b

5.3.2 Kultur

Den gemensamma kulturen

Argumenten från det inledande citatet berör även kulturområdet på flera sätt. Och även på det kulturella området framträder en motsägelse i Klangs resonemang. I artikeln i **Infotrend** använder sig Klang av ett historiskt exempel för att diskutera det privata ägandet av en kultur som är social till sin karaktär. När serietecknaren Charlie Christensen ville kommentera samtiden ”tog han en ikon från vår gemensamma referensram och bearbetade den till Arne Anka. Detta var i linje med Disney’s egen metod av att tolka tidigare ikoner för att skapa något nygammalt”, Disney reagerade snabbt och stämde för upphovsrättsintrång. Mathias Klang konstaterar att Disneys agerande visar på det upphovsrättsliga systemets brister:

Genom att ta det som tillhör ingen, kan man skapa privat egendom och därigenom förminska det stora området av gemensam kultur, samt förhindra andra från att göra detsamma. På detta sätt stjälper upphovsrätten tillkomsten av nyskapande kulturella yttringar.²⁸¹

Klang kritiserar även att upphovsrättens fördelning av ensamrättigheter byggs på *terra nullius-principen*. Han menar att kultur har ett värde fast den inte skyddas av en upphovsrätt som garanterar ekonomisk kontroll och skriver kritiskt: ”Genom att skapa ekonomiska incitament har vi visat att obrukad kultur saknar värde”.²⁸² Istället framstår alltså den gemensamma kulturhistorien som inte ägs av någon som värdefull för honom. Klang menar att kulturen bygger på social interaktion och kommunikation; i CC:s manifesta ideologi är kulturen framförallt en process. Han anser att det finns en stark myt som beskriver den konstnärligt skapande människan som en enstöring som inspireras eller värker fram sina skapelser. ”Genom skaparens lidande belönas samhället av nya kulturuttryck och som tack belönar samhället henne med ensamrätt till hennes skapelse.”²⁸³ Klang påpekar att denna myt naturligtvis - ett naturaliserande språkbruk från hans sida – har kritiserats eftersom ”inget nytt finns under solen”. Enligt Klang handlar allt skapande om att tolka sin omgivning.²⁸⁴

Om en konstnär skulle kunna skapa någonting helt nytt så skulle ingen uppfatta det som konst. Konstnärligt skapande som all kommunikation, kräver att sändare och mottagare av meddelanden delar vissa gemensamma grunder. Därför är konstnärligt skapande inte sprunget ur intet, utan handlar om en ständig process att tolka sin omgivning.²⁸⁵

Men trots grundläggande kritik av upphovsrättens konsekvenser i form av inlåsnings- och restriktioner som försvårar tillgängligheten och användandet av kultur, vilket är kulturens grundval, stöder Klang upphovsrätten som system och menar att det kan fungera, under förutsättning att de som vill förhandla bort delar av sina ensamrättigheter också gör det.

Denna motsägelse är central i CC:s ideologi och ett uttryck för deras mittenposition – *some rights reserved* är CC:s slogan, och upphovsrättens *all rights reserved* samt det nordamerikanska begreppet *Public Domain* beskrivs som extremer av Klang.²⁸⁶ Utifrån denna sin mittenposition menar han att det allmänna ska ses som kreativa allmänningar som alla får utnyttja och njuta av, men också visa respekt. ”Denna allmänning kan alla ta del av utan att det förminskar värdet för någon.”²⁸⁷ I det latenta av CC:s ideologi är denna respekt emellertid främst inriktad mot upphovsmannen som individ snarare än mot själva allmänningen. Och

²⁸¹ Klang 2006

²⁸² Ibid.

²⁸³ Klang 2005b

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Klang 2005c

²⁸⁷ Klang 2006

frågan är om dessa 'kreativa allmänningar' verkligen är allmänningar? Den centrala frågan är hur mycket och hur många privata rättigheter som en allmänning kan innehålla och ändå fortsätta att vara en allmänning. Ordet allmänning antyder kollektiva rättigheter och en kollektiv organisering, men utesluter inte kategoriskt förekomsten av privata rättigheter. Som vi ser det bygger CC på att det är den enskilde individen som sätter ramarna för vad som ska vara allmänt, medan vår förståelse av allmänningar snarare innebär att det är kollektiv som bestämmer vilka rättigheter som kan tänkas vara privata. Klang beskriver vidare Public Domain som en extrem skild från dessa 'kreativa allmänningar' när vi anser att det snarare är den som med ny blick skulle kunna ses som en allmänning under ägande och förvaltning av organiserade eller oorganiserade allmänheter i kombination. Å andra sidan ska det inte glömmas bort att Share Alike-licenserna skapar möjligheter att bygga upp kulturella allmänningar i högre grad än de andra licenserna.

Kulturproduktionens villkor och synen på upphovsmannen

Villkoren för kulturproduktionen har ändrats enligt Klang. En gång i tiden var producenterna få, och produktionen och distributionen dyr. Då var upphovsrätten legitim enligt honom. Datorisering och digitalisering har gjort det möjligt att skapa och sprida konstnärliga verk på billigare, enklare och mer tillgängliga vis, för allt fler människor. Gränserna, eller balansen som Klang kallar det, mellan kulturproducent och konsument har börjat suddas ut. Människor slutar att vara enbart passiva kulturkonsumenter och blir även producenter i givandet och tagandet i de digitala miljöerna.²⁸⁸ Idag kan de flesta producera kultur enligt Klang. I debattartikeln på Vägval Vänsters hemsida skriver han: "I situationer där man tidigare behövde specialistkunskaper och dyr utrustning för att skapa finns nu lösningar i de flesta datorer."²⁸⁹ Som vi tolkar honom hade få människor förr i tiden möjlighet, vilja och kunnande för att sysselsätta sig med kulturproduktion. Författaren eller upphovsmannen utförde då mer av en unik prestation. Underförstått i resonemanget är att det pågår en popularisering av kulturproduktionen. I termer av kulturbegrepp så är ett grundläggande försanthållande i CC:s ideologi att det estetiska kulturbegreppet mer och mer sätts på undantag och ersätts av en horisontell processinriktad skapelseprocess, som är mer social till sin karaktär, även när det gäller produktionen av kulturella verk. Det är också dessa populära flöden som står i fokus för organisationens uppmärksamhet. Klang rör sig med ett helt processinriktat, antropologiskt, kulturbegrepp.²⁹⁰ Det är oklart varför inte detta antropologiska kulturbegrepp var giltigt även för den tidigare kulturproduktionen då upphovsrätten och tankar om den unika skapelsen enligt Klang var legitima. Vår tolkning är alltså att han i det latent av ideologin anser att det kulturella skapandets allt socialare karaktär – i form av kommunikation – minskar det unika i skapelseprocessen av kulturella verk.

Traditionell upphovsrätt fungerar, som vi förstår Klang, dåligt när mängden lätt tillgängligt kulturellt material av icke-professionella upphovsmän ökar. Dessa icke-professionella upphovsmän bevakar och markerar inte sina verk på samma rigorösa vis som det fåtal, professionella upphovsmän och rättighetsinnehavare som fanns innan den digitala eran. Dessutom hindrar upphovsrätten snarare än möjliggör kulturella skapelseprocesser som i högre grad bygger på kommunikation och är alltmer sociala till sin karaktär.²⁹¹ I det latent av ideologin verkar Klang hävda att den kulturella produktionen har ökat så kraftigt att det inte längre är rimligt att skydda alla verk med totala ensamrättigheter. Frågan varför denna utveckling bara ska bejakas inom den populariserade kulturproduktionen, vilken blir den

²⁸⁸ Klang 2006; 2005b

²⁸⁹ Klang 2005b

²⁹⁰ Klang 2005b

²⁹¹ Klang 2006; 2005b

praktiska konsekvensen av att CC-licenserna är frivilliga till sin karaktär, tas inte upp till behandling. Inte heller frågan varför de på upphovsrätten byggda CC-licenserna skulle behövas i en populariserad produktion där deltagarna kanske inte alls bryr sig om att kräva sitt namns angivande och inte har några krav på att verkets karaktär inte får förändras?

Klang påpekar att upphovsrättens skydd är så omfattande att i princip allt vi ser omkring oss 'ägs' i någon form av någon annan. Han verkar mena att lagens syn på skapande gör att i princip allt vi ser "i vår konstruerade värld är ägt".²⁹² Klang hävdar att det är ett problem att upphovsrätten inte tar någon hänsyn till den skapande processen, att lagen förenklar denna process, och uteslutande skyddar produkten.²⁹³ Upphovsrätten och dess estetiska kulturbegrepp ligger för Klang på kollisionskurs med det kulturella. Upphovsrättslagens underförstådda syn på skapandet motiverar och stimulerar de privata ensamrättigheternas utbredning; i och med att individen hela tiden sätts i fokus blir även allt mer av det som individen producerar på ett kulturellt plan kopplat till privat ägande. När det idag produceras alltfler kulturella produkter av alltfler människor så blir också alltfler företeelser upphovsrättskyddade. Något som i sin tur inverkar negativt på det kulturella skapandet. "Behovet av att söka tillstånd försvårar, förlänger och fördröjer skapande av nya konstnärliga verk."²⁹⁴

Man kan tolka Klang som att upphovsrätten skulle bli mindre problematisk och hindrande om den såg på kulturskapandet som en process, vilket i sin tur bör betyda att han här menar att en upphovsrätt med större fokus på processerna skulle hägna in färre verk och låta en större del av kulturproduktionen vara allmänt tillgänglig.²⁹⁵ Men varför kräver då inte CC även en lagändring som exempelvis gör det nödvändigt att ansöka om upphovsrätt istället för att den aktiveras automatiskt? Om detta sägs inget av Klang. Inte heller problematiseras det faktum att CC inte bara valt att inte kritisera dagens med automatik aktiverade upphovsrätt som system, utan att de dessutom bygger sin existens på det.

Som vi ser det är denna kritik mot upphovsrätten utifrån ett antropologiskt kulturbegrepp av en fundamental karaktär. Ändå vill Creative Commons och Mathias Klang reformera en upphovsrätt som bygger på myten om den individuella upphovsmannen med hjälp av just individuella val snarare än kollektiva reformer – kollektiva reformer som skulle kunna utmana starka aktörer inom upphovsrätsindustrin och motverka den terra nullius-princip på kulturens område som CC tycker så illa om. Istället blir den individualitet, som de kritiserar när det gäller upphovsrättens syn på kulturellt skapande, lösningen på problemen. CC står trots sitt antropologiska kulturbegrepp på en liberal grund i och med frånvaron av verklig systemkritik och förordandet av individuella lösningar.

5.3.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

Creative Commons består av sex olika licenser som ger användare relativt fri tillgång till och rätt till viss användning av upphovsrättskyddat material på vissa villkor.²⁹⁶ Något förenklat ligger huvudfokus på att minska omfattningen av ensamrättigheterna. De ekonomiska

²⁹² Klang 2006

²⁹³ Ibid. 2006

²⁹⁴ Klang 2006

²⁹⁵ Detta givet att upphovsrätten tänks skydda kulturellt skapande genom att ge individuella upphovsmän ensamrättigheter snarare än att ge kollektiva upphovsmän detsamma (exempelvis etniska grupper, geografiska områdens invånare eller kollektivt administrerade digitala arkiv). Eller öppnar Klang upp för en upphovsrätt som har sin grund i ett allmänt och kollektivt ägande?

²⁹⁶ Creative Commons "Information om CC licenser" <http://www.creativecommons.se/licenser/> (2007-10-03)

ensamrättigheterna tas bort till sin största del – allmän rätt till framställande av exemplar och tillgängliggörande för allmänhet finns i alla licenser– även om fem av sex licenser villkorar inskränkningen i ensamrättigheterna genom krav på antingen inga bearbetningar, icke-kommersiellt användande, copyleft eller kombinationer av dessa. Villkoren för fri framställning av exemplar och fri distribution kan sägas följa två linjer: mer öppet för bearbetningar och mer stängt för bearbetningar, samt icke-kommersiell och kommersiell användning – med en lätt övervikt för bearbetningar och det icke-kommersiella. Den ideella rätten prioriteras genom att namngivningsrätten är en förutsättning i alla licenser, trots att CC rör sig med ett antropologiskt kulturbegrepp, men samtidigt ges alltså i fyra av sex licenser rätt till bearbetningar av verket. Dessutom kan man säga ja till bearbetningar på två sätt, varav ett tvingar även bearbetare att i sin tur tillåta bearbetningar av det nya verk de skapat med hjälp av bearbetningar av det licensierade verket; nej kan man endast säga på ett sätt.

En underförstådd konsekvens av CC:s syn på bearbetningar av verk är att fler än upphovsmannen kan ha del i verkets utformning. Verket öppnar genom licenserna upp sig för kommunikation och kollektiv utveckling, samtidigt som licenserna bevarar idén om individuella upphovsmän och skapare. Motsägelsen i att på detta vis använda både ett antropologiskt och ett estetiskt kulturbegrepp syns tydligare när man betänker att bearbetningarna inte får vara hur omfattande som helst. De får inte ändra karaktären på verket, utan måste ligga i linje med denna. Detta då licenserna vilar på gällande upphovsrätt och den ideella rätten inte kan förhandlas bort i Sverige.²⁹⁷

Alternativ eller komplement?

Den fungerande upphovsrätt som Klang talar om är inte ett nytt alternativt lagförslag. Licensens framgång som tillgängliggörare av information och kultur beror istället på upphovsmännens vilja att dela med sig av sina verk på ett mer tillåtande vis inom de ramar som gällande lag ställer upp. Syftet med CC:s nya delprojekt Science Commons, de vetenskapliga allmänningarna, är att uppmuntra engagerade parter att skapa arenor byggda på fri tillgång och fria undersökningar genom användandet av standardiserade licenser: ”a ‘Science Commons’ built out of private agreements, not imposed by the state.”²⁹⁸ CC hjälper den nuvarande upphovsrätten genom att tillhandahålla verktyg för dess förändring; de reformerar den genom att ”hjälpa skapare att dela med sig utan att förlora kontrollen över det skapade”. Detta ska få upphovsrätten att fungera igen.²⁹⁹

Med andra ord ställs inga krav på att i grunden omstöpa upphovsrätten som system. Det får vara kvar trots all kritik mot dess grundläggande axiom för skapandet, dess uppmuntran till att privatisera terra nullius och dess automatiska all rights reserved-perspektiv. I det manifesta av ideologin talar CC om en fungerande upphovsrätt, medan vi undrar om det inte snarare är så att det i det latent av ideologin finns en idé om en något försvagad och delvis kringgådd upphovsrätt. Detta eftersom CC enligt oss inte förmår att leva upp till de uttalade krav – också i det manifesta av ideologin – som de har på en fungerande upphovsrätt när det gäller att skapa förutsättningar för det kulturella skapandet.

²⁹⁷ Klang, Mathias, Presentation av Creative Commons på Världsbiblioteket i Stockholm i 15 maj 2007.

²⁹⁸ Klang 2005c

²⁹⁹ Klang 2006. När det gäller Science Commons menar Klang att detta är frågor som inte bara är viktiga för inblandade akademiker, forskningssponsorer, bibliotek och universitet: ”The issue of open access to science, scientific data, publishing and results is a vital issue of importance to us all.” (Klang 2005c). Men han glömmer här, precis som när det gäller de vanliga licenserna, att påtala och problematisera att frågan också är av vital vikt för de företag som lever på kultur- och informationsproduktionen och forskningen.

Den grundläggande motsättningen i CC:s ideologi är, som vi redan många gånger påpekat, att organisationen undviker att hamna i konflikt med, och i praktiken utgöra ett alternativ till, ett system som de riktar avgörande kritik mot för att det lägger hinder i vägen både för medborgarnas rätt att ta del av information och kultur, och deras rätt (genom att försvåra förutsättningarna) att delta i skapandet av desamma. För oss framstår detta som naivt när man sätter det i relation till hur exploateringen av kulturen ökar i dagens samhälle och det faktum att ekonomiska aktörer som Disney främst ser till sin egen vinst och förlitar sig på upphovsrätten för att bevaka sina intressen. Vi hävdar att CC på detta vis, både i teorin och praktiken – i sin ideologi – nedvärderar vikten av allmänhetens intresse av att ha tillgång till kultur och information för att kunna bilda sig informerade åsikter och bidra till en allt mer populariserad kulturproduktion.

5.4. Piratbyrå

Piratbyrå (PB) är en löst sammansatt grupp som bedriver opinionsbildning genom en egen hemsida, tryckta texter, men också genom att anordna demonstrationer och happenings av olika slag. De har en gemensam historia med Pirate Bay, även om de valt att stå självständiga gentemot dem, och länkar till dem från sin hemsida.³⁰⁰

5.4.1. Ekonomi

Ägande och teknologisk utveckling

PB förkastar argumentet att det är samma sak att ladda hem och kopiera en skiva som att stjäla densamma.³⁰¹ Det är den digitala teknikens karaktär som omöjliggör jämförelsen enligt dem. En digital resurs finns kvar även om en exakt kopia framställs, och kopian kan i sin tur kopieras på samma exakta vis, i det oändliga. Det ligger i de digitala filernas natur att de kan kopieras, ”precis som det ligger i vattnets natur att vara vått!”³⁰² PB sätter med sitt påstående frågetecken kring ägandet av resurser som är digitala, kanske till och med kring resurser som ännu inte är digitala men som kan digitaliseras. Något i vars väsen det ingår att delas kan inte ägas helt privat enligt dem.

Argumentet är på ytan inte uttalat politiskt eller moraliskt, utan ett försanthållande som läggs fram som en teknologisk självklarhet: digitala resurser är kopieringsvänliga och inget kan stoppa teknologin från att användas. I manuset till en föreläsning som Rasmus Fleischer och Palle Torsson höll i Berlin, 22C3, som företrädare för PB, heter det att nätverksprotokoll som BitTorrent alltid kommer att ligga ett steg före de juridiska protokollen, det vill säga lagen.³⁰³ Och i ett anförande som hölls inför Centerpartiet sade Fleischer att fildelningen inte går att stoppa på grund av den teknologiska utvecklingen.³⁰⁴

I föreläsningen på 22C3 sätter Palle Torsson frågetecken kring själva definitionen av vad kopiering är idag. Han menar att dagens definition är godtycklig och vilar på gamla tekniska

³⁰⁰ Piratbyrå, Piratbyrå, <http://www.piratbyran.org/?view=articles&cat=8> (2008-08-09), Piratbyrå, <http://www.piratbyran.org/index.php?view=news&cid=505> 2006-06-01 (2008-08-09)

³⁰¹ Fleischer, Rasmus ”Varför den skärpta upphovsrättslagen är en dum idé” i **Copy Me: samlade texter från Piratbyrå** red. Fleischer, Rasmus och Kaarto, Marcus Stockholm: Roh-nin 2005 s.20

³⁰² Ibid. s.22

³⁰³ Fleischer, Rasmus och Torsson, Palle **The Grey Commons - strategic considerations in the copyfight** (Manus till anförande hållet vid 22C3 i Berlin, December 2005.) 2006-12-26

http://www.flackattack.org/faw/index.php?title=The_Grey_Commons (2007-09-20) (Under rubriken “The Västerås case & The evidence machine”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

³⁰⁴ Fleischer 2005 s.20

kategorier. Det har till exempel blivit allt svårare att skilja mellan lokala transfereringar av data i trådlösa nätverk och fildelning mellan olika system enligt honom. ”Copying is always already there” och slutsatsen blir att det upphovsrätten kan göra är att införa en ”pseudomoralisk” åtskillnad mellan moralisk och omoralisk kopiering.³⁰⁵

En sann moral, verkar Torsson mena, utgår och förändrar sig utifrån faktumet att digitala resurser är kollektiva till sin karaktär. I det latent av ideologin tycks det som att PB argumenterar antingen för ett upplöst privat ägande eller ett kollektivt/gemensamt ägande och att moralen bör grunda sig på detta, något som skulle tillåta kopiering och göra det onödigt att tala om stöld. Men detta är inget som nämns uttryckligen av dem med den uttryckliga motiveringen att de inte vill ge några universella lösningar på det viset som upphovsrätten gör, vilket vi återkommer till längre fram i analysen.

För Torsson är det uppenbart att *upphovsrättsindustrin* vill dölja dessa mekanismer kring kopieringens karaktär för människor. Istället vill de åstadkomma en enligt honom artificiell skillnad mellan nedladdning och streaming, som tänks motsvara äldre tiders skivdistribution och radioutsändningar. I det ena fallet framställs nedladdning som framställning av exemplar och i det andra likställs streaming med vidaresändning av verk. I själva verket är det ingen skillnad mellan dem enligt PB.

Our role here is to keep insisting on that the only difference lies in the software configuration on the receiving end. But copyright law will *never* be able to acknowledge that. It has to rely on fictions, on a kind of cognitive mapping, where notions valid for traditional one-way mass media are forcefully applied to the internet. We call it Mental Rights Management.³⁰⁶

Torsson ger här själv uttryck för en ideologikritisk ansats i marxistisk anda. De andra litar till fiktioner och försöker manipulera kategorierna i människors tänkande kring ny informationshantering. Men frågan är varför denna tekniskt skapade åtskillnad är artificiell enligt Piratbyrån. I så fall är många tekniska tillämpningar det. Tillämpningar kan göras på många olika vis, frågan är vad man vill uppnå. Och det är en politisk eller ideologisk fråga. Det hade varit mer rakt på sak om Piratbyrån undvikit att försanthålla sin ståndpunkt med hjälp av ordet ’artificiell’ som benämning på den ståndpunkt de polemiserar emot. Ordvalet tyder på att man universaliserar sina egna intressen och framställer sig som sanningssägare när det egentligen handlar om skillnader i ekonomiska och politiska värderingar. Det vill säga att PB anser att upphovsrättsindustrin vill behålla den privata kontrollen över de digitala filerna och tycker att detta är fel av politiska och moraliska skäl.

Fleischer menar att upphovsrättens mål har varit att påtvinga ny teknologi och nya maskiner en logik av att vara envägsmedium, som exempelvis tryckpressen, genom att dölja eller hindra möjligheten till tvåvägskommunikation.³⁰⁷ Han påpekar att det idag förutom kopieringsapparaten och kassetbanden som båda två kan läsa och skriva, även finns samplern, CD-brännaren och det bärbara minnet, tillsammans med hemdatorer, bredband, nätverksprotokoll och kompressionsalgoritmer. Denna nya teknologi påverkar inte bara produktionen utan även distributionen av kultur. Han frågar sig retoriskt om en princip, upphovsrätten, som infördes för att kontrollera tryckpressen på 1700-talet verkligen ska vara allt som dagens värld cirkulerar kring.³⁰⁸ Här tas den historiska utvecklingen, snarare än det tekniska faktumet, som garant för att PB själv har rimliga åsikter och upphovsindustrin

³⁰⁵ Fleischer och Torsson 2006 (Under rubriken “The grey zoning”. Aktuell talare: Palle Torsson.)

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The historical background”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

³⁰⁸ Ibid.

orimliga sådana. Resonemanget har åter drag av naturaliserande, men nu i form av tanken att det i längden inte går att stå emot den historiska utvecklingen.

Rasmus Fleischer fortsätter föreläsningen med påpekan det är *essentiellt* för upphovsrättsindustrin att få människor att tro att deras webbläsare är ett fönster genom vilket de kan titta på information som är lokaliserad någon annanstans, under någon annans kontroll. ”Our job here is about making clear that everything you see on your screen or hear through your speakers, is already under your control.” Ettorna och nollorna har ingen smak, lukt eller färg, oavsett om de är del av piratmaterial eller ej, kan en dator – så länge den tillåts vara en dator – reproducera och manipulera dem.³⁰⁹

Här är språkbruket inte lika naturaliserande. Ordet *essentiellt* syftar här på industrins ekonomiska intressen och fungerar därför på ett rakare vis. Men delar av det andra ledet av resonemanget är däremot lika naturaliserande som förut. Bara för att en hemsida rent tekniskt finns kopierad och inläst i min dator av min webbläsare, innebär detta inte med någon naturnödvändighet att den bör vara min egendom. Detta är istället PB:s värderande åsikt, som skulle kunna uttryckas mer tydligt istället för att framställas som ett faktum. Det intressanta i Fleischers resonemang är emellertid att datorer kan hindras från att fungera som datorer. Den teknologiska utvecklingen verkar inte vara så ohotad som man tidigare gett sken av. På andra håll i texterna menar de även att den digitala utvecklingen tar skada av försök att stoppa den, vilket tyder på samma sak.

I det latent av ideologin framstår det som att PB försöker att dölja att det i grund och botten handlar om en politisk klasskamp om hur tekniken ska användas; ett maskering som yttrar sig i naturaliseringar och att de inte talar om politiska värderingar och kamp i explicita ordalag. Anledningarna till detta återkommer vi till längre fram. Även när det gäller ägandet döljer PB i sin argumentation kring den tekniska utvecklingen, kopieringens natur och stöldens vara eller inte vara, sin syn på ägandet bakom en naturaliserande jargong som framställer det privata ägandet av digitala företeelser som omöjligt eller omodernt. I det latent av ideologin framträder en bild av att de på det digitala området värderar det privata ägandet politiskt negativt och att det behöver bekämpas med en, om än nedtonad, politisk klasskamp. Det är utifrån denna analys som vi förstår organisationens stöd till fildelnings sajten *Pirate Bay*, det danska projektet *Vindsdelning* (där studenter uppmanas att digitalisera och dela med sig av dyra läromedelsböcker) och upprättande av en bötesfond för enskilda fildelare som lagförs.³¹⁰

Men försvaret för piratverksamheten sker även efter två andra linjer i form av nedvärdering av konsekvenserna för upphovsmännen och i en kritik av föråldrade affärsmodeller – den senare tas upp separat i nästa kapitel.

PB säger inte mycket om konsekvenserna för etablerade konstnärer och upphovsmän som tidigare har kunnat leva på inkomster från sitt kulturella skapande. De verkar anse att konsekvenserna inte är så stora. De fokuserar sitt resonemang på musiklivet. Det är endast under ett fåtal decennier som musikskapare har kunnat försörja sig genom skivförsäljning; de som har kunnat det, kan även fortsättningsvis, enligt Piratbyrå, försörja sig på sådan försäljning, trots att fri fildelning av exempelvis MP3-filer tillåts. Enligt samma logik kan

³⁰⁹ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The grey zoning”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

³¹⁰ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Introduction: We are the many shades of the Grey commons”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer; Under rubriken “A pro-piracy axis of the North...”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

man även tjäna pengar på konserter, T-shirts och andra produkter, trots att man tillåter fri spridning av MP3-filer.³¹¹ I det manifesta av PB:s ideologi menar de att upphovsmän både får och kan ta betalt för sina produkter trots olaglig fildelning av deras verk.

Trots att PB i det latent av ideologin verkar vara politiskt kritiska till det privata ägandet av digitala filer, är de inte motståndare till att upphovsmän tjänar pengar på sina verk, så länge, vår tolkning, inga försök görs att hägna in digitala filer inom det privata ägandet. När Fleischer talar inför Centerpartiets riksdagsgrupp betonar han vidare att ingen tjänar ”grova pengar” på att sprida upphovsrättsskyddat material i fildelningsnätverken,³¹² ett resonemang som antyder att fildelning av andras verk är legitimt så länge ingen tjänar pengar på verksamheten. I det latent av ideologin verkar de vara emot ett kommersiellt utnyttjande av andras verk även när det gäller digitala exemplar.

När det gäller PB:s syn på om upphovsmannen ska ha ensamrättigheterna till framställande av fysiska exemplar anser vi det troligt att de i enlighet med sina tidigare resonemang menar att det inte går att förhindra kopiering av fysiska exemplar om förlagan kan digitaliseras, en möjlighet som ökat i takt med den teknologiska utvecklingen.³¹³ Och precis som i fallet med kommersiellt utnyttjande av andras verk på det digitala området, verkar de inte tycka att det är rätt att kunna sälja fysiska verksexemplar av en annan upphovsmans verk,³¹⁴ vilket även styrks av att det enligt den text och de symboler som är markerade på deras egen bok **Copy Me** endast är tillåtet att kopiera verket. Ingenting sägs däremot om rätten att även sälja dessa kopior.³¹⁵ Märkningen säger heller inget om rätten till bearbetningar. I enlighet med vad de tidigare har sagt menar vi att det troliga är att sådana är tillåtna i samma grad som kopieringen är det – det vill säga om det är tekniskt möjligt.

I ett enda av sina resonemang blir PB uttryckligen politiska i sin syn på ägandet. De hävdar att det bara är tomma ord att InfoSoc-direktivet uppmuntrar till investeringar i kreativ och innovativ verksamhet. De hävdar att argumentet röjer en tilltro till att statligt skyddade monopolrättigheter ska föra oss till lyckoriket – vilket enligt dem leder tankarna till Sovjetunionens femårsplaner. Piratbyrån hävdar istället att den skärpta upphovsrätten skadar den digitala utvecklingen.³¹⁶

Påståendet visar en misstro mot att kreativitet kan administreras fram med hjälp av lagen. Anspelningen på Sovjetunionens planekonomi är intressant då den likställer marknadsekonomier byggda på privat ägande med auktoritära planekonomier byggda på statligt monopol i form av statligt ägande. Likheten ligger i att upphovsrätten också utgör ett statligt sanktionerat monopol i form av privatägda ensamrättigheter. Handlar det här om en kritik mot homo economicus – att vi blir kreativa så fort det finns ekonomiska incitament? Eller är det en nyliberal kritik av monopolrättigheter som förhindrar konkurrens på marknaden? Eller finns här ett stråk av kritik mot allt privat ägande?

Vi menar att det finns element av alla dessa tre tankestråk i PB:s resonemang. Att det handlar om en kritik mot homo economicus grundar vi främst på att det i det latent av PB:s ideologi framstår som att det önskade ekonomiska systemet innehåller färre företeelser vilka säljs på

³¹¹ Fleischer 2005 s.25f

³¹² Ibid. s.20

³¹³ Se projektet Vindsdelning där studenter uppmanas att digitalisera studentlitteratur.

³¹⁴ Fleischer 2005 s.20, 24

³¹⁵ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Copy me”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.); Fleischer 2005 (Baksidan samt två onummerade sidor i slutet av boken)

³¹⁶ Fleischer 2005 s.20f

en marknad och som är helt kontrollerade av privata intressen. Idealet tycks vara att dela digitala filer, vars kollektiva natur betonas, med andra i ett horisontellt givande och tagandet.

När det gäller nyliberalismen finns det i **Copy Me** en text där de beskriver nyliberaler som *konsekventa* – ett positivt värdeladdat ord – liberaler, till skillnad från liberaler i exempelvis Moderata ungdomsförbundet som stödjer upphovsrätten som en naturlig äganderätt. Nyliberalerna är emot upphovsrätten eftersom den skapar monopol genom statens försorg. Dessa monopolrättigheter är mycket värdefulla då de ger ensamrätt på att framställa exemplar. Den nyliberala gurun F A Hayek var enligt PB djupt kritisk till patent som enligt honom skapade monopolsituationer.³¹⁷ PB delar nyliberalernas syn på monopol som hämmande för kreativiteten, samtidigt som de enligt oss ger uttryck för en antikommersiell hållning som är kritisk till det privata ägandet av resurser som de anser är allmänna till sin karaktär – vilket är ett motsatt förhållningssätt till ägandet jämfört med nyliberalernas betonande av det privata ägandet i de flesta sammanhang.

Vi hävdar att det inte nödvändigtvis handlar om en motsättning. Det finns även inom socialismen en frihetlig och antistatlig tradition, befolkad av anarkister, revolutionära syndikalister, rådsocialister och, sedan 1960-talet, autonoma marxister.³¹⁸ Frågan om i vilken grad de identifierar sig med denna tradition, är svår att göra reda för eftersom PB undviker att tala öppet om sin politiska ideologi på det ekonomiska området, det vill säga hur deras ideala ekonomiska system ser ut. Det är svårt att veta hur mycket av logiken i den digitala världen som egentligen spiller över till andra sektorer i samhället – klart är dock att det i PB:s ideologi tydligt innehåller uppfattningen att allt mer av den fysiska världen blir föremål för digitalisering. Det faktum att de tycker att det är okej att tjäna pengar på sina egna verk, men inte på andras – så länge det som kan digitaliseras behålls fritt tillgängligt – behöver inte tala emot en frihetligt socialistisk grundsyn. Dessa åsikter kan också vara en produkt av taktiska överväganden – exempelvis i form av en anpassning av budskapet så att det passar en centerpartistisk riksdagsgrupp. Nya affärsmodeller sprider dessutom digitaliseringen till nya områden. Frågan vi ställer oss är om inte PB:s uttalade vilja mot universalistiska system döljer en lakun, döljer en världsbild. Det som ändå skymtar fram mellan raderna är en vilja till och en positiv syn på kollektivt ägande av digitala filer eftersom det ligger i deras natur att delas, men också för att deras skapande anses ske i ett ömsesidigt, kollektivt, utbyte. Kanske kan vi här skymta en form av digital och kommunikativ socialism? Om än en socialism där det åtminstone i nuet är tillåtet att vara entreprenör på vissa villkor och tjäna pengar på sina egna verk.

Populariseringen av produktionen

Den gamla affärsmodell som musikindustrin vilar på är enligt Fleischer färdig att kasseras på grund av fildelningen, men fildelningen kan å andra sidan ses som promotion då den skapar intresse för fysiska exemplar av samma verk. Fysiska verk som upphovsmannen kan ta betalt

³¹⁷ Piratbyrån "Liberaler mot upphovsrätt" i **Copy Me** red. Fleischer, Rasmus och Kaarto, Marcus Stockholm: Roh-nin 2005 s.104f. (Dessutom riktar Piratbyrån en indirekt kritik mot att byråkratier kanaliserar pengar till förläggare och andra rättighetshavare i olika kompensationsystem som exempelvis kassettersättningen och bredbandsskatt. Se Fleischer och Torsson 2005 under rubriken "Compensation systems". Aktuell talare Rasmus Fleischer.)

³¹⁸ Rüdiger, Helmut och Bergkvist Karl **Federalismen: bidrag till en frihetens historia** Del 1 Stockholm: Federativ (Federativs bibliotek för klassisk utopi och samhällskritik, 99-2018793-3 ; 3) 1947 s.271-457; Lotringer, Sylvère "Foreword: We, the multitude" i Virno, Paolo **A grammar of the multitude** Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2004 s.7, 10

för genom att vara den som först sprider ett verk i fysisk form.³¹⁹ Men de nya affärsmodellerna handlar egentligen inte om innehållet utan om kommunikationen. När det kommer till de förändrade förutsättningarna för produktionen i samtiden menar Fleischer att affärer på Internet handlar om att sälja möjligheter till interaktion – inte om att sälja information.³²⁰

I takt med den tekniska utvecklingen har vanorna kring teknikens användande ändrats, och därmed påverkas även den ekonomiska produktionen. Utifrån detta försanthållande beskriver Fleischer upphovsrättsindustrins natur som schizofren när det kommer till uppluckringen, som han menar existerar, av motsatsparet producent och konsument inom kulturområdet. Å ena sidan vill de ha stärkt upphovsrätt, å andra sidan tjänar de pengar på ett skapande som bygger på fri delning av åsikter, idéer och känslor. ”Companies like Microsoft and Sony are already totally dependent of what they call ’user-generated content’, as people are willing to pay for the possibility to exchange their own sounds and pictures via different communication channels”. Den tidigare uppdelningen mellan producenter och konsumenter gjorde utbytet vertikalt, när uppdelningen upplöses så förvandlas utbytet och blir mer horisontellt och kollektivt. Fleischer hävdar att uppdelningen mellan producenter och konsumenter är en abstraktion som förstärker sig själv genom upphovsrättsekonomin, samtidigt som den undermineras av Internets “desiring-production”, det vill säga att ekonomi, kultur och livsprocesser smälter samman i olika former av kommunikation.³²¹

Fleischer ser enligt oss positivt på denna utveckling, där populariserat skapande och den folkliga kreativiteten växer och förändrar förutsättningarna för den kapitalistiska produktionen inom ramen för en ny upplevelseekonomi. Ekonomi och kultur smälter samman för Fleischer. Men det är osäkert om PB och Fleischer tycker om att kapitalistiska aktörer, företag, genererar vinst på kommunikationen av kultur och upplevelser. Det är nog snarare den minskade åtskillnaden mellan producent och konsument som ligger bakom den positiva grundtonen. Uppluckringen av denna skillnad, kan man ana, påverkar enligt PB även åt andra hållet, det vill säga att den potentiellt hotar upphovsrätten. Denna tankelinje blir tydlig i Torssons och Fleischers resonemang om kulturproduktionens förutsättningar.³²² Vi återkommer snart med en analys av detta.

5.4.2 Kultur

PB skriver om kultur på flera vis, men det handlar framför allt om två huvudsakliga spår. Dels är själva deltagandet i den populariserade kulturproduktionen en kultur i sig, en form av sedvänja och mellanmänsklig process, dels handlar det om skapandet av de verk som sprids i fildelningsnätverken. Båda uttrycks i ett naturaliserande språkbruk som något djupt mänskligt.

³¹⁹ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Short description of The pirate bay, Piratbyrå and Piratgruppen”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.); Fleischer 2005 s.25

³²⁰ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Beyond the irrelevant consumer/producer-dichotomy”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.) Fleischer talar inför Centerpartisterna om Internet som kommunikation i medveten kontrast till upphovsindustrin som enligt Piratbyrå framställer Internet som ett sätt för konsumenter att få tillgång till *innehåll* – en term som de motsätter sig – och att det för den handlar om att få en rimlig fördelning av pengar mellan förmedlarna av Internettjänster och innehållsindustrin (Se Fleischer 2005)

³²¹ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Beyond the irrelevant consumer/producer-dichotomy”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.); Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “A vital experiment of complexity”. Aktuell talare: Palle Torsson.)

³²² Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Introduction: we are the many shades of the gray commons”. Aktuell talare: Palle Torsson.); Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The new Swedish copyright law, summer 2005”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

Ytligt sett kan det se ut som en enkel uppdelning mellan ett processinriktat och ett estetiskt kulturbegrepp. Men i det latent av deras ideologi finns en tydlig tendens till sammansmältning mellan dessa båda poler.

När det gäller den första formen av kultur, den som mer självklart handlar om meningsskapande processer och praktiker, skriver Fleischer att fildelningsnätverken kommer att fortsätta att existera så länge människor har tillgång till datorer och de kommer att fortsätta att användas för "oauktorisera spridning av upphovsrättsskyddat material."³²³ Utöver att det går rent tekniskt verkar det som att det närmast ligger i människans natur att dela med sig av digitala filer; behovet av att dela med sig av digitala filer är så starkt att lagar inte kommer att rå på det.

Palle Torsson hävdar att intellektuella egendomsfrågor har blivit en del av människans vardag nu när datorteknologin bygger på och underlättar förvarande, delande och ändrande av kultur i digital form på ett sätt som är i linje med grundläggande mänskliga beteenden i kontakten med omvärlden: världen förstås enligt honom genom individens uppdelning och omorganisering av sinnesintrycken. Retoriskt slår han fast att remix-kulturen alltid har funnits närvarande: "in the way we as beings become. Splitting, mapping and absorbing the world with our minds."³²⁴

Som konstnär använder sig Torsson själv av remixen som konstnärligt verktyg. Han har själv framställt dataspel utifrån rekonstruktioner av hollywoodfilmer och anser sig härma vardagliga kulturella beteenden i sitt konstnärliga skapande. Gränsen mellan det estetiska kulturbegreppet och det processinriktade verkar upplöst. "In my work I always appropriate, borrow or steal other people's work to make something new. I live in, I distribute with, and take from the circulation of information."³²⁵ Han identifierar sig i en passage i föredraget själv som ett fan, amatör och konsument. Trots att han även verkar som konstnär i den äldre betydelsen.³²⁶ Människors lek och kulturella beteenden i vardagen leder till att verk skapas, och i denna process upplöses slutligen myten om den från de beundrande betraktarna skilda klassen av konstnärer – som i sin tur bygger på ett hierarkiskt utformat samhälle, vars struktur nu hotas enligt PB.³²⁷ Torsson säger:

I have experienced and love the power and potential of the open file and information structure of the computer game community – where files are shared among kids for the benefit of the evolution of playing, which basically is the same mentality of sharing that game culture was originated from.³²⁸

Såvitt vi förstår detta resonemang, som i sin positiva och, åtminstone i det manifesta av ideologin, konfliktfria syn på och tilltro till utvecklingen tack vare den nya informationsteknologin liknar Marshall McLuhans teorier från 1960-talet, blir alla människor därmed utövande konstnärer. Begreppet verkshöjd kan i detta resonemang appliceras på en så

³²³ Fleischer 2005 s.24

³²⁴ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken, "A tale of an artist living under the current copyright regime". Aktuell talare: Palle Torsson); Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "Introduction: We are the many shades of the Grey commons". Aktuell talare: Palle Torsson) Citatet under den förstnämnda rubriken.

³²⁵ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "A tale of an artist living under the current copyright regime". Aktuell talare: Palle Torsson)

³²⁶ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "Introduction: We are the many shades of the grey commons". Aktuell talare: Palle Torsson)

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "A tale of an artist living under the current copyright regime". Aktuell talare: Palle Torsson.)

stor mängd olika vardagsaktiviteter och i det latent av ideologin går att ana uppfattningen att upphovsrätten blir överflödig i detta nya sammanhang där i stort sett allt är konst eller verk.

I linje med detta konstaterar PB att det tidigare hierarkiska producent- och konsumentsamhället, eller masskonsumtionssamhället, håller på att ersättas av något mer horisontellt i enlighet med den horisontella tvåvägskommunikation som präglar den nya teknologin.³²⁹ Det finns alltså en potential för det framtida samhället att bli mer horisontellt på ett ekonomiskt och kulturellt plan. Denna vision liknar anarkistiska och frihetligt socialistiska tankar om det framtida samhället, vilket antyder en modernistisk upplysningstanke i PB:s ideologiska värld. Det stöder också vår analys i ekonomidelen om att de inte är nyliberala, utan snarare står för en frihetlig socialism eller kommunism byggd underifrån och horisontellt, snarare än hierarkiskt och uppifrån.

De gråa allmänningarna

Fleischer verkar mena att en viss form av solidaritet utvecklas mellan upphovsmännen och användarna av deras verk i den digitala samtiden. Fleischer påpekar att en mycken liten del av musiken som delas är lagligt offentligtgjord, eller ”legal” med citationstecken enligt PB:s språkbruk. Det finns enligt Fleischer en stor gråzon av musik som är förbjuden att ladda ner, men där artisterna ”inte skulle drömma om att väcka åtal mot fansen” utan vill att människor ska kunna ladda ner verk på prov utan att behöva betala för det.³³⁰ Kulturen som livsprocesser och det konstnärliga skapandet av verk går enligt vår förståelse i varandra i denna gråa allmänning som Fleischer och Torsson talar om.

Hur kommer det sig att upphovsmännen, musikerna i Fleischers resonemang, inte vill ha monopol på sina verk? Fleischers svar på detta är att det finns ett musikliv ”utanför skivbolagen”. För dessa upphovsmän som mer präglas av amatörism än stjärnstatus blir fildelning ett bra sätt att bli kända och nå ut med sina verk. ”I fildelningsnätverken marknadsför däremot musiken sig själv. För att förenkla lite, är detta bra för de flesta musiker men dåligt för de traditionella skivbolagen.”³³¹

Teorin om denna gråa zon, eller gråa allmänning, utvecklar Rasmus Fleischer och Palle Torsson i sin berlinföreläsning. Titeln på föredraget: The Grey Commons, de grå allmänningarna, valde Piratbyrån för att DJ Danger Mouse tog Jay-Z:s Black Album och remixade den med Beatles White Album. Slutresultaten blev The Grey Album. De grå allmänningarna skapas och fylls alltså med den nya remixkultur som den digitala tekniken möjliggjort. ”Mash-up culture exists in the same bowl of production; obtaining, downloading – remixing and reinserting distribution and uploading.” The Grey Album blev sedan mycket populärt tack vare fildelningsteknologin.³³² Den grå allmänningen finns inte i lagen utan som en möjlighet som är ”inskriven” i den teknologi som människor använder varje dag. ”The grey is not here exactly by an effort but rather as the shortest way to make life work with technology. The shading, the tuning and twisting is omnipresent; it is not something you can wish away.”³³³ Kulturella beteenden byggda på kollektivt och horisontellt delande finns inskrivna i teknologin. Här skymtar vi åter en form av determinism där vikten av människors

³²⁹ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Beyond the irrelevant consumer/producer-dichotomy”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.); Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The new Swedish copyright law, summer 2005”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer)

³³⁰ Fleischer 2005 s.24

³³¹ Ibid. s.25f

³³² Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Introduction: We are the many shades of the Grey commons”. Aktuell talare: Palle Torsson)

³³³ Ibid.

medvetna strävanden och handlingar tonas ned; där människan som handlande subjekt i viss mån osynliggörs.

Dessa nya former av konstnärligt skapande får vida konsekvenser för vilka verk eller vilket innehåll som sprids i fildelningsnätverken. Det är inte samma material som dominerar på nätet som i skivbutiker och radio enligt Fleischer. Han förklarar: ”Där [på nätet] finns en mycket större bredd, som låter folk upptäcka saker de aldrig skulle ha kunnat upptäcka annars. Människors kulturella smak vidgas av möjligheten att ladda ner något på prov utan att betala för det, och kanske sedan radera det om det inte faller en i smaken.”³³⁴ Här skymtar ett upplysningsideal och en syn på kulturen som en utvecklingsprocess – en annan av Bocoocks kategorier. Intressant är att utvecklingen skildras i ett positivt ljus. Det finns ett stråk av modernism i detta. Det vill säga att utvecklingen går mot högre stadier. Och slutligen, om den kulturella smaken ”vidgas” för människor överlag, är det inte långsökt att tänka sig att Fleischer även menar att avståndet till att själv bli en kulturproducent också minskar – vilket, om det stämmer, stärker intrycket av att sammansmältningen mellan antropologiskt och estetiskt kulturbegrepp är ett återkommande tema i PB:s tankevärld.

5.4.3 Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

PB påpekar att regeringen betonat att den sena implementeringen av InfoSoc-direktivet inte beror på att upphovsrätten är en politisk tvistefråga. Fleischer hävdar till och med att regeringen ”till varje pris” har undvikit att göra frågan till en politisk fråga.

Istället beskrivs upphovsrätten konsekvent i propositionen som en angelägenhet för vissa ’berörda kretsar’. I praktiken betyder det att man nästan bara lyssnar på upphovsrättsbranschens egna organisationer. /---/ Remissvaren kan sammanfattas så här: för en skärpt upphovsrätt står ett fåtal eniga organisationer och aktörer, men mot skärpningen står bara många och spridda konsumenter.³³⁵

Han tycks anse att regeringen behandlar massan av medborgare styvmoderligt och marginaliserande som utspridda konsumenter. Medborgarnas rättigheter tonas ned till förmån för de etablerade organisationerna och de ekonomiska intressen de företräder. Svaret på varför regeringen vill undvika en politisering skulle kunna vara behovet av kontroll över informationen. Fleischer hävdar, som vi redan nämnt, att upphovsrätten bland annat har som syfte att kontrollera tekniken genom att påföra den envägskommunikation som laglig norm. Den envetenhet med vilken strategin fortlevt, trots all ny teknik byggd på tvåvägskommunikation, är talande enligt honom: ”For us it is only a confirmation on how strong the basic function of information control is in a society and that as we depart from this control are reaching further into the future.”³³⁶ I det latenta av PB:s ideologi går det enligt oss att spåra uppfattning att regeringen har behov av att kontrollera informationens hantering i samhället. Och då upphovsrätten administrerar den nuvarande ekonomiska ordningen på kultur- och informationsområdet, vill regeringen undvika en politisering eftersom de är satta att förvalta det rådande systemet. Vi skymtar här influenser från en marxistiskt statskritik. Intressant i sammanhanget är att Piratbyrån förefaller mena att vi håller på att lämna ett sådant kontrollsamhälle, alternativt att styrkan i den populariserade kulturproduktionen gör att vi lämnar det, vilket kontrasterar skarpt mot Deleuzes tankar om framtiden i hans postscriptum om kontrollsamhällena.

³³⁴ Fleischer 2005 s.24

³³⁵ Ibid. s.21

³³⁶ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The historical background”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer)

PB anser för sin del inte att de företräder något *konsumintresse*, då nätet för dem handlar om interaktion och kommunikation, både ned- och uppladdning – och remixande – av andras och eget material, snarare än passivt konsumerande.³³⁷ Som vi förstår det ligger denna inställning delvis bakom deras syn på fördelningen av rättigheter och skyldigheter på upphovsrättens område. PB riktar exempelvis en generell kritik mot alla former av kompensationsystem som kassettersättning och bredbandsskatt. Anledningen till detta motstånd är att dessa kompensationsystems syftar till att rädda upphovsrättssystemets samexistens med fildelningen. Det tänkandet är enligt dem helt grundat i pre-digitala medias funktionssätt och baserade på "the principle of loss" och förnekar komplexiteten hos cirkulationen i nätverken. PB menar även att tankar på kompensation följer sanningen om den sociala produktionen av kultur, och ersätter den med en myt om lön för en upphovsman. Därutöver är PB emot Creative Commons eftersom det kan vara en fälla; perspektivet med 'some rights reserved' räcker inte till för att kyla ner de "anomalier" som upphovsrättssystemet alstrar enligt dem.³³⁸ Piratbyrån vill inte ha reformer utan ett systemskifte.

Mångfald i framtida system

I sitt tal till Centerpartiet citerar Fleischer med gillande en ledarsida som hävdar att det finns ett absolut värde i att försvara cyberrymdens oregrerade och starkt demokratiserande karaktär. Lite senare konstaterar Fleischer att fildelningen har skapat en ny offentlighet "som främjar mer av mångfald."³³⁹ Palle Torsson hävdar i sitt tal till 22C3 att med remixen som norm tas viktiga steg mot en "demokratisering av kreativiteten".³⁴⁰

Även om inget uttalas konkret om vad det absoluta värdet skulle bestå i, verkar det vara själva det breda utbytet och flödet av idéer, kommunikationen, som är positiv i gåvoekonomin. Demokratin har alltid grundats i kommunikation och opinionsbildning, men det nya verkar här vara den nya offentlighet som skapas av fildelningen. Denna offentlighet både stödjer och skapar mångfald. Medborgaren är både nedladdare och uppladdare, konsument och producent. Den nya offentligheten är i PB:s fall mer anpassad till den skiftande och brokiga skaran av medborgare, snarare än till de etablerade organisationer och företag som främst styrs av ekonomiska intressen.

Dessa slutsatser underbygger vår tidigare diskussion om PB:s ideologi: sammansmältning av estetiskt och processinriktat kulturbegrepp i form av en populariserad kulturproduktion. Ibland verkar det som om de ser det som en sammansmältning av kultur och ekonomi under kulturens ledning i form av ett modernistiskt upplysningsprojekt där samhället byggs på nytt underifrån och horisontellt av människors vardagshandlingar i relation till den nya informationsteknologin. Ett samhälle där demokratin fördjupas med hjälp av fritt tillgänglig kultur och information.

Samtidigt återkommer PB till att de motsätter sig universalistiska system, även om Torsson i en formulering menar att det är en absolut rättighet att få ta del av det vi behöver i de mediaflöden som passerar oss. Medias flöden är enligt honom nödvändiga för vår kulturella

³³⁷ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "Beyond the irrelevant consumer/producer-dichotomy". Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

³³⁸ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "Compensation systems?"). Aktuell talare: Rasmus Fleischer.); Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "A vital experiment of complexity". Aktuell talare: Palle Torsson.)

³³⁹ Fleischer 2005 s.23ff

³⁴⁰ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken "Introduction: We are the many shades of the Grey commons". Aktuell talare: Palle Torsson.)

existens och överlevnad, samtidigt som det är vi som gör dem möjliga.³⁴¹ Överlag visar de annars en ovilja till att lansera alternativa bilder över fördelningen av rättigheter och skyldigheter på upphovsrättens område och uttalar klart att de är motståndare till ”the copyright industry’s (sic) universal terms”. Det vill säga att det inte fungerar att införa ett universellt system för alla olika typer av upphovsmän och de verksamheter de är inblandade i. Istället bör man skifta fokus ”to the diverse reality of cultural circulation: The Grey Commons.”³⁴² Motviljan verkar emellertid mest bestå i taktiska och strategiska hänsyn av politisk karaktär. Palle Torsson hävdar att det kanske viktigaste för stunden är att undvika strävan efter lösningar, segrar i strider, kompromisser och stabilitet.³⁴³ PB söker den öppna osäkerheten istället för de mer stängda lösningarna och är enligt honom stolta över att för det mesta ha undvikit de mest uppenbara ’re-territorialiseringarna’ för att istället öppna upp nya grå allmänningar.³⁴⁴

[T]rying to keep the ’grey zone’ as open and wide as possible will almost automatically produce better conditions for going beyond prevalent economic imperatives. Making general statements about ’THE’ alternative to copyright always brings the danger of strengthening copyright’s universality claim.³⁴⁵

Vissa av dessa tankar verkar enligt vår mening starkt grundade i Michel Foucaults och Gilles Deleuzes begreppsvärldar och teorier. Intressant är här att den annars, åtminstone i det manifesta av ideologin, nästan förutbestämda utvecklingen bort från dagens upphovsrätt kan störas av att uttryckliga alternativ formuleras. Utvecklingen framstår här helt plötsligt som väldigt sårbar. Vi tolkar det delvis som retorik för att slippa stöta sig med aktiva i den större piratrörelsen som innefattar alltifrån nyliberaler till autonoma marxister, och delvis som ärligt erfarna farhågor – om än i marginalen. För tillräckligt mycket har blivit sagt om det framtida samhället med sitt embryo i de gråa allmänningarna, framburet av den teknologiska utvecklingen och bottande i människans natur för att hävda att PB:s position bottnar i en nästan förutbestämd utveckling.

Det framtida samhälle som tonar fram i PB:s ideologi är åtminstone på det digitala området horisontellt och socialt uppbyggt, medborgarna är delaktiga både som producenter och användare av kultur och information snarare än passiva konsumenter; ekonomin och kulturen förefaller smälta samman i processen under den senares ledning. Nästan motsägelsefullt i sammanhanget bekräftar Torsson också mer direkt än PB gjort tidigare att deras politiska mål är att ta sig bortom de idag förhärskande ekonomiska imperativen, vilket bör kunna tolkas som bortom kapitalismen – speciellt som PB menar att gränsen mellan det materiella och immateriella inte går att fixera; att allt mer blir föremål för digitalisering. Han avslutar föreläsningen på 22C3 i Berlin med att det ligger utanför människans kapacitet att förutse internetpirateriets djupaste effekter i det långa loppet.³⁴⁶

³⁴¹ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “Artliberated.org”. Aktuell talare: Palle Torsson.)

³⁴² Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “The new Swedish copyright law, summer 2005”. Aktuell talare: Rasmus Fleischer.)

³⁴³ Fleischer och Torsson 2006. (Under rubriken “A vital experiment of complexity”. Aktuell talare: Palle Torsson.)

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ Ibid.

6. Ideologikritisk analys utifrån kontext

Hos alla de granskade aktörerna och inom alla de områden som vi har undersökt är frågan om ägandet och kontrollen över produktionen central. Upphovsrätt är först och främst en reglering av hur ägandet av intellektuell egendom ska vara utformat.³⁴⁷ I samma utsträckning som man intresserar sig för upphovsrätt och upphovsrättsliga frågor, i samma utsträckning intresserar man sig också för ägande och hur detta är organiserat. Vi förstår ägande som ett knippe rättigheter som kan utformas och fördelas olika mellan skilda privata och kollektiva intressen. Själva upphovsrätten är en specifik kombination av sådana rättigheter, fördelade på ett visst sätt mellan privata och kollektiva intressen. Den har vuxit fram historiskt som en social konstruktion. Alla sociala konstruktioner legitimeras av ideologier, men det krävs, som Halbert påpekar, makt för att få en specifik ideologi att gälla som norm. Det pågår ständigt en kamp om tolkningsföreträdet. Och eftersom ägandet, så fort det är privat till sin natur, delar upp människor i klasser av de som har och de som inte har, så pågår det en klasskamp kring tolkningsföreträdet som grundar sig i olika klassers antagonistiska intressen och som yttrar sig i att olika aktörer försöker vinna gehör för de ideologier som de anser gynnar deras medlemmars eller annan representerad grupps intressen.³⁴⁸ Därför kan vi genom att analysera organisationers ideologi få indikationer om vilken klasstruktur som gynnas och representeras.

Därmed inte sagt att alla individer som befinner sig i nämnda klasstruktur omfattar denna ideologi. Det faktum att livsprocesserna i ett samhälle som organiseras kring en kapitalistiskt organiserad produktion i stor utsträckning utformas efter de kapitalägande gruppernas vinstintresse – och därmed drabbar individen utifrån dess klassposition i relationen mellan arbete och kapital – kan, som vi redan nämnt i diskussion om klass, tolkas på flera olika sätt av en individ tillhörande något av skikten inom arbetarklassen. De fem som vi anser vara de viktigaste är att hon: införlivar dessa processer med sin egen person som något naturligt på grund av sin praxis i ett kapitalistiskt organiserat samhälle; införlivar dessa processer med sin egen person som något naturligt på grund av den kapitalägande klassens ideologier; upptäcker i sin praxis att livsprocesserna inte gynnar hennes intressen och ser kritiskt på och agerar mot dem; påverkas av andras uttalat kritiska syn på och agerande mot livsprocesserna, och; vet om att hon är lurad av det rådande kapitalistiska systemet, men fortsätter ändå att agera som om hon inte var det. För individer som befinner sig i skikt inom den kapitalägande klassen ser det annorlunda ut eftersom dessa har ett, om än varierande beroende på vilket skikt, intresse i att bevara den rådande ordningen, men självfallet kan även individer här påverkas av ideologier som bygger på en kritik av det kapitalistiska systemet.

Likväl menar vi att klasspositionen skapar en potential, genom att utgöra en stark påverkan på individen, för att fler människor omfattar en viss ideologi som stämmer väl mot deras intressen. Men deras medvetande formas som sagt även av den klasskamp som sker på ideologins område; en klasskamp som de aktörer vi har undersökt här deltar aktivt i.

I denna avslutande analys kommer vi att fokusera på vems intressen som APB:s, KLYS, CC:s och PB:s ideologier kring den intellektuella egendomen gynnar och på hur aktörerna försöker skapa gehör för sina ideologier, samt hur dessa ideologier förhåller sig till den ökade

³⁴⁷ Det är förvisso ett tidsbundet ägande med vissa inskränkningar i sig. Att det skulle handla om ensamrättigheter snarare än ägande ser vi som en semantisk invändning. I likhet med Ostroms sätt att förstå ägande ser vi det som ett knippe av rättigheter som kan utformas olika och fördelas olika mellan privata intressen och varierande former av kollektiv.

³⁴⁸ Upphovsrätten stärkte redan vid dess grundande upphovsmannens privata innehav av olika rättigheter, en utveckling som sedan har förstärkts i och med att rättigheterna har gjorts mer omfattande, exempelvis med tanke på skyddstiden, samtidigt som inskränkningarna i dessa privata rättigheter har minskats i omfattning.

ekonomiska exploateringen av kulturen och framväxten av den populariserade kulturproduktionen. För att lyckas med detta ämnar vi att frilägga vilka konsekvenser deras ideologier får för ekonomin, kulturen och allmänheten i stort.

6.1 Jämförelse av aktörer

Ägandefrågan är inte alltid uttalad i de av oss undersökta texterna och dokumenten, men på ett eller annat sätt finns den alltid närvarande genom att ha någon slags relation till det sagda. Ibland går det att utläsa i det manifesta av respektive aktörs ideologi, men mera ofta fortlever och försiggår den i det latent av ideologin.

Ekonomi

På det ekonomiska området finns det några punkter som står ut vid en jämförelse mellan de olika aktörerna. Först kan det konstateras att APB och KLYS är de två organisationer vars världsbild tydligast genomsyras av en ekonomiskt liberal syn. Som en följd värdesätter de det privata ägandet, och de problematiserar eller ifrågasätter inte varufieringen av intellektuella fenomen, utan understryker tvärtom att det är upphovsmannens ägande- och bestämmanderätt till ett specifikt verk, eller den upphovsrättsindustri som sitter på de ekonomiska rättigheterna till detsamma, som ska skyddas och ges möjligheter att genom lagar och regleringar skydda sitt verk/vara från otillbörlig påverkan eller otillåtna intrång.

APB:s liberala övertygelse sönderfaller i två delar som skiljer sig från varandra. Dels, lyder ena halvan av argumentet, uppmuntrar upphovsrätten i sig själv till kreativ verksamhet, i och med att den belönar den enskilde personen eller företaget med ensamrätt till det som skapas eller produceras; och dels, lyder andra halvan, är upphovsrätten nödvändig för en fungerande samhällsekonomi, precis som den är nödvändig för den enskilde att kunna klara sin försörjning. Första delen hävdar med andra ord att ekonomiska incitament är väsentliga för att skapa och skapa överhuvudtaget, medan den andra menar att det ekonomiska resultatet, vinsten, eller belöningen om man så vill, som är nödvändig för att företag ska kunna fortsätta att driva sin verksamhet. I det manifesta av ideologin framträder upphovsrättsinnehavaren som *individ* tydligt, medan det i det latent av ideologin snarare är upphovsrättsinnehavaren i form av *företag* som går att spåra. APB röjer ibland även i det manifesta av ideologin sin syn på varför det är viktigt att privat kunna äga intellektuella skapelser. Ägandet av kulturen är viktigt då det i sin tur skapar nya marknader i en samtid som präglas av ny informationsteknologi. Detta stråk i organisationens ideologi är logiskt med tanke på att den företräder filmindustrin som både exploaterar upphovsmän och de arbetare som bara säljer sin arbetskraft.

Men intressant nog försöker organisationen ofta dölja detta syfte bakom synen på skapande av kultur som ett vanligt arbete. I det latent av ideologin förutsätter de emellertid att upphovsmannen har rätt till frukterna av sina skapelser på samma sätt som en kapitalist har alla rättigheter till alla produkterna av en affärsidé och att upphovsrättsindustrin har rätt att förvärva och exploatera delar av dessa rättigheter, trots att det är andra som utför det praktiska arbetet.

Hos KLYS tar ägandefrågan framförallt skepnad i det uttryckliga kravet på upphovsmannens rätt att efter eget huvud förfoga över det han eller hon har skapat. Missnöjet mot den rådande upphovsrätten står snarast att finna i att rättigheterna inte är mer totala till sin karaktär. Upphovsrätten tillåter för många och omfattande inskränkningar. Men även KLYS döljer, delvis på samma sätt som APB, den förespråkade rätten att kunna leva på att sälja

verksexemplar om och om igen av samma verk bakom argumentet att upphovsmannen måste kunna försörja sig. Det vill säga att det handlar om ersättning för arbete, snarare än inkomster från ägande.

Organisationen verkar emellertid i sin ideologi för det mesta se upphovsmännens intressen som gemensamma med upphovsrätsindustrin. Det underförstådda i det latenta av ideologin verkar vara att ju mer omfattande ensamrättigheterna är desto mer finns att sälja till industrin, och ju bättre industrin mår desto bättre är det för upphovsmännen. Relation är i många fall närmast symbiotisk. Men ibland skymtar även en positionering mot industrin, som de anser är en för stark motpart i handeln med ensamrättigheterna. De känner sig vid dessa tillfällen exploaterade och vill ha hjälp av lagen för att säkerställa sina intressen. KLYS intar här en vacklande mellanposition som liknar småföretagarens gentemot storföretagaren.

Hos CC argumenteras uttryckligen för att intellektuell egendom och det privata ägandet av denna inte står i motsättning till en kulturell skapelseprocess som är kollektiv till sin natur och behöver öppenhet och frihet för att fungera effektivt. Denna paradox försöker de lösa genom reformer som grundar sig på den enskilde ägarens goda vilja att dela med sig av sin egendom genom att fransäga sig några av de rättigheter som traditionellt ingår i det privata ägandet. CC intar här en vacklande mellanposition, och vill, trots hård kritik mot att den nuvarande upphovsrättsens fokusering på det privata ägandet av alla rättigheter stryper det för kulturens utveckling nödvändiga flödet av idéer, inte bryta med det privata ägandet i sig. Den nuvarande upphovsrätten fortsätter att vara norm och det är individuella beslut hos individuella upphovsmän som bestämmer om vissa ensamrättigheter i enskilda fall ska fördelas mer generöst och kollektivt. CC har med andra ord ett komplicerat förhållande till det privata ägandet och till varufieringen. De framhäver individens valmöjlighet, men undviker att diskutera strukturella frågor om ägande och makt, vilket innebär att de duckar för de inlåsningsproblem som kan följa i den intellektuella egendomens kölvatten. CC:s ideologi är inte systemhotande utan står i mångt och mycket fast på en liberal grund, trots sitt betonde av kulturproduktionen/skapandet som något till karaktären socialt.

Hos PB är inte skillnaden mellan kulturen som en vara och kulturen som en fri process en motsättning som betonas i det manifesta av ideologin. De anser att det inte finns någon olaglig kopiering av digitala filer, eftersom de ifrågasätter själva möjligheten till ett exklusivt ägande av kultur i immateriell form. Fri tillgång, rätt att kopiera och bearbeta gäller alltid så fort något kan digitaliseras. Däremot får upphovsmännen gärna tjäna pengar att sälja sina verk, medan det inte är rätt att sälja andras verk oavsett om det är i digital eller materiell form. I det manifesta av ideologin är de motståndare till upphovsrätten som system, däremot använder de inte ord som varufiering eller teorier om det generella intellektet i sin argumentering. Vi menar att de använder sig av naturaliseringar och en nästan deterministisk historiesyn för att inte behöva ta upp dessa politiskt känsliga frågor i det manifesta av ideologin. I det latenta av ideologin framstår de som motståndare både till varufieringen och kapitalismen. Det är till och med så, och det särskiljer dem från de andra aktörerna vi valt att studera, att det i det latenta av ideologin finns spår av stöd för ett gemensamt ägande av kultur i immateriell form, om än inte ett statligt sådant. Digitala filer är till för att delas, det ligger i människans och skapandets natur att kommunicera med omvärlden i ett gemensamt horisontellt givande och tagande (antropologiskt kulturbegrepp som i sig innefattar skapandet av kulturella artefakter) och den teknologiska utvecklingen och digitaliseringen av allt fler områden som förstärker dessa signaler i sin i det närmaste förutbestämda gång mot, vår tolkning, den frihetliga socialismen.

Kultur

När det gäller synen på kultur så pendlar de olika aktörerna mellan att använda sig av ett estetiskt respektive olika former av ett mer antropologiskt färgat kulturbegrepp; det vill säga mellan en kultursyn som fokuserar på konst, kulturella ting och artefakter, respektive en syn på kultur som i varierande utsträckning betraktar kultur som bestående av processer, kommunikation och sociala praktiker. Några av aktörerna renodlar endera varianten, medan det hos andra går att finna drag eller kombinationer av båda. APB sticker ut med en kulturrelativistisk syn som betonar kulturens roll både som vara och instrument för den ekonomiska utvecklingen.

I det manifesta av ideologin använder sig APB ofta av ett estetiskt kulturbegrepp, vilket står i motsättning till att se skapandet som ett vanligt arbete. Trots det argumenterar organisationen för att kulturarbetaren måste få betalt för sitt arbete, annars försämras kvaliteten på hans verk och därmed även nivån på kulturlivet. Till skillnad mot exempelvis KLYS syn på det estetiska kulturbegreppet (se nedan) betonar inte APB det konstnärligt geniala och unika i verket lika mycket i sina texter, utan fokuserar snarare på det ekonomiska incitamentet till ökad kreativitet som det individuella ägandet anses bidra med. Personkulten kring det skapande konstnärliga geniet saknas hos APB.

Men organisationens estetiska kulturbegrepp krockar med en annan syn på kulturen som ibland framträder i det manifesta av ideologin. Här ses kulturen som ett instrument för att skapa nya marknader. Det handlar här om ett instrumentellt och kulturrelativistiskt projekt där det inte spelar någon roll om det handlar om Rimbaud eller Rambo, bara människor köper verksexemplaren. I det latent av ideologin anses följdriktigt att APB är positiva till att verkshöjden sänks, då det viktiga är att sälja kulturen och inte dess inre eller sociala kvaliteter, vilket i slutändan innebär att det estetiska kulturbegreppets artefakter börjar sammansmälta med det antropologiska kulturbegreppets vardagsskapelser som i sin tur varufieras. Kultur och kapitalistiskt organiserad ekonomi framstår som utbytbara begrepp i APB fall. De förefaller att smälta samman under ekonomins ledning.

KLYS använder sig i det manifesta av ideologin av ett renodlat estetiskt kulturbegrepp. Detta blir tydligast i KLYS syn på ett verk som någonting unikt, självständigt och 'genialt' – skapat av en konstnär som har lyckats formulera någonting högre och värdefullt. Åsikten står i skarp kontrast till organisationens syn på 'kulturen som en vara' som något naturligt som inte behöver förklaras. Verkets estetiska värde går bortom vardagen, och spänner mot en högre rymd tack vare konstnärens genialitet, samtidigt går det att repeteras och mångfaldigas i form av varor utbudna på en marknad.

KLYS renodlade estetiska kulturbegrepp i kombination med omfamnandet av den privata äganderätten (upphovsmannens närmast totala kontroll) och synen på verket som en vara som upphovsmannen kan tjäna pengar på, leder inte bara till att man osynliggör de sociala och kollektiva dragen i skapelseprocessen, utan även till ett accepterande och till och med bejakande av inlåsnings effekter på kulturens område i det manifesta av ideologin. Samtidigt motiverar de i det manifesta av ideologin det privata ägandet med att detta leder till ett bättre, bredare och mer mångfacetterat kulturliv för alla. I det latent av ideologin finns tanken att den kultur som byggs upp av etablerade upphovsmän håller en högre kvalitet än annan kultur; att människor, inklusive andra kulturproducenter, i högre grad utestängs från kulturen när den låses in i varuformen uppmärksammas inte av KLYS.

CC:s kultursyn bygger i stort sett på ett antropologiskt kulturbegrepp som delvis inkluderar skapandet av kulturella verk som traditionellt innefattats i det estetiska kulturbegreppet. Man betonar vikten av gemensamma kulturella processer och sociala praktiker för skapande och kreativ verksamhet, och menar att fler människor har fått möjlighet att delta i kulturproduktionen tack vare den nya teknologin. Dessutom riktar de stark kritik mot dagens upphovsrätt för att det ökade privata ägandet leder till inlåsning av stora delar av kulturen. Ännu skarpare kritik riktas mot de företag som enligt CC utnyttjar upphovsrätten för att lägga beslag på den kultur som tillhör ingen, omformar det till privat ägda och av upphovsrätten skyddade varor, för att sedan utvinna ekonomiska vinster. Samtidigt förklarar de att de inte är motståndare till upphovsrätten som fenomen i sig själv, utan endast till det sätt som den för närvarande används och utnyttjas på. De ideella rättigheterna ifrågasätts inte av CC; varje licens kräver uttryckligen att upphovsmannen skall nämnas vid återanvändande och verkets karaktär får inte ändras vid de bearbetningar som licenserna tillåter. Skaparens eller upphovsmannens formella äganderätt till det som han eller hon har skapat och vad det får användas till förutsätts dessutom av licenserna. Att det ska vara möjligt att äga intellektuella skapelser ifrågasätts inte. Med andra ord kvarstår i det latenta av ideologin en relativt kraftig rest av det estetiska kulturbegreppet och av att se upphovsmannen som, om inte som ett kreativt geni, så åtminstone som en individ som har skapat något unikt och därför under hela sin livstid och sjuttio år därtill ska få äran av att ha skapat verket och kunna kontrollera dess karaktär.

PB står förhållandevis nära CC i sin syn på kultur och hur den fungerar. Men till skillnad från dem använder sig PB av ett antropologiskt kulturbegrepp som fullt ut inkluderar skapandet av kulturella verk som traditionellt innefattats i det estetiska kulturbegreppet, och framhåller hur kommunikation, processer och interaktion är vad kulturen främst består av och är uppbyggd av. Det antropologiska kulturbegreppet sammansmälter i det manifesta av PB:s ideologi med produktionen av kulturella verk på ett sätt som gör att det går att säga att ekonomi och kultur smälter samman under den senares ledning – en omvänd spegelbild av APB:s hållning. I det faktum att det inte längre är viktigt vem som är producent eller konsument, samt i det faktum att nästan alla idag kan ta en aktiv del av kulturproduktionen, ser PB en väldig kraft som kommer att påverka hela samhället, inklusive ekonomin. Det finns ingen skillnad i sättet som en konstnär skapar sitt konstverk på och det sätt på vilket en medborgare förstår och relaterar till världen genom kommunikation och interaktion. Det som är nytt är att den nya informationsteknologin sprider denna mänskliga kreativitet överallt.

Jämfört med CC understryker Piratbyrån den teknologiska utvecklingen mer påtagligt som den främsta bäraren och tillskyndaren av både mänsklig och kulturell utveckling genom fritt tillgänglig kultur, fritt kulturellt skapande och en kulturell gåvoekonomi på Internet. Det finns ett i det närmaste deterministiskt drag över utvecklingen hos PB som i huvudsak saknas hos CC.

Medborgerliga rättigheter och skyldigheter

Tillgången till och användandet av information och kulturella verk, processer och resurser – använd term beror på perspektiv – är politiska frågor. De undersökta aktörers syn på hanteringen av information och kultur är med och präglar samhällets självsyn, men ger också ledtrådar till dessa aktörers samhälls- och demokratisyn.

Hos APB är tillgången till kultur och information aldrig en samhällelig rättighet. Kultur, kulturella verk och information ses som potentiellt vinstgivande produkter med syfte att skapa nya marknader. Det är också marknaden som enligt APB bäst reglerar tillgången och

tillgängligheten av dem. Konkurrens om vinsten, utbud och efterfrågan och klasskillnader bestämmer både vad som finns tillgängligt och för vem det är tillgängligt. Ekonomiska barriärer och att vissa grupper utestängs från informationen och kulturen tas inte, varken i det manifesta eller i det latent av ideologin, i beaktande av APB. APB hävdar i det manifesta av ideologin att möjligheten till ekonomiska förtjänster är en förutsättning för yttrandefriheten. I det latent av ideologin tycks resonemangets kärna vara att människor inte skulle yttra sig i det demokratiska samtalet om inte ekonomiska incitament fanns till hands, samt att den grupp människor som tar del i detta samtal endast utgörs av professionella journalister och upphovsmän.

Inte heller för KLYS har allmänhetens tillgång till kultur och information den högsta prioritet. De understryker i det manifesta av ideologin vikten av att en konstnär ska ha möjlighet att kunna försörja sig på sitt skapande, i det latent av ideologin framgår det tydligt att denna rätt är viktigare än allmänhetens rätt till information och kultur. Det är till och med så att KLYS ägnar en betydande mängd energi åt att begränsa de inskränkningar i ensamrättigheterna som den svenska upphovsrättslagstiftningen medger i ett aktivt försök att minska den allmänna tillgången till information och kulturella verk. Visserligen talar man i det manifesta av sin ideologi om det värdefulla i ett brett och rikt kulturliv med stor mångfald, men samtidigt understödjer man en teknologi som ger kraftiga inlåsnings effekter. I de konflikter som uppstår mellan å ena sidan upphovsmannens vilja att kontrollera tillgängligheten och spridningen av sina verk, och å andra sidan allmänhetens behov av tillgång till information och kultur står KLYS alltid på upphovsmannens sida, utan att diskutera konsekvenserna för allmänheten och samhället i stort. I likhet med Antipiratbyrån frångår KLYS dessa med tystnad. Det viktiga är inte att innehållet i verken sprids och diskuteras utan att verket inbringar pengar till upphovsmannen.

CC talar i det manifesta av sin ideologi mycket om faran av inlåsnings effekter på kulturens område. De betonar vikten av ett öppet samhälle, och medborgarens rätt att kunna ta del av kulturella skapelser och information. Likväl ger man inget konkret förslag på hur de inlåsnings effekter som redan finns ska kunna bekämpas eller påverkas. Deras licenser bygger på frivillighet och förändrar inte i grunden upphovsrättens sätt att fungera på. Det vill säga som ett system av ensamrättigheter som aktiveras automatiskt utan att upphovsmännen har valt det; ensamrättigheter vars ekonomiska del i sin tur köps upp av ekonomiskt starka aktörer inom den kapitalägande klassen om de antas vara kommersiellt gångbara. Även CC:s egna licenser bygger på att den intellektuella egendomen är privatägd. Med andra ord har allmänheten inte heller hos dem en självklar rätt att fritt förfoga över information och kultur, även om deras licenser låser upp en mängd ensamrättigheter till de verk som de omfattar; verk som oftast inte är kommersiellt framgångsrika.

PB undgår att hamna i samma motsägelsefulla position som CC när det gäller de medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna. De bryr sig i det manifesta av ideologin främst om att alla fritt ska kunna använda sig av immateriella kulturella skapelser på det sätt de själva vill. Som stöd för sin ståndpunkt hävdar de att detta är teknikens sätt att fungera på och att det är av avgörande vikt för att överleva i informationssamhället som alla dessutom är med och bygger upp. Till skillnad från hos CC blir frågorna om val och frivillighet i denna process mindre viktiga, utvecklingen är i det närmaste förutbestämd att gå mot mer gemensamma former av ägande i samhället, det enda som behövs är ett politiskt ansiktslöst motstånd mot försöken att hindra utvecklingen. Det som hos de andra aktörerna blir till brott mot upphovsrätten, ses här tvärtom som något naturligt och i det närmaste oundvikligt, och därmed även moraliskt rätt. PB stödjer ett ignorerande av upphovsrätten.

PB värjer sig uttryckligen mot att lägga fram universella alternativ eftersom de hävdar att sådana har negativa konsekvenser. I det manifesta av ideologin argumenterar de för att kampen mot upphovsrätten då riskerar att territorialiseras, vilket leder till att den blir lättare att kontrollera för aktörer med motsatta intressen. Detta framstår dock i det latent av ideologin som ett något överdrivet argument med tanke på att utvecklingen nästan är förutbestämd för PB. Därmed inte sagt att argumentet speglar vissa ärligt erfarna farhågor – om än av mindre vikt. Anledningen kan snarare vara att inte stöta sig med någon i den politiskt heterogena piratrörelsen. I praktiken innebär denna vägran att klargöra sin politiska agenda, att PB har en delvis dold agenda, som enligt vår mening omfattar ett gemensamt ägande av kultur och information.

6.2 Förhållandet till det generella intellektet och den populariserade kulturproduktionen

När det gäller APB:s relation till ekonomins ökade exploatering av kulturen, tycks den vara av ett bejakande slag. I den utsträckning som kulturen suges in i den kapitalistiskt organiserade ekonomin, i samma utsträckning blir kultur och information något positivt för APB. Det är positivt att marknaden expanderar och blir större; att marknadskrafterna och de kapitalistiska aktörerna får ett större område att verka inom.

APB undviker att tala om att det är kapitalet och kapitalismens sätt att fungera på som är en bärande del – och därmed också APB själv i egenskap av företrädare för upphovsrättsindustrin – i denna utveckling. En enstaka gång glimtar ståndpunkten till i det manifesta av ideologin i form av ett naturaliserande omnämnande av att det är så verkligheten en gång för alla är beskaffad. Oftast argumenterar de istället utifrån en till synes ideell ståndpunkt och i termer av moraliskt rätt eller fel. Eller utifrån ett estetiskt kulturbegrepp, trots att de egentligen främst vill att de kulturella skapelserna ska säljas och köpas.

Även den beskrivna sänkningen av verkshöjden spelar APB i händerna. I det latent av ideologin skymtar idén om att ju fler saker som blir möjliga att äga, och därmed kan omfattas av begreppet intellektuell egendom, desto fler blir möjligheterna för kapitalistiska aktörer att få ut ekonomisk vinning ur sådant som förut saknade värde, eller som tidigare var allmänt ägt alternativt ägt av ingen, och som därmed undandrog sig möjligheten till ekonomisk avkastning. Alternativet till en sådan utveckling sägs i det manifesta av ideologin vara Nordkorea.

APB säger ingenting i det manifesta av ideologin om verkshöjdens eventuella upplösning. Deras starka betoning av att det är stöld att kopiera verk utan lov, den positiva synen på verkshöjdens sänkning för att möjliggöra ökad ekonomisk exploatering och skapandet av större marknader på kulturens område, gör att vi konstaterar att det i det latent av ideologin finns en starkt negativ syn på den populariserade kulturproduktionen.

Med avseende på KLYS är det inte lika självklart att påstå att de bejakar ekonomins ökande exploatering av kulturen. I och med deras användande av ett estetiskt kulturbegrepp, och den tydliga vurmen för konstnären som ett skapande geni, går det att hävda att de i det manifesta av sin ideologi faktiskt betraktar kultur och ekonomi som väsensskilda storheter. Likväl argumenterar KLYS nästan genomgående för att en enskild konstnär ska ha rätt och möjlighet att kunna leva på sitt skapande och på försäljning av sina verk. Det verkar ofta som att det viktiga inte är att verkets innehåll blir känt utan att verket inbringar inkomster. Varufieringen

finns därmed inskriven som en ofrånkomlig beståndsdel i KLYS ideologi; den är en förutsättning för att konstnären ska kunna erhålla inkomster från sina skapade verk genom försäljning och via upphovsrätt. De konsekvenser som följer på ekonomins ökade exploatering av kulturen ses därför inte som problematiska. Kultur *är* i många avseenden redan ekonomi, i den meningen att KLYS medlemmar ska kunna försörja sig på sin sysselsättning.

Frågan om sänkt verkshöjd blir därmed mindre viktig utifrån infallsvinkeln att den medför ett ökat antal varufierade kulturella verk. Däremot är det intressant att fråga sig vad den sänkta verkshöjden innebär för KLYS övertygelse om att de konstnärer och deras verk som de företräder bäst kan beskrivas i termer som ligger nära ett estetiskt kulturbegrepp. I takt med en tilltagande exploatering och sänkt verkshöjd, borde det bli svårare för KLYS att vidmakthålla sin övertygelse om det skapande geniet. Konstnären blir snarare en affärsman vars tillgångar och inkomster KLYS förvaltar och kämpar för.

Verkshöjdens potentiella upplösning är inget som KLYS talar om. Det finns emellertid ingenting i populariseringen av kulturproduktionen som de ser positivt på. I det manifesta av ideologin reagerar de starkt på att verk av Thomas Tranströmer och Ingmar Bergman jämförs med information "rätt och slätt". Vi menar att det i det latent av KLYS ideologi finns en negativ syn på den populariserade kulturproduktionen som alltså inte är instrumentell till sin karaktär; det vill säga inte inbringa några pengar till upphovsmannen.

I CC:s fall är relationen till ekonomins ökade exploatering av kulturen mera otydlig. Om de skulle avkrävas ett svar på sin relation till den och en möjlig sänkning av verkshöjden, tolkar vi deras betonande av den pågående populariseringen av kulturskapandet, de individualistiska strategierna och undvikande av strukturella lösningar, som att de tonar ner betydelsen av utvidgningen av ägandet av intellektuell egendom i de samtida processerna mellan ekonomi och kultur. I det latent av ideologin framträder enligt oss en naivitet rörande kraften i det generella intellektet och dess grund i kapitalets jakt på nya vinstmöjligheter, vilket gör att de i viss grad missar att förhålla sig till att kulturell verksamhet i ökande grad blir en produktivkraft i den kapitalistiska produktionens tjänst.

På samma sätt tolkar vi deras relation till verkshöjdens eventuella upplösning som att de i det latent av ideologin är för den på ett vis eftersom kulturella processer har en social karaktär, men att de inte vill gå hela vägen, eftersom de inte konfronterar upphovsrättssystemet som system och dessutom ger upphovsmannen ensamrätt att välja under vilken licens de vill publicera verket, samtidigt som alla deras licenser bevarar de ideella rättigheterna som privatiserar kontrollen över verkets karaktär. Dessutom kan nya versioner av det verk som först publicerats under en CC-licens även publiceras under traditionell upphovsrätt av upphovsmannen.

Hos PB finns precis som hos APB ett bejakande drag gentemot de pågående processerna kring ekonomi och kultur. Likväl är det ett bejakande av helt motsatt slag. Medan APB kan glädja sig åt en expanderande marknad där skyddandet av den intellektuella egendomen är av största vikt, menar PB i det manifesta av ideologin snarare att sammansmältningen mellan ekonomi och kultur leder till ett borttynande av den intellektuella egendomen eftersom den teknologiska utvecklingen tillsammans med människans naturliga vilja till att skapa kultur gör den till ett överflödigt och omöjligt fenomen genom att popularisera kulturproduktionen i form av ett horisontellt och kommunikativt utbyte – åtminstone i digitala miljöer, som dock expanderar hela tiden. Verkshöjden upplöses eller blir åtminstone irrelevant i denna process. I

det manifesta av ideologin framstår alltså utvecklingen i det närmaste som gradvis. Försvaret av den traditionella upphovsrätten stör inte nämnvärt denna gradvisa utveckling som bygger på den praxis och det ansiktslösa motstånd mot upphovsrätten som frodas i den populariserade kulturproduktionen.

PB omfamnar ett antropologiskt kulturbegrepp som i sig innefattar produktionen av kulturella verk. Kulturproduktionen kan i denna syn förstås som en ny form av socialt och produktivt samarbete vars produkter utbyts i enlighet med gåvoekonomins logik. I processerna mellan ekonomi och kultur i samtiden ser PB ett i det närmaste förutbestämt framträdandet av en icke-varufierad kulturproduktion, till skillnad från APB som ser en potentiellt ökad varufiering av kulturen. PB förhåller sig inte i det manifesta av ideologin till den tendens som det generella intellektet utgör, utan utvecklingen fortgår, som sagt, nästan gradvis. Bakom deras resonemangs nästan deterministiska drag anar vi ett nedvärderande i det latent av ideologin av kraften hos de processer som verkar för varufieringen av kulturen. I deras ideologi spränger de teknologiska produktivkrafterna nästan med automatik de rådande produktionsförhållandena.

Sammanfattning av Antipiratbyråns klasskamp på upphovsrättens område och bestämning av vilken klasstruktur som den gynnar

APB försöker med retoriska bilder att framställa den privata egendomen av intellektuella skapelser som en självklarhet som inte kan ifrågasättas. Rent konkret görs detta genom att försöka jämställa upphovsmannens skapande med vanligt arbete. Detta för att idén ska verka självklar för medlemmarna av den arbetande och icke-ägande klassen i stort. Argumenten är just bara fernissa på ideologins yta, och i det latent av ideologin förutsätter de att upphovsmannen har rätt till frukterna av sina skapelser på samma sätt som en kapitalist har alla rättigheter till alla produkterna av en affärsidé, trots att det är andra som utför det praktiska arbetet. Lika självklart, och det egentliga syftet med tanke på att organisationen företräder filmindustrin, är att upphovsrättsindustrin har rätt att förvärva och exploatera de ekonomiska rättigheterna till de intellektuella skapelserna i sin tur – exploaterandes såväl upphovsmän som de arbetare som bara säljer sin arbetskraft. Detta ligger i linje med en liberal ideologi att en kapitalist är i sin fulla rätt att anställa någons arbetskraft och skörda frukterna av dennes arbete, men också att köpa andra affärsidéer och profitera på dem. Skrapar man på ytan av APB:s argument så handlar det aldrig om rätten att kunna sälja sin arbetskraft till ett bra pris under en viss tid. Att på detta sätt blanda ihop korten är som vi ser det APB:s huvudsakliga strategi för att skapa legitimitet för sin ideologi och därmed även övertyga medlemmar av arbetarklassen som bara äger sin egen arbetskraft att omfatta den kapitalägande klassens intressen; mer i detalj intressena hos privilegierade och mäktiga grupper inom denna klass, vilken är den klasstruktur som APB gynnar, snarare än egenföretagarna i form av upphovsmän.

Även användandet av det estetiska kulturbegreppet blir enligt vår mening ett ideologiskt vapen för att förleda människors blick från organisationens egentliga syften, vilket är den industriella och kapitalistiska tillägnelsen av ständigt fler lager av kulturen utan att dess egentliga innehåll spelar någon roll. Informationen och kulturens demokratiska funktion tigs ihjäl såväl i det manifesta som i det latent av ideologin.

Detta är APB:s bidrag till klasskampen på upphovsrättens område.

Sammanfattning av KLYS klasskamp på upphovsrättens område och bestämning av vilken klasstruktur som den gynnar

Hos KLYS formas synen på ägande framförallt i relation till uppfattningen att upphovsmannen har rätt att förfoga över det han eller hon har skapat. Det finns en oro hos KLYS att dessa rättigheter inte är mer totala och allomfattande, och i de flesta fallen identifierar de i sin ideologi upphovsmännens intressen med upphovsrätsindustrins. I det latent av ideologin anas uppfattningen att ju mer omfattande ensamrättigheterna är desto mer finns att sälja till industrin, och ju bättre industrin mår desto bättre är det för upphovsmännen. Relation mellan upphovsman och upphovsrättindustri antar en närmast symbiotisk karaktär. Endast någon enstaka gång skymtar en positionering mot industrin, som de anser är en för stark motpart i handeln med ensamrättigheterna. De känner sig vid dessa tillfällen exploaterade och vill ha hjälp av lagen för att säkerställa sina intressen. KLYS intar här en vacklande mellanposition.

KLYS närmar sig i sin ideologi en kapitalistisk logik där rätten att kunna göra vinst på försäljningen av produkterna från sin affärsidé eller sälja de ekonomiska rättigheterna till en annan part för vidare exploatering är självklar (utan att vinsten delas med dem som framställer verksexemplaren). Den enda gången ideologin frångår sin kapitalistiska grundlogik är när den enskilda upphovsmannens intressen hotas av mäktigare kapitalägare. Då efterfrågas ett skydd mot marknadskrafterna i form av nya lagar eller genom att upphovsmännen själva organiserar sig för att få till stånd olika avtalslicenser som höjer ersättningen för inskränkningar i upphovsmannens ensamrättigheter. KLYS ideologi passar väl för den klasstruktur som etablerade upphovsmän och egenföretagare befinner sig i: kapitalägare men ändå beroende av aktörer med ännu mer kapital bakom sig, däremot inte så sårbara för de ekonomiska barriärer som den privata egendomen reser kring det kulturella flödet i samhället.

I det manifesta av sin ideologi försvarar KLYS det privata ägandet med att detta leder till ett bättre kulturliv för alla. Paradoxalt nog blir alltså kulturlivet bättre för alla ju mer det låses in bakom den privata egendomsformens barriärer. Framför allt i det latent av ideologin går det att finna rättfärdiganden av detta resonemang med innebörden att det kulturliv som åsyftas är det kulturliv som byggs upp av de etablerade upphovsmännen, vilket håller en högre kvalitet än annan kultur. KLYS använder sig av det estetiska kulturbegreppet för att bevaka de etablerade upphovsmännens intressen och övertyga medlemmar från andra skikt inom såväl den kapitalägande klassen som arbetarklassen om det legitima i dessas intressen.

Detta är KLYS bidrag till klasskampen på upphovsrättens område.

Sammanfattning av Creative Commons klasskamp på upphovsrättens område och bestämning av vilken klasstruktur som den gynnar

I det manifesta av CC:s ideologi argumenteras för att intellektuell egendom och det privata ägandet av denna inte står i motsättning till en kulturell skapelseprocess som är kollektiv till sin natur och som behöver öppenhet och frihet för att fungera effektivt. Denna paradox försöker de lösa genom föreslå reformer som grundar sig på den enskilde ägarens goda vilja att dela med sig av sin egendom. CC intar här en vacklande mellanposition. Trots hård kritik mot att den nuvarande upphovsrättens fokusering på det privata ägandet av alla rättigheter medför att den stryper det för kulturens utveckling nödvändiga flödet av idéer inom kollektiv av människor, så vill de inte bryta med idén om det privata ägandet i sig och idén om upphovsmannens unika skapande. Klassmässigt kan CC:s ideologi sägas gynna skikt både inom arbetarklassen och den kapitalägande klassen. Inom arbetarklassen handlar det främst

om de skikt som har liten makt över hur produktionen organiseras men som när en dröm om att en dag kunna försörja sig som upphovsmän; det vill säga icke-etablerade upphovsmän som ännu knappt tagit sig in på marknaden. Den friare tillgången till kulturyttringar gynnar deras skapande genom att de inte behöver betala för tillgången till kultur samtidigt som det möjliggör effektivare spridning och marknadsföring av deras kulturella skapande, med den ytterligare fördelen att det är de själva som väljer om och under vilka villkor de vill dela med sig. Vidare är CC idag det enda juridiskt hållbara alternativet utanför programkodningens område om man vill skydda kulturellt skapande inom någon form av allmänning – förutsatt att share alike-licenserna används. Deltagarna i den populariserade kulturproduktionen,³⁴⁹ troligtvis i form av studenter, deltidsarbetare och arbetslösa, kan därför också sägas gynnas trots att det återstår en rest av att se upphovsmannen som ett unikt geni med rätt till privat ägande i CC:s ideologi. Slutligen kan även kapitalägare och deras företag, inom nuvarande upphovsrättsliga system, gynnas av CC och dess ideologi. För dem underlättar licensavtalet och ideologin bakom det strategin att bygga band till konsumenterna och att marknadsföra produktprover. Frågan om vilken roll CC spelar i den ideologiska klasskampen är relativt komplicerad, eftersom deras förhållande till ägandet är så kluvet och vacklande. CC kan ge upphovsrätten ett mänskligt ansikte, men det kan också avleda och oskadliggöra radikalare kritik av upphovsrätten och hjälpa företag att binda upp konsumenterna gentemot det generella intellektet.

Dessa alternativ utgör CC:s bidrag till klasskampen på upphovsrättens område.

Sammanfattning av Piratbyråns klasskamp på upphovsrättens område och bestämning av vilken klasstruktur som den gynnar

I PB:s ideologi är det snarare det gemensamma och populariserade skapandet, produktionen, av kulturen som kommer att förändra organiseringen av den kapitalistiskt strukturerade ekonomin än tvärtom. I det manifesta av ideologin förklaras detta av att skillnaden mellan producenter och konsumenter upplöses med den nya billiga informationsteknologin. Piratbyråns version av det antropologiska kulturbegreppet uppmärksammar inte att kulturen i ett kapitalistiskt strukturerat samhälle formerar sig utifrån klasskillnaderna, de motsatta intressena, och kulturen därför inte utgör någon homogen enhet. För oss framstår detta som ett ideologiskt vapen för att vinna anhängare för ett gemensamt ägande av kulturen ifrån alla klasser i samhället, även sådana som redan äger information och kultur i egenskap av intellektuell egendom. Det finns i det latent av ideologin starka signaler om att de vill se ett gemensamt ägande, om än inte statligt sådant. Dels för att medborgaren både behöver fri tillgång till kultur för att överleva i informationssamhället och är den som skapar de kulturella flödena. Dessutom finns det en inneboende dynamik i mötet mellan människan och den nya teknologin som skyndar på utvecklingen mot det gemensamma ägandet. Som vi ser det gynnar PB:s ideologi framför allt stora delar av arbetarklassen som tillhört de mest drabbade av alienationen i varurelationen såväl i egenskap av konsumenter som lönearbetare. Undantagna är de anställda med kvalificerade arbeten inom kulturindustrin, vars anställningar i förlängningen hotas av PB:s ideologi.

Genom att genomgående använda sig av naturaliseringar och determinism som ideologiska vapen, utgör det inga problem för PB att de inte uttalar sig konkret i ägandefrågan och inte samlar till ett öppet formulerat politiskt motstånd mot upphovsrättindustrin och det

³⁴⁹ Att delta i den populariserade kulturproduktionen ses av vissa som att delta i en subkultur. Johan Söderberg har dock övertygande visat att man kan se dem som sociala arbetare och att deras verksamhet kan omtalas i form av klasskamp.

upphovsrättsliga systemet. Det ansiktslösa motstånd i vardagen som de förordar lanseras flyktigt i det manifesta av ideologin som en medveten politisk strategi. Delvis bottnar den enligt vår analys i en ärligt erfaren men överdriven rädsla för att motståndet ska tas över och införlivas i varuekonomins strukturer, när man betänker med vilken förutbestämthet PB ser på gåvoekonomins annektering av varuekonomin. Strategin kan även ses som ett sätt att vinna över medlemmar från andra klasser än arbetarklassen till sin gentemot status quo nog så provocerande ideologi. Men i det latent av ideologin framträder emellertid en vision om ett horisontellt och demokratiskt uppbyggt samhälle, byggt på ett gemensamt ägande (av åtminstone allt som är digitalt) och medborgarnas aktiva och kreativa deltagande. En vision som i mångt och mycket liknar de samhällsvisioner som olika antiauktoritära varianter av socialismen bygger på.

Denna kombination av ett anammande av ett antropologiskt kulturbegrepp som i sig inkluderar den kulturella verksamhet som traditionellt hänförs till det estetiska kulturbegreppet, kombinerat med en stark utvecklingsoptimism med teknologiskt deterministiska drag, som ett nedtonat motstånd utan etikett kan luta sig emot, framträder starkt i PB:s ideologi.

Detta är PB:s bidrag till klasskampen på upphovsrättens område.

6.3 Vår ideologikritik utifrån den historiska kontexten

Det är viktigt att frågan om det intellektuella ägandet sätts in i sitt historiska och politiska sammanhang. I enlighet med beskrivningen av vår syn på historiematerialismen och dennas applicering på dagens situation konstaterar vi att bejakandet av en stärkt immaterialrätt och upphovsrätt leder till: mindre effektiv (kultur)produktion än vad (informations)allmänningar skapar förutsättningar för, förvrängningar av det lekfyllda kulturella utbytet genom att inlemma det under den kapitalistiskt organiserade kapitalackumuleringen, demokratiskt underskott och stegrande övervakning och repression. Vi konstaterar även att den populariserade kulturproduktionen har potential att stimulera sociala behov och deras tillfredsställelse, inkludera alla som vill vara med, alstra solidaritet och utbytet av verkliga gåvor utan krav på ömsesidighet. Vi ser även ett tänkbart embryo till en ny samhällsekonomi i denna populariserade kulturproduktion som banar väg mellan marknadsutbytet och statsplaneringen. Dessa två modeller speglar olika antagonistiska intressen i kampen över kontrollen över produktionsförhållandena. I valet mellan dessa två utvecklingsmodeller sympatiserar vi med den andra, som mest konsekvent anpassar sig till det faktum att arbetet har antagit en social karaktär i dagens samhälle, och det är utifrån vad som är bra och stimulerande för denna som vi baserar vår ideologikritik av de undersökta aktörerna.

När det kommer till vår syn på ekonomi delar vi PB:s syn på att kulturella skapelser främst är sociala till sin karaktär och därför i så liten grad som möjligt bör kontrolleras av privata intressen och i så hög grad som möjligt bör ägas gemensamt – på kort sikt kan detta krav enklast ställas när det gäller skapelser i digital form, även om vi i motsats till PB (som ser detta som ett teknologiskt fenomen) anser att föreställningar om knapphet är sociala konstruktioner som ytterst kan återkopplas till klasskampen. Det gemensamma ägandet är ekonomiskt viktigt eftersom det skapar öppenhet och tillgänglighet inom ramen för allmänningar, vilket är centralt för att den produktiva samverkan i nätverk ska bli så effektiv som möjligt. Våra åsikter hamnar i öppen motsättning till APB:s, KLYS och i viss mån även till CC:s. Processerna kring ekonomi och kultur är vidare inte gradvisa som PB förefaller mena utan konfliktfyllda och byggda på kamp.

När det gäller kultursynen delar vi kulturbegrepp med PB – ett antropologiskt färgat sådant som inkluderar även de verksamheter som traditionellt brukar omfattas av ett estetiskt kulturbegrepp – även om vi är mer värderande i vår hållning mot det kapitalistiska exploaterandet av kulturlivet än vad de är och betonar att klasslinjer skär genom kulturen i ett samhälle organiserat kring en kapitalistisk produktion. Detta gör att vi hamnar på kollisionskurs med APB, men även med KLYS som lägger stor vikt vid att vidmakthålla gränserna mellan etablerade upphovsmän och ”de andra” kulturskaparna. Båda dessa organisationers förhållningssätt stödjer den kapitalistiska produktionens ökade exploatering av kulturen och dess ökade kontroll över produktionsförhållandena.

Vi drabbas av vissa liknande motsägelser som CC i vår kultursyn eftersom vi menar att det i den historiska situation vi nu befinner oss till en viss del – speciellt i vissa sammanhang, för viss kulturproduktion och gentemot vissa målgrupper – går att använda CC:s copyleft-licenser taktiskt för att stärka det lekfulla gåvoutbytet och motarbeta det generella intellektets kapitalistiskt organiserade produktion. Men det handlar om ett kritiskt stöd, inte ett villkorslöst sådant, till dessa licenser från vår sida. Den mindre motsägelsefulla taktiken att frånskriva sig alla ensamrättigheter i samband med offentliggörandet av en kulturell skapelse lämnar i sin tur fältet öppet för varufieringen av densamma. Och att inte kännas vid sina ensamrättigheter alls, det minst motsägelsefulla taktiken, aktiverar automatiskt den vanliga upphovsrätten. Det finns med andra ord inga politiskt renodlade positioner i kampen mot den kapitalistiskt organiserade produktionen så länge vi lever våra liv inom workfare-statens sociala bur av ofrihet. Däremot anser vi att CC är för spretigt, otydligt och motsägelsefullt i sitt omfamnande av det antropologiska kulturbegreppet och i sin kritik mot varufieringen av kulturen. Deras projekt kan till och med civilisera och tämja det motstånd mot upphovsrätten som system som finns i den populariserade kulturproduktionens praxis.

När det kommer till synen på de medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna betonar vi att tillgången till information och kultur *bör* vara fri då den är nödvändig för att bibehålla och utveckla vårt samhälles demokratiska karaktär, medan PB lutar åt att det *naturligen* blir så med den nya teknologin. Återigen ger vi ett kritiskt stöd till att CC:s copyleft-licenser, i dagens historiska situation och till en viss gräns, kan fylla en pedagogisk funktion i att skola allmänheten i upphovsrättskritiskt tänkande och därmed ha betydelse för det demokratiska samtalet. Vår allmänna kritik av CC kvarstår i övrigt. KLYS och APB:s tal om det allmännas bästa ser vi som ett sätt att maskera egenintresset hos upphovsmännen respektive upphovsrättsindustrin, snarare än att stärka det demokratiska samtalet.

Det finns andra och viktigare sätt att motverka det generella intellektets varufiering av kulturen än användandet av copyleft-licenser. Det lekfulla deltagandet i den populariserade kulturproduktionens givande av gåvor utan krav på ersättning bryr sig varken om licenser eller upphovsrätt utan fostrar deltagarna i ett lekfullt givande som negligerar upphovsrätten för att istället nå gemensamma och sociala mål. På lång sikt är denna praxis av avgörande betydelse trots att kommersiella intressen kan manipulera och exploatera det oskyddade sociala flödet.

APB och KLYS undviker aktivt frågan om hur den populariserade kulturproduktionen kan understödjas. CC tar ställning genom att inte ställning, men erkänner åtminstone fenomenet med en populariserad kulturproduktion. Däremot uppmärksammar de inte möjligheterna för att den sociala arbetaren i den populariserade kulturproduktionen utvecklar ett klassmedvetande kring den egna livsstilen och den lekfyllda ekonomiska utvecklingsmodellen

byggd på gåvor. Problemet med CC är enligt oss att de riskerar att neutralisera och oskadliggöra utvecklandet av ett självständigt klassmedvetande byggt på en lekfylld och generös gåvoekonomi. PB är de enda som i sin ideologi nuddar vid frågorna. I det manifesta av ideologin vägrar de emellertid att utveckla sin politiska syn av rädslan att bli territorialiserad.

Vi anser detta vara ett politiskt felslut. Även om vi håller med Johan Söderberg om att den viktigaste subversiva kraften föds i den populariserade kulturproduktionens praxis och att det viktigaste politiska aktivister kan göra är att bli lekfyllda och delta aktivt i denna kulturproduktion, bör man inte förringa behovet av att formulera en uttrycklig politik – det ena behöver inte stå i motsättning till det andra. Varufieringen inom det generella intellektet och motkraften inom den populariserade kulturproduktionen är och kommer att fortsätta att vara fenomen som aktörer i samhället är medvetna om och diskuterar, och därmed på olika sätt förhåller sig politiskt till. Den största faran behöver inte vara att bli territorialiserad utan kan finnas i att den dominerande ideologin i fråga inte hotas av uttryckliga, genomarbetade och kritiska alternativ, vilket bland mycket annat kan leda till att de fundamentala maktfrågorna kring utvecklingen på området inte ställs. I detta sammanhang tror vi att en kritisk diskussion kring begrepp som allmänningar och organiserade och oorganiserade allmänheter kan vara av ett betydande värde för utvecklandet av systemöverskridande alternativ till upphovsrätten eller för radikala reformer av densamma – exempelvis att upphovsrätten görs helt kollektiv till sin karaktär eller att dess privata inslag starkt begränsas och inte aktiveras automatiskt vid kulturellt skapande. Ett systemöverskridande perspektiv med en helt kollektiv upphovsrätt, eller helt upplöst upphovsrätt, ställer även krav på formulerandet av nya och kollektiva försörjningsmodeller. Utvecklingen av dessa alternativ får inte isoleras från praxis i den populariserade kulturproduktionen, vilken är den som skänker kraft åt orden.

Vi delar inte PB:s idé om att utvecklingen i hög grad automatiskt och gradvist leder till ett mer horisontellt, demokratiskt och socialistiskt samhälle. Det kommer att komma till konflikter och kamp där det enligt oss finns förutsättningar för en ny kampcykel med den sociala arbetaren som aktivt subjekt. I den mån man stödjer ett sådant politiskt projekt krävs det enligt oss en uttalad politik och manifest ideologisk kamp som kompletterar praxis i den lekfulla gåvoekonomin. Detta för att skapa de rätta subjektiva betingelserna i form av klassmedvetenhet hos deltagarna i den populariserade kulturproduktionen.

En uttalad politik med kritiskt fokus på upphovsrätten i syfte att stimulera en ny kampcykel gynnar främst arbetarklassen, förutom privilegierade och anställda kulturarbetare, som bara har sin arbetskraft att sälja och känner leda vid alienationen i att vara konsument och lönearbetare. Inom arbetarklassen gynnas troligtvis deltidsarbetande och arbetslösa mest. Men en sådan politik har potential att nå och beröra alla som känner sig drabbade av alienationen i ett samhälle där även tankarna, kommunikationen och den sociala samvaron blivit föremål för varufieringen. Den uttryckligen formulerade politiken bör, beroende på sammanhang och målgrupp, pendla mellan att framhäva den icke-instrumentella lekens vikt i den populariserade kulturproduktion och att skänka en större social och politisk mening åt leken.

Detta kan sägas vara vårt bidrag till klasskampen på upphovsrättens område. Med detta sagt har vi gjort åtminstone en del av det latent i vår ideologi manifest.³⁵⁰

³⁵⁰ Vi publicerar denna text under Creative Commons Erkännande - Dela Lika 2.5 Sverige License.

7. Sammanfattning

Denna undersökning har utgått ifrån att det sker en ökad ekonomisk exploatering men också popularisering av kulturproduktionen i samhället av idag. Upphovsrätten spelar en central roll i detta sammanhang. För att få fram kunskap om olika förhållningssätt till dessa processer har vi valt att fokusera undersökningen på att avtäckta de ideologiska positioner som Antipiratbyrån (APB), KLYS, Creative Commons-Sverige (CC) och Piratbyrån (PB) uttalar sig ifrån när det kommer till upphovsrätt. För att genomföra detta har vi tittat närmare på hur de formulerar sig i relation till områdena ekonomi, kultur och medborgerliga rättigheter och skyldigheter. Vi har även ställt frågan om hur dessa avtäckta ideologier förhåller sig till de samtidigt processerna mellan ekonomi och kultur, och hur de gynnar olika klassintressen.

Först har vi gett en historisk bakgrund till upphovsrättsfrågan. Vi har konstaterat att upphovsrätten uppkom för att kontrollera informationsflödena i samhället efter tryckpressens införande, men efterhand även använts för att möjliggöra fortsatt ekonomisk förtjänst åt hårt kritiserade förlagshus. Sedan har vi redogjort för upphovsrättens utveckling mot att bli ett allt mer internationellt och omfattande system, liksom även beskrivit alternativa och mot upphovsrätten kritiska resonemang som i hög grad utgår från tankar kring immateriella allmänningar.

I nästa kapitel har vi redovisat våra teoretiska utgångspunkter och syn på den historiska kontexten. Framst har vi gett vår syn på centrala historiematerialistiska begrepp som klass, bas och överbyggnad. Empiriskt och sociologiskt har vi förstått klass utifrån Olin Wrights nymarxistiska klassbegrepp och använder oss av hans begrepp klassposition och klasstruktur för att kunna återkoppla våra aktörers ideologier till de klassintressen som de gynnar. Politiskt har vi förstått klass utifrån den autonomt marxistiska teorin om kampcykler. När det kommer till begreppsparet bas och överbyggnad har vi argumenterat för att denna relation fortfarande är relevant, trots att distinktionen delvis upplöses när immateriella företeelser som tidigare förlagts till överbyggnaden i ökande grad kan förläggas till basens produktionsförhållanden i och med den intellektuella egendomens utvidgning, eftersom sociala relationer alltid kommer att finnas i relation till det samhälleligt nödvändiga arbetet och därmed i sista hand sätta ramarna för överbyggnaden oavsett om det rör materiellt eller immateriellt arbete.

Vi har introducerat begreppet det generella intellektet för att ge en kritisk förståelse av dagens historiska kontext. Det generella intellektet har vi förstått som en fas inom kapitalismen där vårt kollektiva tänkande i form av kommunikation och social samvaro har blivit en produktivkraft att kontrollera i den privata egendomens form för den kapitalägande klassen. Vi har utvecklat idén om att en motreaktion mot detta har fötts inom ramen för en populariserad kulturproduktion byggd på ett lekfullt givande av gåvor.

Vi har använt oss av ett i marxistisk mening positivt ideologibegrepp i vår analys där vi har fokuserat på dels det som är manifest och dels det som är latent i varje ideologi. I den första fasen av undersökningen har vi närläst texterna från de olika aktörerna. De ideologiska positionerna som har framträtt är att APB har en instrumentell syn på kultur där dess främsta värde är att den exploateras ekonomiskt med hjälp av upphovsrätten och därmed möjliggör ekonomisk utveckling i vilken den hierarkiska skillnaden mellan producent och konsument vidmakthålls. KLYS position är djupt motsägelsefull och slits mellan ett positivt värderande av det estetiska kulturbegreppet samtidigt som varuformen bejakas när det kommer till det kulturella verket. CC:s position är motsägelsefull på ett annat vis. De är kritiska till den intellektuella egendomens utbredning och betonar att det kulturella skapandet är socialt till sin karaktär, men bygger ändå sin ideologi på den befintliga upphovsrätten. PB använder sig av

ett antropologiskt kulturbegrepp och lägger stor vikt vid att den populariserade kulturproduktionen förändrar samhället i mer horisontell riktning; en utveckling som hämtar sin kraft i den teknologiska utvecklingen och människans natur, och inte nämnvärt störs av den kapitalägande klassens försvar av upphovsrätten.

I analysens andra fas har vi sedan jämfört aktörernas ideologier gentemot varandra och i relation till kontexten. Aktörernas ideologi har därefter sammanfattats och återkopplats till klassproblematiken. APB:s ideologi gynnar starka aktörer inom den kapitalägande klassen, Även KLYS ideologi utmärks av en kapitalistisk logik och passar väl för den klassposition som etablerade upphovsmän och egenföretagare befinner sig i: kapitalägare, men ändå beroende av mer kapitalstarka aktörer. Frågan om vilka som CC:s ideologi gynnar är komplicerad. Deltagarna i den populariserade kulturproduktionen, vars klasstruktur är brokig men främst är placerad inom arbetarklassen, gynnas trots att en rest av upphovsrätten kvarstår. Vi har emellertid ställt frågan om inte CC:s licenser även kan oskadliggöra kritiken mot upphovsrätten som frodas i denna kulturproduktion. Säkert är att även kapitalägare och företag kan använda sig av och gynnas av dess licenser. PB:s ideologi ger uttryck för idéer om ett gemensamt ägande som gynnar stora delar av arbetarklassen.

Slutligen har vi kritiserat aktörernas ideologier utifrån vår förståelse och värdering av den historiska kontexten. I valet mellan en stärkt upphovsrätt och den populariserade kulturproduktionen har vi valt att stå på den sistnämndas sida. Vi har konstaterat att den populariserade kulturproduktionen har potential att stimulera och tillgodose sociala behov, inkludera alla som vill vara med, och alstra solidaritet och utbyte av gåvor. För att stärka den populariserade kulturproduktion har vi argumenterat för att CC:s copyleft-licenser kan användas i vissa sammanhang av taktiska skäl, men framför allt att själva det lekfulla deltagandet bör prioriteras samtidigt som det kompletteras med formulerandet av en politisk kritik på systemnivå mot upphovsrätten.

Litteraturförteckning

Otryckta källor

I författarnas ägo

Pontén, Henrik E-post den 26 mars 2007

Pontén, Henrik "Kulturen skapar jobb" (opublicerad debattartikel)

Pontén, Henrik "Nyliberalerna och kulturen" (opublicerad debattartikel)

Pontén, Henrik "Piraterna, yttrandefriheten och integriteten" (opublicerad debattartikel)

Pontén, Henrik "Upphovsrätten och julgranarna" (opublicerad debattartikel)

Pontén, Henrik "Visst kan upphovsrätten fungera på Internet" (opublicerad debattartikel)

Wold-Karlsén, Siv **From copyright/droit d'auteur to Intellectual Property Right/IPR** (opublicerad debattartikel)

Muntliga uppgifter

Fleischer, Rasmus Telefonsamtal med Rasmus Fleischer 2007-10-15

Pontén, Henrik Telefonsamtal med Henrik Pontén 2007-09-12

Klang, Mathias, Presentation av Creative Commons på Världsbiblioteket i Stockholm i 15 maj 2007

Tryckta källor och litteratur

Alvesson, Mats och Deetz, Stanley **Kritisk samhällsvetenskaplig metod** Lund: Studentlitteratur 2000

Anderson, Chris **Long tail: varför framtidens ekonomi handlar om att sälja mindre av mer** Stockholm: Bonnier fakta 2007

Arby, Han "Upphovsrätt väntas i den digitala världen" i **Svensk bokhandel** nr.10 1999-05-21 http://www.svb.se/SvB_papper/1999/Nummer_10/46873 (2007-11-02).

- Aspelin, Gunnar **Karl Marx: samhällsforskare och samhällskritiker** Lund: Gleerup 1969
- Aspelin, Gunnar **Karl Marx som sociolog** Lund: Gleerup 1977
- Asplund, Johan **Teorier om framtiden** Stockholm: Liber Förlag 1979
- Barbrook, Richard **Imaginary futures: from thinking machines to the global village** London: Pluto 2007
- Barbrook, Richard "The hi-tech gift economy" i **First Monday – peer-reviewed journal on the internet** Special Issue #3: Internet banking, e-money, and Internet gift economies 2005 http://www.firstmonday.org/issues/issue3_12/barbrook/index.html (2007-12-03)
- Benkler, Yochai **The wealth of networks: how social production transforms markets and freedom** Yale University Press New Haven 2006
- Bergström, Göran och Boréus, Kristina **Textens mening och makt 2:a omarb. uppl.** Lund: Studentlitteratur 2005
- Berry, David och Moss, Giles "On the 'Creative Commons': a critique of the commons without commonalty – Is the Creative Commons missing something?" i **Free Software Magazine** http://freesoftwaremagazine.com/articles/commons_without_commonality (2008-05-22)
- Bollier, David, "Growth of the commons paradigm" i **Understanding knowledge as a commons** red.Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007
- Bollier, David **Silent theft: the private plunder of our common wealth** New York: Routledge 2003
- Boyle, James "Cultural environmentalism and beyond" i **Law and contemporary problems** Vol. 70 nr.2 2007
- Boyle, James "The second enclosure movement and the construction of the public domain" i **Law and contemporary problems** vol. 66 nr.1-2 2003
- Castells, Manuel **Nätverkssamhällets framväxt: informationsåldern – ekonomi, samhälle och kultur** Göteborg: Daidalos 1998
- Creative Commons "Information om CC licenser" <http://www.creativecommons.se/licenser/> (2007-10-03)
- Curman, Peter och Forslund, John Erik **Remissyttrande från KLYS och Copyswede över Ds 2003:35 Upphovsrätten i informationssamhället** Stockholm 2003 <http://www.klys.se/2003/03-10-10-infosoc-remissvar.htm>, (2007-08-07)
- Dean, Jodi **Publicity's secret: how technoculture capitalizes on democracy** Ithaca, New York: Cornell University Press 2002
- Deleuze, Gilles "Postskriptum om kontrollsamhällena" i **Nomadologin** Stockholm: Raster förlag 1998

Dyer-Witheford, Nick **Cybermarx: Cycles and circuits of struggle in high technology capitalism** Chicago: University of Illinois Press 1999

Eagleton, Terry **Criticism and ideology: a study in marxist literary theory** London: NLB 1976

EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället [InfoSoc-direktivet] Europeiska gemenskapernas officiella tidning Bryssel 2001 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:167:0010:0019:SV:PDF> (2007-08-15)

Fleischer, Rasmus "Varför den skärpta upphovsrättslagen är en dum idé" i **Copy Me: samlade texter från Piratbyrå** red. Fleischer, Rasmus och Kaarto, Marcus Stockholm: Roh-nin 2005

Fleischer, Rasmus och Torsson, Palle **The Grey Commons - strategic considerations in the copyright** (Manus till anförande hållet vid 22C3 i Berlin, December 2005.) 2006-12-26 http://www.flackattack.org/faw/index.php?title=The_Grey_Commons (2007-09-20)

Frenander, Anders **Kulturpolitiken som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet** Hedemora: Gidlund 2005

Friberg, Kristin **The Swedish Implementation of the InfoSoc Directive - Emphasis on the Exception for Private Use** Magisteruppsats Jönköping 2006

Halbert, Debora J. **Resisting intellectual property** New York: Routledge 2005

Hardt, Michael och Negri, Antoni **Multitude: war and democracy in the age of empire** New York: The Penguin Press 2004

Hemmungs Wirtén, Eva **Culture creativity copyright: the making and unmaking of cultural heritage** 2007-03-05 www.konstvet.uu.se/Forskning/Culture-Creativity-Copyright/ (2007-03-20).

Hemmungs Wirtén, Eva "Fences and wide-open spaces: cultural policy and globalization" i **Nordisk kulturpolitisk tidskrift** Vol.3 nr.2 1999

Hemmungs Wirtén, Eva "Life, liberty, and the relentless pursuit of ownership: the 'americanisation' of intellectual property rights" i **American studies in Scandinavia** Vol. 35 nr.2 2003

Hemmungs Wirtén Eva **No trespassing** Toronto: University of Toronto Press 2004

Hemmungs Wirtén, Eva "Out of sight and out of mind: on the cultural hegemony of intellectual property (critique)" i **Cultural Studies** Vol.20 Nr.2-3 2006

Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "A framework for analyzing the knowledge commons" i **Understanding knowledge as a commons: from theory to practice** red.Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007 (2007a)

Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "Ideas, artifacts, and facilities: information as a common-pool resource" i **Law and contemporary problems** 2003 vol.66 nr.1-2

Hess, Charlotte och Ostrom, Elinor "Introduction: an overview of the knowledge commons" i **Understanding knowledge as a commons: from theory to practice** red. Charlotte Hess och Elinor Ostrom Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2007 (2007b)

Jenkins, Henry **Konvergenskulturen: där gamla och nya medier kolliderar** Göteborg: Daidalos 2008

Klang, Mathias "Creative Commons: allmänningen som svar på kulturens terra nullius" i **Infotrend** Vol.61 nr.1 2006

http://www.sfis.nu/Portals/images/default/infotrend/infotrend2_06/creative_commons.pdf (2007-08-31)

Klang, Mathias "Creative Commons Sverige – för offentlig sektor?" i **24timmarsbloggen** 2005 (2005a) http://24timmarsbloggen.se/arkiv/2005/04/gastbloggare_cr.php (2007-02-02)

Klang, Mathias "Creative Commons & kulturproduktionens renässans" i **VägVal Vänster** 2005 (2005b) <http://www.vagvalvanster.se/arkiv.asp?id=714> (2007-08-09)

Klang, Mathias "Creative Commons meets open access" **ScieCom Info** 2005 (2005c) http://sciecom.lub.lu.se/sciecominfo/artiklar/klang_05_01.shtml (2007-02-02)

KLYS "Om KLYS" http://www.klys.se/om_klys.htm (2008-02-15)

KRO – Konstnärernas Riksorganisation http://www.kro.se/servlet/GetDoc?meta_id=1024 (2008-08-11)

Lange, David "Reimagining the public domain" i **Law and contemporary problems** Vol.66 nr.1-2 2003

Larrain, Jorge **The concept of ideology** London: Hutchinson 1979

Larsson, Stefan **Normativa förändringar i informationssamhället – Internet och fildelning** Magisteruppsats Lund 2005

Lessig, Lawrence **Code and other laws of cyberspace** New York: Basic Books 1999

Lessig, Lawrence **Free culture: the nature and future of creativity** New York: Penguin Press 2004

Liedman, Sven-Eric **I skuggan av framtiden** Stockholm: Bonnier 1997

Liedman, Sven-Eric Liedman **Mellan det triviala och det utsägliga: blad ur humanioras- och samhällsvetenskapernas historia** Daidalos Göteborg 2002

Liedman, Sven-Eric "Om ideologier" i **Om ideologier och ideologianalys** red. Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson Göteborg: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Univ., cop. (Arachne 0283-2798 ;6)1989

Liedman, Sven-Eric **Surdeg** Stockholm: Författarförlaget 1980

- Lotringer, Sylvère "Foreword: We, the multitude" i Virno, Paolo **A grammar of the multitude** Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2004
- Lundgren, Jonatan **Upphovsrätt och Internet** Sundbyberg: Docendo 2006
- Lyon, David **The electronic eye: the rise of the surveillance society** Oxford: Polity 1994
- McGuigan, Jim **Rethinking cultural policy** Maidenhead (England): Open university press 2004
- Marshall, T. H **Citizenship and social class** Cambridge 1950
- Marx, Karl "Fragmentet om maskiner: produktionsprocessen som arbetsprocess och som vetenskaplig process. Vetenskap som främmande makt" i **Fronesis** nr.9 2002
- Marx, Karl **Grundrisse** London: Penguin 1973
- Olin Wright, Erik "Foundation of a neo-marxist class analysis" i **Approaches to class analysis** ed. Olin Wright, Erik Cambridge, UK: Cambridge University Press 2005
- Olsson, Henry **Copyright** 7:de omarb. uppl. Stockholm: Norstedts juridik 2006 (2006a)
- Olsson, Henry **Upphovsrättslagstiftningen: en kommentar** 2:a uppl. Stockholm: Norstedts juridik (Norstedts gula bibliotek 99-0116326-9) 2006 (2006b)
- Piratbyrå "Liberaler mot upphovsrätt" i **Copy Me** red. Fleisher, Rasmus och Kaarto, Marcus Stockholm: Roh-nin 2005
- Pontén, Henrik "Finn fem fel om fildelning" i **Aftonbladet** 2006-10-31
<http://aftonbladet.se/debatt/article451900.ab> (2007-08-28)
- Pontén, Henrik (för Svenska Antipiratbyrå) **Promemoria med anledning av Lagrådets yttrande över lagrådsremissen om Upphovsrätten i informationssamhället, genomförande av Direktiv 2001/29/EG m.m.** Stockholm 2005 Dnr: ju2003/5613/43
- Rifkin, Jeremy **The age of access: The new culture of hypercapitalism where all of life is a paid-for experience** New York: J.P. Tarcher/Putnam 2001
- Rose, Carol M. **Property and persuasion: essays on the history, theory, and rhetoric of ownership** Boulder, Colorado: Westview Press 1994
- Rose, Carol M. "Romans, roads, and romantic creators: traditions of public property in the information age" i **Law and contemporary problems** 2003 vol.66 nr.1-2
- Rose, Mark **Authors and owners – the invention of copyright** Cambridge: Harvard University Press 2002
- Rudbeck, Carl **Rambo och Rimbaud: essäer om kultur** Stockholm: Timbro 1993
- Rüdiger, Helmut och Bergkvist Karl **Federalismen: bidrag till en frihetens historia** Del 1 Stockholm: Fedarativ (Federativs bibliotek för klassisk utopi och samhällskritik, 99-2018793-3; 3) 1947

Svenska Antipiratbyrån "Om Antipiratbyrån" 2005 <http://www.antipiratbyran.com/>
(Ansvarig utg. Björn Gregfelt) (2007-09-19)

Söderberg, Johan **Allt mitt är ditt: fildelning, upphovsrätt, försörjning** Stockholm: Atlas
2008 (2008a)

Söderberg, Johan "Copyleft vs. Copyright: a Marxist critique" i **First Monday: peer-reviewed journal on the Internet** 2002
http://www.firstmonday.org/issues/issue7_3/soderberg/ (2007-10-05)

Söderberg, Johan **Hacking capitalism: the free and open source software movement** New
York: Routledge 2008 (2008b)

Sörlin, Sverker "Kunskapssamhället och kulturen" i **Kulturen i kunskapssamhället** red.
Sverker Sörlin Stockholm: Swedish Institute for Studies in Education and Research (SISTER
skrifter 1650-8408 ; 6) 2003

Terranova, Tiziana "Gratis arbetskraft: att producera kultur för den digitala ekonomin" i
Fronesis nr. 6-7 2001

Upphovsrätten i informationssamhället: genomförande av direktiv 2001/29/EG
Stockholm: Regeringskansliet 2005 (Regeringens proposition 2004/05:110)
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/06/99/92bcc1d9.pdf> (2007-04-04)

Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG
Stockholm Justitiedep. Regeringskansliet (Ds: departementsserien 2003:35)
<http://regeringen.se/content/1/c4/06/30/5e4dd4d3.pdf> (2008-02-15)

Wark, McKenzie, **A hacker manifesto** Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
2004

Wark, McKenzie "Information wants to be free (but is everywhere in chains)" i **Cultural
Studies** Vol.20 nr.2-3 2006

Virno, Paulo **A grammar of the multitude** Cambridge, Massachusetts: MIT Press 2004

Virno, Paulo "Anteckningar om det allmänna intellektet" **Fronesis** nr.9 2002

Widerberg, Karin **Kvalitativ forskning i praktiken** Lund: Studentlitteratur 2002

World Intellectual Property Organization **Agreement Between the World Intellectual
Property Organization and the World Trade Organization** Genève 1995
http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/wo/wo030en.pdf (2008-03-26)

World Intellectual Property Organization **Berne Convention for the Protection of Literary
and Artistic Works** 1979 http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html
(2007-02-23)

World Intellectual Property Organization **Proposed program and budget for 2006/07**
Genève 2006 http://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_pbc_8/wo_pbc_8_3_pub.pdf
(2007-03-20)

World Trade Organization **Agreement on Trade-Related Aspects of intellectual Property Rights [TRIPS]** Genève 1994 http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.doc (2007-02-19)

World Trade Organization **Understanding the WTO – what is the World Trade Organisation?** http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm Genève 2007 (2007-02-19)

Zizek, Slavoj **The Interpassive Subject** Traverses 1998 <http://www.lacan.com/zizek-pompidou.htm> (2007-03-20)